*Constantin Ittu*

# TAINELE BIBLIOTECII BRUKENTHAL

*Sibiu 2005*

**Descrierea CIP a Biblioteci Naţionale a României**
**ITTU, CONSTANTIN**
**Tainele Bibliotecii Brukenthal** / Constantin Ittu. – Sibiu: Editura Universităţii „Lucian Blaga" din Sibiu, 2005
Bibliogr.
ISBN 973-739-048-2

027(498 Sibiu) Brukenthal

# *Cuprins*

pag.


*Introducere* ........................................................................5

*Un om al Luminilor şi stema sa: baronul Samuel von Brukenthal (1721–1803)* ...................................................9

*Cărți achiziționate de abatele Neumann pentru baronul Samuel von Brukenthal* ...................................................16

*Karl Adolf baron von Braun, August şi Rudolf Grässer achizitorii vienezi de carte ai baronului Samuel von Brukenthal* ...................................................................26

*Exemplare din „Emblemata" lui Alciatus în Biblioteca Brukenthal* ...................................................................31

*Genealogie şi heraldică în Biblioteca Brukenthal: Andreas Hann von Hannenheim, primar şi jude regal în Mediaş (1679–1745)* ...................................................................44

*Omul, stirpea şi stema sa: Michael Conrad von Heydendorff (1730–1821)* ...............................................50

*O carte religioasă din secolul al XVIII-lea în galeză (cimrică)* ...................................................................... 59

*Un Talmud babilonian din secolul al XVII-lea, donat Țării Sfinte în 1946* ...........................................................76

*Cărți în limba siriacă (veche siriană), editate la Hamburg în secolul al XVII-lea* .......................................................86

*„La început era Cuvântul" – Biblia Sacra* ........................101

*La proscomidiar: marginalii la „Biblia Sacra” ................. 105*

*Corespondența principelui Constantin I. Karadja cu Michael Csaki şi Rudolf Spek, custozi ai Muzeului Brukenthal ................................................................ 110*

*„Celui mai minunat muzeu din patrie” ............................ 127*

*Viitorul unei biblioteci – biblioteca viitorului: marginalii la Simpozionul Internațional de la Salzburg, „Bibliotecile în secolul XXI” ................................................................ 136*

# *INTRODUCERE*

*Tainele Bibliotecii Brukenthal*: un titlu care poate să fie incitant ori banal, în nici un caz, unul care îndeamnă la plictis. Şi nu l-am ales cu gândul la o carte cu subiect de roman poliţist, o carte cu succes la public. Dimpotrivă – cunoscând din interior bogăţia spirituală tezaurizată în Biblioteca Brukenthal, o adevărată catedrală în domeniu – gândul meu s-a îndreptat spre ceea ce Biserica înţelege prin *taină,* cu tot bagajul informaţional şi simbologic al echivalentului său din Antichitatea clasică, *mysterion*. Iar când spun *mysterion*, nu am intenţia să-l încorsetez într-o definiţie şi nici să-l mumific într-un concept. Luându-l ca reper pe Sf. Efrem Sirul, care nu opera cu concepte, ci cu imagini, metafore şi comparaţii, am ales titlul de faţă pentru a prezenta rezultatele unor cercetări asupra unor cărţi şi documente inedite cu subiecte din cele mai diverse. Pun în uz – într-un registru inedit, fireşte – teoria eliadescă a sacrului camuflat în profan, ca mijloc de a resacraliza realitatea.

Cartea aceasta este rezultatul unei munci desfăşurate aproape exclusiv în Biblioteca Brukenthal, excepţia constituind-o ultimul capitol, cel rezervat unor marginalii la un seminar internaţional de prestigiu având ca temă bibliotecile celui de al XXI-lea secol. Aproape jumătate din temele abordate – şi concretizate în capitole de carte – sunt rezultatul cercetărilor în arhiva de manuscrise a Bibliotecii Brukenthal. Datorită faptului că, într-o covârşitoare majoritate, documentele din arhiva bibliotecii noastre sunt în limba germană, mi-am propus publicarea acestora în limba română din dorinţa de a oferi celor interesaţi – mai puţin familiarizaţi cu limba lui Honterus şi von Brukenthal –, informaţii inedite.

Cealaltă jumătate a materialului din economia cărţii de faţă a

presupus investigaţii de natură ştiinţifică în fondul de carte străină rară din secolele al XVII şi al XVIII-lea al bibliotecii. *Cât de plăcut este să vorbeşti despre secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. O linişte sufletească te umple. E ca şi cum ai vorbi despre bunicii tăi* – scria Alexandru Dragomir, discipolul lui Heidegger[1]. Pentru noi, cei care „trudim" pe ogorul Bibliotecii Brukenthal, cei din secolele amintite sunt înaintaşi, nu neapărat moşi sau strămoşi.

Studiul de început al cărţii, intitulat *Un om al Luminilor şi stema sa…*, îl are ca protagonist pe Samuel baron von Brukenthal. Am încercat să-l încadrez în epocă – ca om şi personalitate, deopotrivă –, atât din dorinţa de a sugera ori de a sublinia valenţele sale europene, cât şi în speranţa de a evita banalul, banalitatea înşiruirii unor date biografice agrementate cu aprecieri laudative, seci pentru cititor, găunoase pentru autor, dispreţuite de baronul fondator al Muzeului Brukenthal.

Din motive personale, Samuel von Brukenthal s-a simţit în biblioteca-i extrem de bine, atât în momentele bune ale vieţii sale, cât şi în cele de restrişte. Dar cum şi-a alcătuit biblioteca personală este o altă – o întreagă – poveste. Am ridicat, fie şi parţial, cortina prin *Cărţi achiziţionate de abatele Neumann pentru baronul Samuel von Brukenthal* şi am continuat excursul în domeniul respectiv prin includerea studiului *Karl Adolf baron von Braun, August şi Rudolf Grässer achizitorii vienezi de carte ai baronului Samuel von Brukenthal*. Una din cărţile rare şi preţioase, achiziţionată tocmai de abatele vienez, Neumann a fost *Emblemata* juristului italian Alciato (latinizat Alciatus), „apariţie editorială" ce constituie subiectul unei următoare contribuţii în economia cărţii de faţă.

Cum cercetările de factură heraldică se împletesc – şi nu de puţine ori – cu cele din domeniul genealogiei, prosopografiei şi istoriei familiale am inclus două teme de (acest) gen, prima numindu-se *Genealogie şi heraldică în Biblioteca Brukenthal: Andreas Hann von Hannenheim, primar şi jude regal la Mediaş*

[1] Alexandru Dragomir, *Crase banalităţi metafizice*, Prelegeri reconstruite de Gabriel Liiceanu şi Gabriel Partenie, Prefaţă de Gabriel Liiceanu, Postfaţă de Andrei Pleşu, Bucureşti, Humanitas, 2004, p. 119.

*(1679–1745)*, iar cea de-a doua *Omul, stirpea şi stema sa: Michael Conrad von Heydendorff (1730–1821)*.

Începând cu următorul "capitol", prezint rodul preocupărilor mele în Biblioteca Brukenthal şi în calitate de teolog. Mi-am ales o carte religioasă despre care, până în toamna lui 1899, nu se ştia în ce limbă a fost scrisă şi, firesc, nici ce conţine. La acea dată, custodele muzeului, prin numeroase străduinţe şi colaborări externe a aflat că este vorba de o carte scrisă în cimrică sau galeză, limbă vorbită în Ţara Galilor. Istoria acestui exemplar de la statutul de carte cu un singur titlu la cel de coligat cu două, mai recent (foarte recent), cu trei titluri constituie subiectul propriu-zis al temei abordate.

*Tora nu are început iar Talmudul nu are sfârşit* – iată o frumoasă metaforă sau expresie cu parfum metaforic care s-ar potrivi de minune eseului *Un Talmud babilonian din secolul al XVII-lea, existent în colecţiile Muzeului Brukenthal, donat Ţării Sfinte în 1946*. Vorbesc despre un *eseu* iar nu despre un *studiu* pentru simplul motiv că fiind donat, n-am avut *Talmudul* respectiv în faţa ochilor, spre cercetare.

Din mediul scrierii ebraice am trecut în cel al unei alte limbi semitice, prin contribuţia intitulată *Cărţi în limba siriacă (siriană veche) editate la Hamburg în secolul al XVII-lea*. Bogăţia informaţională oferită cititorului de editorul unor cărţi religioase aparţinând creştinismului siriac, diferit de cel european, este fascinată[2].

O dimensiune aparte îl are contribuţia *"La început era Cuvântul" – Biblia Sacra,* contribuţie care s-a concretizat, deopotrivă, prin scris, printr-o expoziţie, precum şi printr-un număr de emisiuni la un post de radio de profil, cu acoperire la nivel naţional. Ca un omagiu adus celui care a dat numele Universităţii din Sibiu, am adăugat excursul *La proscomidiar*

[2] Din secolul al IV-lea şi până la sfârşitul secolului al XX-lea, Bisericile ortodoxe (greacă, română etc.) şi cele monofizite (siriacă, iacobită, coptă etc) se priveau reciproc drept eretice. Din fericire s-a ajuns la un acord prin care acuzele de erezie au fost înlocuite cu o formulă irineică, prin care Bisericile ortodoxe se numesc şi sunt recunoscute drept *Biserici Ortodoxe Răsăritene*, iar cele monofizite au primit şi şi-au arogat titulatura, recunoscută, de *Biserici Ortodoxe Orientale*.

bazat, în bună măsură, pe ideile şi preocupările de psihologie religioasă ale lui Lucian Blaga.

*„Celui mai minunat muzeu din patrie”* – este atât dedicaţia lui Alexander Georg Mathéy, *Buchgestalter* şi artist, născut în Sibiul anului 1884, crescut într-un mediu săsesc, dezvoltat artistic în Germania, cu rădăcini genealogice în Macedonia grecească, cât şi titlul articolului avându-l ca subiect pe respectivul designer de carte.

De precizat că un studiu al cărţii de faţă îi "surprinde" pe custodele Michael Csaki şi pe directorul Muzeului Brukenthal, Dr. Rudolf Spek într-o corespondenţă princiară, la propriu şi la figurat, cu diplomatul şi vlăstarul domnesc, Constantin I. Karadja.

Participarea la Seminarul Internaţional de la Salzburg, cu tema *Bibliotecile în secolul XXI* şi desfăşurat la sfârşitul lui octombrie 2004 m-a impulsionat să abordez problema unei virtuale biblioteci a viitorului – nu a unei biblioteci virtuale – cu toate implicaţiile ce ţin atât de moştenirea clasică, de profil, ale acesteia, cât şi de provocările viitorului. Contribuţia poartă titlul *Viitorul unei biblioteci – biblioteca viitorului marginalii la Simpozionul Internaţional de la Salzburg „Bibliotecile in secolul XXI*

Am dorit, prin cărţile ori corespondenţa inedită prezentate aici, să-i invit pe iniţiaţi şi pe pasionaţi, deopotrivă, să participe la un ritual, cel al *plăcerii textului* (Roland Barthes)*,* care oferă posibilitatea unor călătorii iniţiace, în mundan, în lumea cu prezentul ei istoric, precum şi în meta-spaţiu, acolo unde timpul sacru este *un permanent acum* este un *prezent etern*.

# *Un om al Luminilor şi stema sa: baronul Samuel von Brukenthal (1721–1803)*

Imperiul Habsburgic, la fel ca şi celelalte formaţiuni politice de marcă a Europei secolului al XVIII-lea, secol al Luminilor, a cunoscut, alături de existenţa vechii nobilimi, fenomenul consolidării *nobilimii funcţionăreşti*, nouă nobilime care şi-a făcut apariţia cu unul sau chiar două secole anterior. În Europa secolului al XVI-lea, unii jurişti burghezi au început să ocupe funcţii în administraţie, din necesitate statală, dar pentru că mentalul colectiv al epocii nu putea concepe un ne-nobil la Curte – indiferent dacă era vorba de cea regală franceză, imperială austriacă ori princiară germană – s-a născut o *noblesse de robe.* Prima ţară în care a apărut această nobilime de funcţii, această *noblesse de robe* a fost Franţa lui Ludovic al XIV-lea[3].

Spania dinastiei de Bourbon – sau *de Borbon*, în variantă autentic hispanică – a urmat exemplul francez, urmată de Austria Mariei Theresia (1740–1780) şi de Statele Germane, unde s-au înfiinţat şcoli de profil, una dintre cele mai cunoscute fiind cea a cărei fondator a fost ducele Karl Eugen de Württemberg, la castelul său, *Solitude,* şi de unde Friedrich Schiller a scăpat cu fuga[4].

*Cariera unui nobil funcţionar german se desfăşura de regulă după modelul următor: fiu al unui nobil slujbaş aflat în administraţia ţării, studii juridice la universitatea aceleiaşi ţări şi eventual în alte instituţii de învăţământ superior – de preferinţă,*

---

[3] Ulrich Im Hof, *Europa Luminilor,* trad. de Val Panaitescu, Iaşi, Polirom, 2003, p. 28.
[4] *Ibidem,* p. 29.

*Göttingen – apoi trecerea în serviciul unui principe; dacă se putea, o vreme, în administrația imperială de la Viena, în cele din urmă la un principe domnitor. Aici – ca ministru – o încercare de a face ordine în tradiția juridică strămoşească, de a aşeza finanțele pe o bază solidă şi chiar de a realiza reforme economice şi sociale. Dacă are noroc, principele domnitor îi rămâne mereu binevoitor; însă dacă nu are, vine clipa în care prințul cel înțelegător moare şi funcționarul este predat urmaşului, care, influențat de curte şi de intrigile acesteia, îl destituie în mod ruşinos*[5].

Am ales citatul pentru că ni s-a părut nu numai sugestiv pentru o întreagă epocă, ci şi pentru faptul că parcă ar fi fost scris special spre a rezuma viața şi cariera celui care a fost baronul Samuel von Brukenthal, de la a cărui trecere la cele veşnice s-au împlinit două secole în anul 2003.

Şirul reprezentanților importanți ai nobilimii de magistrați este lung, ei găsindu-se la aproape toate Curțile, fie ele mari ori mici. Să ne imaginăm rolul dificil, chiar ingrat al miniştrilor luminați din Spania Borbonilor, sub monarhii înțelegători în măsura în care îi privea, Carol al III-lea, respectiv Carol al IV-lea. Dar cel mai cunoscut reprezentant al categoriei de funcționari noi a fost Montesquieu, la un moment dat, preşedinte al înaltului tribunal, al *Parlamentului* din Bordeaux, care a expus unui public entuziast, în 1748, totalitatea reflecțiilor sale practice şi teoretice în *Spiritul legilor*. În opera sa, Montesquieu a încercat să contureze pentru Franța o ordine legală, nu una dependentă de personalitatea suveranului[6]. La vremea sa, Hegel scria: *Membrii guvernului şi funcționarii statului constituie partea principală a clasei de mijloc, în care găsim spiritele formate şi conştiința juridică a masei unui popor*[7].

În privința imperiului a cărui capitală era Viena, se remarcă faptul că reprezentanții nobilimii funcționăreşti (*Beamtenadel*) au devenit, în secolul al XVIII-lea, un segment social vrednic de luat în seamă. În termeni generali, rezultatul pe termen lung al

---

[5] *Idem.*

[6] *Ibidem,* p. 30.

[7] M. Vovelle (coord.), *Omul Luminilor* trad. din lb. franc. de Ingrid Ilinca, postfață de Radu Toma, Iaşi, Polirom, 2000, p. 229; cf. Hegel, *Principes de la philosophie du droit,* partea a treia, secțiunea a III-a, „L'État", § 297.

absolutismului Casei de Habsburg – într-o lume multietnică, dar cu tendinţe de interculturalitate şi, în acelaşi timp, pluriconfesională – l-a constituit crearea unei nobilimi de funcţii cu un puternic simţ al statului, *o ideologie a competenţei* [subl n. C. I.], o capacitate remarcabilă de a face din legătura între politică şi cultură, o etică profesională. Era o pătură socială diferită şi de burghezie şi de vechea nobilime, care *tinde să controleze, în intervalul câtorva generaţii, nu numai carierele politice, ci şi parcursurile paralele, de la armată la diplomaţie, la curte şi la Biserică*[8].

Desigur că a existat corupţie în administraţia publică a statelor Europei secolului al XVIII-lea, cel care ne interesează, dar se pare că progresele cele mai evidente în lupta împotriva acesteia s-au obţinut în Prusia, în monarhia austriacă şi în Toscana Casei de Habsburg-Lorena. Reuşita s-a datorat unei duble evoluţii: pe de-o parte, vigilenţa sporită a guvernelor – chiar cu forme de spionaj, ca în Prusia, prin intermediul acelor *Fiskalen,* ori prin instituirea unei poliţii secrete, ca în Austria lui Iosif al II-lea – la care s-au adăugat adoptarea de norme disciplinare mai rigide, dublate de aplicarea sistematică a unor sancţiuni severe. Pe de altă parte, asistăm la fenomenul însuşirii de către funcţionarii înşişi a unei ideologii a binelui public şi a unui concept al onoarei, diferit de onoarea aristocratică şi axat, mai curând pe *onoarea cetăţeanului*[9], decât pe cea a individului.

Datorită faptului că baronul Samuel von Brukenthal a fost guvernator al Transilvaniei în perioada 1777–1787, ne permitem să inserăm aici aşa-numita *scrisoare pastorală* a lui Iosif al II-lea, din decembrie 1783, poate expresia cea mai faimoasă a eticii birocratice: *Am încercat să inspir tuturor slujitorilor statului dragostea nutrită de mine însumi pentru binele general, ca şi dorinţa de a-l servi cu sârguinţă... Rezultă de aici că, în toate serviciile fără excepţie, fiecare trebuie să-şi îndeplinească propriile atribuţii cu cea mai mare râvnă, fără a-şi măsura munca nici în ore, nici în zile, nici în pagini, ci, dimpotrivă, când cineva are o sarcină de îndeplinit, fiecare trebuie să-şi adune toate forţele pentru a o efectua potrivit*

[8] *Ibidem,* p. 240 ; cf. G. Ricuperati, *Gli strumenti dell'assolutismo sabaudo: segreterie di stato e Consiglio delle finanze nel XVIII secolo,* în "Rivista storica italiana", vol. CII, 1990, pp. 796–863.

[9] *Ibidem,* p. 247.

*aşteptărilor şi îndatoririlor sale… Cui nu-i place să-şi slujească patria şi concetățenii, cine nu se simte însuflețit de un elan deosebit de a acționa în interesul binelui public, nu-i făcut să fie funcționar… Interesele personale de orice gen duc de râpă toate treburile statului şi sunt o crimă de neiertat pentru un funcționar public*[10].

În secolul al XVIII-lea, tendința de separare a locului de muncă de locuința personală este generală. Programele de birou ne sunt cunoscute doar fragmentar, dar în orice caz suntem departe de interminabilele zile ale lucrătorilor manuali. În cancelariile vieneze, programul de lucru era de la 9 dimineața până la prânz, apoi de la 15 la 18, şase zile pe săptămână. La Trezoreria engleză, în schimb, unde disciplina era deosebit de relaxată, orarul stabilit în 1752 era cuprins între ora 9 dimineața şi 3 după-amiaza, cinci zile pe săptămână, dar numeroşi funcționari nu se arătau decât pe la 11, iar unii lipseau cu zilele de la birou[11]. La fel stăteau lucrurile şi la Ministerul Marinei, unde un şef de birou în persoană a trebuit să fie admonestat şi rugat *să semneze toate certificatele şi celelalte hârtii în propriul birou, şi nu, ca până acum, în crâşme şi cafenele*[12].

Foarte atenți în materie de administrare a provinciilor, Habsburgii au folosit şi în Transilvania elemente autohtone cu experiență în domeniu ori descendenți ai unor familii cu o astfel de tradiție. Unul dintre aceste cazuri a fost cel al lui Michael Breckner (1676–1736), jude regal în Nocrich, lângă Sibiu, fiul lui Michael Breckner (m. 1678) şi nepotul lui Demetrius Breckner, ambii juzi regali în localitatea pomenită. În 8 iunie 1724, Michael Breckner a fost înnobilat cu *Prädikat*-ul sau titlul *von Brukenthal,* intrând astfel în rândul nobilimii funcționăreşti a Imperiului Habsburgic, prilej de a primi şi o stemă.

Michael Breckner von Brukenthal s-a căsătorit, în 1705, cu Susanna Conrad von Heydendorf (1685–1734), fiică a consilierului gubernial Samuel Conrad von Heydendorf şi nepoată, după tată, a senatorului bistrițean Michael Conrad von Heydendorf. Din căsătoria

[10] *Ibidem,* pp. 247–248.

[11] *Ibidem,* p. 248; cf. H, Roseveare, *The Treasury. The Evolution of a British Institution,* London, 1969, p. 106.

[12] *Idem*; cf. D. A. Baugh, *British Naval Administration in the Age of Walpole,* Princeton, 1965, pp. 60–61

lor s-a născut, în 26 iulie 1721, Samuel, viitorul baron von Brukenthal şi guvernator al Transilvaniei. Numele de botez l-a primit după bunicul matern, într-o epocă în care, la saşii protestanţi, numele vetero-testamentare, precum Samuel ori Daniel, erau frecvent întâlnite. Această manieră baptismală se dorea a fi o reacţie la catolicismul oficial, imperial austriac şi la numele neo-testamentare vehiculate de acesta, precum Johann Baptist, Paulus, Maria Magdalena, Maria Christina ori Maria Theresia. O reacţie baptismală asemănătoare o vom întâlni şi la românii ardeleni, începând cu cei din Şcoala Ardeleană, când nume de botez, precum Iuliu ori Corneliu, August ori Treboniu, Sempronia sau Lucreţia, Letiţia sau Livia erau frecvente, datorită faptului că erau imposibil de tradus şi – ce era mai important – de maghiarizat. Dacă, într-o fază de început, întâlnim, la aceiaşi români ardeleni, numele de botez Tiberiu, ulterior acesta nu se va mai folosi pentru că era maghiarizat în Tibor.

Tânărul Samuel Breckner von Brukenthal a urmat şcoala în ţinuturile natale, după care a urmat studii universitare de drept la universităţile din Jena şi Halle – universităţile unor oraşe protestante. După absolvire, mai precis în anul 1753, juristul ardelean face parte dintr-o delegaţie a naţiunii săseşti plecată la Viena pentru o audienţă la Curtea imperială. Tânărul de treizeci şi trei de ani a făcut o foarte bună impresie asupra împărătesei de treizeci şi şapte[13].

Din ordinul Mariei Theresia, von Brukenthal va deveni secretar al guvernului Transilvaniei, fiind primul luteran ocupant al unei funcţii rezervate exclusiv catolicilor. Mai târziu, în 1759, împărăteasa îl acceptă ca delegat al naţiunii săseşti, iar un an mai târziu, fără a renunţa la împuternicirea respectivă, va deveni consilier gubernial[14]. Anul 1761 îi aduce demnitatea de *Comes Saxorum* (comite al saşilor), dar generalul von Buccow – care acceptase de puţin timp preşedenţia guvernului Transilvaniei, aflat în relaţii bune cu von Brukenthal şi neavând nici un motiv să-l piardă din rândul funcţionarilor guberniali – a determinat-o pe Maria Theresia să anuleze alegerea acestuia, sub pretextul unei greşeli de procedură.

[13] Constantin Ittu, *Particularităţi ale heraldicii theresiene în stema vorbitoare a baronului Samuel von Brukenthal (1721–1803),* în „Arhiva Genealogică”, Iaşi, Editura Academiei, 1997, Anul IV (IX), Nr. 3–4, p. 331.

[14] H. Klima, *Guvernatorii Transilvaniei, 1774–1867,* vol. 2, Sibiu, 1943, p. 5; cf. Fr. Teutsch, *Geschichte der siebenbürgen Sachsen,* 4 vol., Hermannstadt-Sibiu, 1907–1926.

Spre compensaţie, von Brukenthal va fi numit cancelar provincial, cu misiunea de a-l ajuta pe von Buccow la realizarea reformei fiscale şi la organizarea regimentelor grănicereşti[15].

Din motive binecuvântate, dar şi din dorinţa de a nu fi inferior nobililor unguri din Transilvania, Samuel von Brukenthal a fost ridicat la rangul de baron, acesta întâmplându-se la 1 martie 1762, moment în care primeşte o stemă având ca nucleu vechea stemă familială, primită de tatăl său în 1724[16].

Stema primită cu acest prilej cuprinde un scut scartelat, cu un scut *peste tot:* cartier 1, pe roşu, coloană de argint împodobită cu lauri, încoronată cu aur, aşezată pe o terasă verde; cartierul 2, pe albastru, luptător în armură care ţine în dreapta o spadă cu vârful în jos, ce străpunge unul din cei doi şerpi pe care îi calcă în picioare, iar în măna stângă, ridicată, ţine o ramură de palmier; cartier 3, pe albastru, un romb de argint cu negru în tablă de şah; cartier 4, despărţit, sus roşu, jos negru cu leu de aur trecând peste sfâşiere, ce ţine în labele din faţă o arbaletă cu vârful în jos. Scutul *peste tot* cuprinde, pe albastru, un pod de piatră cu trei arcade, aruncat peste o vale şi având deasupra trei stele de aur cu şase raze, aşezate în fascie[17].

La câţiva ani de la moartea subită a generalului von Buccow, mai precis în 1765, von Brukenthal este numit de împărăteasă preşedinte al Cancelariei Aulice, iar la 6 iunie 1777 este numit preşedinte al guvernului, ocazie în care primeşte şi Crucea de Comandor al Ordinului Sfântul Ştefan[18]. Într-o scrisoare autografă, Maria Theresia îi scria, printre altele: *Îţi recomand o atitudine egală faţă de diferitele naţiuni, fără nici o deosebire, deoarece toţi sunt supuşii*

---

[15] Desigur că regimentele grănicereşti cuprind o arie mai vastă, dar noi ne mărginim să ne oprim lângă Sibiu, la Orlat – localitate atestată documentar în 1317 – unde în 1764 a fost înfiinţat în zonă Regimentul 1 grăniceresc român. Prin patentă imperială, întregul teritoriu supus militarizării a fost declarat liber, iar Regimentul grăniceresc de la Orlat avea jurisdicţie militară asupra părţilor sudice ale Transilvaniei, având zona de responsabilitate de la Haţeg şi până la cetatea Bran, pe teritoriul actualelor judeţe Hunedoara, Alba, Sibiu şi Braşov. Pentru mai multe amănunte, cf. A. Bucur, C. Lupea, *Ofiţeri români din Regimentul 1 grăniceresc român de la Orlat,* Sibiu, 2001.

[16] Klima, *op. cit.,* p. 5.

[17] Ittu, *Particularităţi ale heraldicii theresiene,* p. 334.

[18] Klima, *op. cit.,* pp. 6–7.

*unui singur suveran*[19].

Cariera politică a baronului von Brukenthal culminează cu numirea sa în demnitatea de guvernator al Transilvaniei, prin decret imperial, în 16 iulie 1777. În această calitate a cunoscut o perioadă de succes, până în 1780, adică până la moartea împărătesei, şi o a doua, marcată de tensiuni cu Iosif al II-lea, care îl va şi pensiona la 9 ianuarie 1787, sub pretextul că *binevoieşte să-i îngăduie liniştea necesară din cauza puterilor sale slăbite*[20].

Aproape bolnav de supărare, ex-guvernatorul s-a retras între pereţii bibliotecii sale şi, probabil, a recitit cu alţi ochi una din epistolele lui Plinius Secundus: *niciodată nu suntem mai buni ca atunci când suntem bolnavi… nu ne mai invidiază nimeni, nu ne mai admiră nimeni, nu ne mai dispreţuieşte nimeni*[21].

De fapt, încă din 1785, cu alte cuvinte, cu doi ani înainte de amara-i pensionare – pe care o întrevedea, de altfel –, într-o discuţie cu nepotul său, Conrad von Heydendorf, căruntul Mecena sibian îi mărturisea acestuia: *am pierdut tot ce mi-a fost drag pe lume: mama, tata, fratele, surorile, soţia şi unicul meu copil. Am rămas singur şi-mi doresc să mă întâlnesc cât de curând cu ei. Nimic nu mă mai poate reţine în această lume*[22].

În 9 aprilie 1803, cel care a fost guvernatorul Transilvaniei a trecut în eternitate, iar ziarul *Siebenbürgischer Bote* anunţa cu sobrietate tristul eveniment: *Înconjurat de rude apropiate şi de prieteni, plâns de distinsa sa familie, regretat de toţi cetăţenii, de sufletele nobile şi cinstite, a adormit liniştit, trădând împăcarea înţeleptului cu sine şi cu lumea*[23].

---

[19] Ittu, *op. cit,* p. 332; cf. J. G. Schaasser, *Denkwürdigkeinten aus dem Leben des Freiherrn Samuel von Brukenthal,* Hermannstadt-Sibiu, 1848.

[20] Teutsch, *op. cit.,* vol. 2, p. 305.

[21] Plinius cel Tânăr, *Opere complete,* Bucureşti, 1997, epistola VII, 26, pp. 229–230, la p. 229.

[22] C. Göllner, *Samuel von Brukenthal viaţa şi opera*, traducerea şi adaptarea în lb. română de Gudrun-Liane Ittu, Sibiu, 1999, p. 33.

[23] *Ibidem,* p. 34.

# *Cărți achiziționate de abatele Neumann pentru baronul Samuel von Brukenthal*

Biblioteca Brukenthal, depozitara înțelepciunii veacurilor şi totodată creier al instituției, a fost menționată întotdeauna pe primul loc de fondator, chiar şi în testamentul acestuia: *Deoarece biblioteca, tablourile, gravurile, naturalia, mineralele şi colecția de numismatică se vor afla sub incidența dispozițiilor speciale, iar arma mea, porțelanurile saxone, berlineze şi japoneze, precum şi toate celelalte, îi revin moştenitorului meu universal, sub formă de* fidei-comiss, *dispun expres ca în momentul în care va fi constituit şi depus capitalul de 36.000 de fl*[orini], *iar din dobânzi se va putea plăti un bibliotecar şi personal de îngrijire, accesul la bibliotecă, la pinacotecă, la colecțiile de minerale şi numismatică să fie posibil în casa mea din Sibiu, destinată păstrării acestora, în anumite zile şi anumite ore*[24].

Înainte de a-i prezenta pe cei doi protagonişti ai dialogurilor epistolare din secolul al XVIII-lea – o prezentare deliberat inegală, din dorința de a nu abuza de repetiții în privința baronului sibian –, ne permitem câteva considerații, de ordin general, asupra unor aspecte ale secolelor XVII şi XVIII. Şi ne fixăm pe aceste două secole, fără a ne opri doar la ultimul menționat, datorită faptului că multe din aspectele, manifestările ori caracteristicile secolului al XVII-lea îşi vor găsi drept de cetate în Transilvania secolului următor. Secolul al XVIII-lea îl privim exclusivist – şi o facem

[24] Gudrun-Liane Ittu, *Geschichte des Brukenthalmuseums,* Sibiu-Hermannstadt, Monumenta Verlag, 2003, cap.6: „Das Testament des Barons Samuel von Brukenthal”, pp. 37–44.

deliberat – deoarece a fost secolul în care a trăit, activat şi şi-a constituit colecţiile cel pe care istoria îl cunoaşte mai degrabă drept colecţionarul Samuel baron von Brukenthal, din Sibiu-Hermannstadt şi mai puţin drept guvernatorul Transilvaniei în a doua jumătate a secolului în discuţie.

Cu toate precauţiile necesare şi fără pretenţia de a descoperi în ansamblul lumii secolului al XVII-lea o unitate spirituală şi intelectuală compactă, tendinţa de a atribui perioadei în discuţie caracteristici proprii, un mod de a gândi, de a simţi şi de a acţiona în mod specific este prezentă în cultura istorică actuală. Poate că tocmai pentru ambiguitatea şi pentru multitudinea de semnificaţii pe care le-a acumulat pe parcurs, eticheta *baroc* pare deja deosebit de adecvată pentru această perioadă. Modelul teoretic al oamenilor de stat ai epocii baroce era *absolutismul*, doctrină care, sub o formă sau alta, a triumfat în toată Europa, condiţionând opinii şi instituţii. Una dintre aceste instituţii a fost cea a patronatului, ce comporta posibilitatea de a se sluji liber de avantajele funcţiei, într-o epocă în care nu existau partide politice.

Secolul al XVII-lea a cunoscut mutaţii profunde prin intermediul cărora se va constitui o formă specifică a cunoaşterii – ce are trăsături proprii – şi care va duce treptat la o identificare a activităţii de cercetare ştiinţifică cu o *profesiune* propriu-zisă. În sânul unei complexe mişcări de idei, respectiv de raporturi între diferitele comunităţi s-au identificat două mari procese, cărora sociologia ştiinţei le-a atribuit denumirile de *instituţionalizare* şi de *profesionalizare*.

Lumea cărţii, a bibliotecilor a fost marcată de cele două procese menţionate. Asistăm, în epocă, la o nouă manieră de organizare, în sensul că spaţiile rezervate bibliotecilor devin somptuoase, iar cărţile, semne ale prestigiului, sunt expuse în galerii ritmate cu busturi de personaje şi autori celebri. În acest secol s-a instituit uzanţa lecturilor publice într-un spaţiu adecvat, elevat. Înalţii demnitari îşi organizează biblioteci demne de statutul lor, acestea devenind adevărate centre de cercetare, iar ierarhia bibliotecilor ajunge să copieze ierarhia socială. În timpul lui Colbert, ministrul lui Ludovic al XIV-lea, Nicolas Clément a devenit părintele clasificării alfabetice (*lettrage*), sistem de clasificare în vigoare până azi.

După încheierea Războiului de 30 de ani (1618–1648), care a fragmentat Germania în peste trei sute de stătuleţe, suveranii locali

şi-au creat propriile biblioteci, remarcabile în epocă fiind cele ale ducilor de Braunschweig şi Bavaria. Viena imperială va cunoaşte, de asemenea, eleganţa saloanelor literare şi a bibliotecilor personale, model cultural ce se va răspândi pe întregul său spaţiu politic, inclusiv în Transilvania.

Probabil că baronul Samuel von Brukenthal – ca Jorge Luis Borges mai târziu – şi-a imaginat Paradisul sub forma unei Biblioteci. Şi acesta într-un secol al XVIII-lea, al *Luminilor*, caracterizat prin relativul abandon al speculaţiilor mistice în favoarea studiului ştiinţific. Stăpân pe propriul destin, o dată înlăturate piedicile prejudecăţii şi ale condiţionărilor inerente propriei sale firi, omul – fiinţă raţională – a creat artele, ştiinţele, activitatea producătoare de bogăţii, într-un cuvânt civilizaţia. Este maleabil şi perfectibil, istoria oamenilor fiind cea a progresului. Perfectibilitatea omului – în coordonatele: cum pot fi oamenii făcuţi mai fericiţi şi mai folositori –, duce la o politică voluntaristă, în care fiinţa umană trebuie stăpânită din copilărie, în scopul de a o pregăti în rolul ei de om, dezvoltându-i înclinaţiile printr-o educaţie adecvată.

În respectiva construcţie, problema statului nu poate fi ocolită, iar în această epocă, a *despotismului luminat* – principele fiind privit ca *un prieten vorbind altor prieteni –,* reprezentanţii partidei filosofice sunt de acord să nu pună în discuţie sistemul social al ierarhiilor din societatea ordinelor, altfel decât pe calea ocolită a argumentaţiei fiziocratice, în situaţia în care secolul în discuţie a fost cel al *revoluţiilor din gândire* (P. Chaunu). Fără îndoială, faptul nu este lipsit de importanţă, de vreme ce el determină implicit înlocuirea sistemului de valori al ordinii vechi, bazat pe avalanşa de favoruri şi onoruri, cu cel al utilităţii şi al producţiei de averi în cetatea viitorului. Remodelarea societăţii presupune activarea unor intermediari culturali, iar în acest caz, funcţionarul îşi face o apariţie remarcabilă, devenind un element esenţial. La rândul ei, femeia deţine o situaţie ambiguă, atât de regină a saloanelor filosofice, obiectul unei atenţii sporite, cât şi una de dependenţă. Dreptul se revoluţionează, iar când facem afirmaţia ne raportăm la milanezul Cesare Beccaria, primul jurist care a susţinut că pedeapsa cu moartea nu este una adecvată, deoarece crima este o violare a contractului dintre individ şi societate, iar pedeapsa trebuie să aibă menirea de a restabili echilibrul rupt. Acest secol al XVIII-lea a fost *în special cel al criticii căreia trebuie să i se supună totul.* Religia *invocându-şi*

sfințenia*, iar* legislația*,* maiestatea *ele vor de obicei să i se sustragă; dar trezesc atunci bănuieli îndreptățite împotriva lor şi nu pot avea pretenții la respectul sincer pe care rațiunea îl acordă numai acelui lucru care a trecut un examen liber şi public*. De fapt, secolul în discuție a fost atât cel al lui Immanuel Kant (1724–1804), din care am extras citatul din prefața la prima ediție a *Criticii rațiunii pure* (1781), cât şi cel al baronului Samuel von Brukenthal (1721–1803), în a cărui saloane domina spiritul unui *homo europaeus*. Cărțile, ca şi tablourile din palatul baronial dau cea mai bună măsură cu privire la conținutul iluminist ce pătrundea în acel timp în Transilvania. Literatura teologică, predominantă cu veacuri înainte, cedează treptat locul ştiințelor: geografie, geologie, geometrie, medicină, astronomie etc[25].

Rezumând la limită, dacă toate cele de mai sus nu s-ar fi întâmplat în mintea (*sub cerul craniului*) europeanului Luminilor, n-am exista nici noi, căci gândurile noastre sunt, în bună măsură, variații pe teme impuse de Omul Luminilor.

În acest context, *al secolului său*, dacă ne este îngăduită afirmația, se manifestă personalitatea brukenthaliană. Samuel Breckner baron von Brukenthal a aparținut unei familii săseşti din Transilvania, o familie de mică nobilime funcționărească din Imperiu. De altfel, foarte grijulii cu administrația provinciilor, Habsburgii au căutat să folosească şi în Transilvania acele elemente autohtone care aveau experiență în domeniu sau crescuseră într-o familie cu o astfel de tradiție.

A fost şi cazul lui Michael Breckner (1676–1736), jude regal în Nocrich, lângă Sibiu, fiul lui Michael Breckner (+ 1678), nepotul lui Demetrius Breckner, amândoi juzi regali în aceiaşi localitate. Michael Breckner a fost înnobilat la 8 iunie 1724 cu titlu *von Brukenthal*, intrând astfel în rândul nobilimii funcționăreşti a Imperiului Habsburgic şi, cu respectiva ocazie, a primit, cum era şi firesc, o stemă[26]. Din căsătoria sa, în 1705, cu Susanna Conrad von Heydendorf (1685–1734) – fiică a consilierului gubernial Samuel

---

[25] *In memoriam Samuel von Brukenthal 1721–1803. Buch und Druckgrafic: Colecția Samuel von Brukenthal, tezaur bibliofil* [catalog de expoziție], aprilie-mai 2003.

[26] C. Ittu, *Particularități ale heraldicii theresiene în stema vorbitoare a baronului Samuel von Brukenthal (1721–1803),* în „Arhiva Genealogică”, Iaşi, Editura Academiei, 1997, Anul IV (IX), Nr. 3–4, p. 331.

Conrad von Heydendorf şi nepoată, după tată, a senatorului bistrițean Michael von Conrad – s-a născut, în 26 iulie 1721, Samuel, viitorul baron von Brukenthal şi guvernator al Transilvaniei (1777–1787).

Cariera politică a baronului von Brukenthal culminează cu numirea sa în demnitatea de guvernator al Transilvaniei, prin decret imperial, în 16 iulie 1777. În această calitate a cunoscut o perioadă de succes, până în 1780, adică până la moartea împărătesei, şi o a doua, marcată de tensiuni cu Iosif al II-lea, care îl va şi pensiona la 9 ianuarie 1787, sub pretextul că *binevoieşte să-i îngăduie liniştea necesară din cauza puterilor sale slăbite*[27].

Cine este abatele Neumann? Acesta s-a născut în 1744 la Krems (Austria) şi a trecut la cele veşnice în 1816, la Viena. În 1765 a devenit canonic iar în 1769 a devenit preot în mănăstirea Sf. Doroteea din capitală. După 1783 a fost directorul cabinetului imperial de medalii şi monede (*Direktor des Kaiserl. Modernen Medaillen und Münzkabinetts*), iar mai târziu a devenit atât directorul cabinetului de monede şi antichități (*Direktor des Münz- und Antikenkabinetts*), cât şi profesor la Universitatea din Viena. Cariera, încununată cu demnitatea de consilier imperial, i-a fost răsplătită prin acordarea Crucii de Cavaler al Ordinului Leopold.

Corespondența dintre cei doi este cuprinsă în arcul cronologic 18 octombrie 1774 – 1 iunie 1784. Toate scrisorile sunt expediate din Viena de abatele Neumann, destinatarul fiind, fireşte baronul Samuel von Brukenthal, aflat la Sibiu. Schimbul epistolar dintre cei doi este extrem de bogat, dar am selectat numai acele scrisori în care sunt menționate cărți, fiind astfel vorba de 17 epistole expediate din cea care va deveni *capitala valsului*.

Dacă ar fi să ne oprim asupra unor coordonate de natură statistică, prezentate în manieră cronologică, precizăm că în anul 1774 au fost expediate din Viena două scrisori, la fel ca în anii 1775 şi 1777, după care numărul acestora a crescut la şase, în 1778, şi a revenit la două, în 1779. În anii 1780, 1783, respectiv, 1784 avem de-a face cu câte o scrisoare anuală. În total sunt şaptesprezece scrisori care fac obiectul interesului de carte dintre cei doi. Abatele vienez a achiziționat şapte cărți de secol XV, cum ar fi *Emblemata* lui Alciatus, din Lugdunum Batavorum, 1564 ori *Decameronul* lui Boccacio, apărut la Florența, în 1527. A mai achiziționat apoi nouă

[27] Teutsch, Geschichte der sieb. Sachsen, Sibiu, vol. 2, p. 305.

cărți de secol XVII, noi amintind aici *Analele* lui Zonaras, două volume în greacă şi latină, Paris, 1686–1687. În fine, pentru secolul al XVIII-lea avem de-a face cu un număr de treizeci şi două de cărți achiziționate pentru colecționarul transilvan, iar dintre acestea ne rezumăm să amintim aici *De institutione oratoria,* avându-l autor pe Quintilian, ediție apărută la Lugdunum Batavorum, în 1720 respectiv Winkelmann, *Geschichte der Kunst des Altertums,* Viena, 1776.

Prima dintre scrisorile adresate de abatele Neumann baronului von Brukenthal despre achizițiile de cărți de la Viena, datează din 18 octombrie 1774, iar expeditorul vorbeşte despre licitația de cărți Kasalbitz (*Kasalbitzischen Bücherauktion*). Tot acum îi scrie baronului că a achiziționat cărți de la Ambasadorul Franței în Imperiul Habsburgic, prințul de Rohan, acestea fiind frumos legate şi ieftine[28].

O lună mai târziu, în a doua scrisoare adresată baronului, abatele revine asupra licitației Kasalbitz, înserând şi lista cărților achiziționate. Este vorba de un total de şapte cărți, din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, cu diverse subiecte, de la cele de istorie, avându-i autori pe Herodot, Zonaras ori Tucidide, până la cele de retorică, figura principală fiind Quintilian, ori cărți cu descrieri de monumente ale Romei antice. Acestea, afirmă expeditorul scrisorii, nu trebuie să lipsească dintr-o bibliotecă mare. Din păcate, prezența la licitație a principelui Kaunitz şi a contelui von Chotech a dus la ridicarea peste măsură a prețurilor.

În treacăt fie spus, von Kaunitz a fost cancelar imperial (demnitate echivalentă celei de prim-ministru din zilele noastre), iar o contesă Chotek s-a căsătorit cu arhiducele Franz-Ferdinand, moştenitorul tronului habsburgic după tragedia de la Mayerling.

Revenind la licitația în cauză, Neumann afirmă că a cheltuit 235 florini şi 29 de Kreuzeri (creițari) cu această ocazie pentru achiziții de cărți. Spre finalul scrisorii, von Brukenthal este anunțat că urmează licitația contelui Canal, ambasadorul Sardiniei[29].

---

[28] Scrisoarea nr. 47,Viena, 18 oct. 1774, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, N. F., B. 31, 1. Heft, Hermannstadt, 1903, pp. 77–78.

[29] Scrisoarea nr. 5, Viena, 18 nov. 1774, în *Ibidem,* pp. 85–86, unde avem şi lista cărților. Dorim să prezentăm această listă aşa cum a fost ea întocmită, nu după criteriile actuale; astfel, nu Herodot, urmat de titlu, oraş, respectiv an de apariție, ci *Herodoti historia* sau *Boccacio Decamerone in Firenze*:

1. Joh. Zonarae, annales gr. et lat, cur. du Fresne. I. II. Parisiis, 1686–1687;

În scrisoarea din 3 ianuarie 1775, prelatul vienez scrie că lucrările achiziționate sunt în drum spre Transilvania şi face unele considerații asupra cărților. În urma licitației contelui Canal, Neumann a achiziționat opt cărți din secolele XVI–XVIII, cum ar fi Boccaccio, *Decameronul,* apărut în 1527 sau Ciampini, *Vetera monumenta* editat în 1690. Baronul este anunțat că toate cărțile achiziționate la licitație – cu legături frumoase în piele de vițel *d'anglois* – sunt gata pentru expediere. Din epistolă aflăm că urmează licitațiile Heimerl şi Popovitsch. De asemenea, Neumann se justifică  de ce n-a achiziționat unele lucrări. Boccacio apare aici ca problematic, în sensul că era, probabil, o reeditare[30].

În scrisoarea din 29 decembrie 1775, expeditorul vienez anunță noi licitații de carte şi, în acelaşi timp, aminteşte cartea lui Nic. Jos. Jacquin, *Observationes botanicae,* Vindobona (Viena), 1764–1771, în sensul că aşteaptă ordine de la Sibiu spre a putea acționa într-un fel sau altul[31].

---

2. Korbii Georgii diarium itineris in Moscoviam, Vienae, 1698;
3. Ciampini Joh. De sacris edificiis a Constantino M. Constructis, Romae, 1693
4. M. F.. Quintiliani de institutione oratoria libr. XII curante Burmanno tom. 11, Lugd[unum] Bat[avorum], 1720.
5. Herodoti historia ed. Gronow. tom. IX. gr. et lat. Glasguae, 1761
6. Thucydidis de bello Peloponnesiaco, ed. Vassi et Dulleri gr. et lat. Tom. VIII, Glasguae, 1759.
7. Isocratis opera, quae extant, omni, 11 tom. Cum versione et notis Battiae, Londini, 1749.

[30] Scrisoarea nr. 66, Viena, 3 ian. 1775, în *Ibidem,* pp. 96–99; la pp. 98–99 avem lista cărților achiziționate:
1. Lafiteau histoire des decouvertes et conquestes des portugais dans le nouveau monde, Paris, 1733, in in $4^0$.
2. Journal encyclopedique surl'anne 1764–1793, Bouillon 1764–1793, $8^0$
3. Ciampini, vetera monumenta, musiva monumenta, sacrarum profanarumque aedium structura, Romae, 1690.
4. Quinti Calabri Praetermissorum ab Homero 11. 14 cura Jo. C. de Pamo. Lugd. Bat., 1734:
5. Isocratis  orationes 7 et epistolae, Cantabrigiae, 1729 gr. et lat. Henrici Stephani parodiae morales in poetarum veterum sententiae, excud. Henr. Stephanus, 1575;
6. Henrici Stephani parodiae morales in poetarum veterum sententiae, excud. Henr. Stephanus, 1575;
7. [und] eiusdem epigrammata graeca ex anthologia ab eodem excusa 1570.
8. Boccaccio Decamerone in Firenze per li heredi di Philippo di Giunta, 1527 (cost 18 florini).

[31] Scrisoarea nr. 92, Viena, 29 dec. 1775, în *Ibidem,* pp. 121–122, la pp. 121–122. Lista cărților amintite în scrisoare este următoarea:

Din scrisoarea datată Viena 28 noiembrie 1777, aflăm că a fost cumpărată cartea lui Lud. Ant. Muratori, *Rerum Italicarum scriptores,* cu 100 florini[32].

Prin intermediul epistolei datată 26 decembrie 1777 abatele anunță că a achitat o datorie nunțiului papal, contele Giuseppe Garampi, bani luați de la agentul Curții imperiale, Turi. Despre cartea lui Joh. Bapt. Passerii [Paserius] *Picturae Etruscorum in vasculis*, vol. III, Romae, 1767–1775, carte cu miniaturi, aflăm că a fost oferită de Librăria Kraus din Viena, pentru 150 fl., dar *la Roma am cumpărat-o cu 30 de scuzi*[33].

În epistola datată 6 februarie 1778, a fost semnalată cartea lui Hamilton, *Campi Phlegraei,* apărută la Napoli în 1776, carte despre vulcani, frumos ilustrată, despre care aflăm, în scrisoarea din 10 aprilie, că se află în drum spre Viena. În continuare, epistolierul adaugă un număr de date tehnice privind *Enciclopedia*, amintită într-una din scrisorile precedente [34].

În 17 martie 1778, abatele Neumann scrie că a doua zi vor pleca din Viena, Muratori şi câteva volume ale Enciclopediei. Aflăm, cu acest prilej, despre achizițiile: Winkelmann, *Geschichte der Kunst,* în 2 volume, apărută lui Viena în 1776, respectiv Christoph Meiner, *Vermischte Schriften,* în 3 volume, Leipzig, 1775–1776. Înaltul prelat a expediat prin Turi o ladă care s-a dovedit a fi neîncăpătoare pentru toate cărțile achiziționate[35].

În 15 mai 1778, cărțile din Roma – nu şi cele din Neapole – au sosit la Viena, căci librarul roman s-a săturat să le tot aştepte şi şi-a expediat lucrările lui. Este menționat aci Hamilton, cu al patrulea

---

1. Numi veteres anecdoti ex museis caesareo Vindobonensi Florentino magni ducis Etruriae... collegit et animatversionibus illustravit Josephus Eckhel... Viennae, 1775. (N. B. Joseph Hilarius Eckhel – numismat 1737–1798).

2 Lud. Ant. Muratori, Rerum Italicarum scriptores, t. I–XXV, Mediolani, 1723–1751 (încă netrimis în Transilvania)

3. Nic. Jos. Jacquin, Observationes botanicae, iconibus illustratae, part. IV, Vindobonae, 1764–1771.

[32] Scrisoarea nr. 141, Viena 28 nov. 1777, în *Ibidem,*p. 167: Lud. Ant. Muratori, *Rerum Italicarum scriptores,* t. I–XXV, Mediolanum, 1723–1751

[33] Scrisoarea nr. 151, Viena 26 dec. 1777, în *Ibidem,* pp. 174–176, la p. 176.

[34] Scrisoarea nr. 162, Viena 6 febr. 1778, în *Ibidem,* pp. 188–190; scrisoarea nr. 184, Viena 10 aprilie 1778, în *Ibidem,* pp. 214–216; tot aici este menționată proiectata licitație a bibliotecii Scheibisch, în 22 aprilie 1778.

[35] Scrisoarea nr. 176, Viena 17 martie 1778, , în *Ibidem,* pp. 207–208, la p. 207.

volum din *Antiquite etrusques, grecques et romains*, 1766–1767, achiziție pentru von Brukenthal de la un particular din Neapole, din cauza că lucrarea a fost deja epuizată pe piață. Aceste ultime cărți nu sunt legate, iar Neumann recomandă ca operația să fie executată de *domnul Schömger*, legătorul Curții imperiale[36].

Din ştirile din Viena, datate epistolar 29 mai 1778, aflăm că transportul de la Neapole a ajuns la Roma, iar nota a fost achitată de nunțiul papal, valoarea acesteia fiind de 138 fl, 42 kr. Volumele menționate cu acest prilej sunt, J. Morelli, *De regia calamata,* tom. I–II, Neapole, binecunoscuta operă a lui Winkelmann, *Monumenti antichi*, tom. I–III, Romae, 1776, precum şi *Antichi iscrizioni di Palermo,* a prințului Gabriel de Torremuzza, Palermo, 1762[37].

La un moment dat, abatele Neumann a fost obligat să renunțe la ideea de a achiziționa un *Atlas*, cu prilejul licitației Uhlfeld – ca fiind prea scump –, atlas în 21 de volume, compus din hărți franțuzeşti, englezeşti şi din numeroase desene de mână, adunate de Uhlfeld de-a lungul mai multor ani. Era vorba de ceva unic, ceva ce nu se va mai găsi prea curând la Viena. Ulterior desfăşurării licitației, abatele a aflat că atlasul în discuție a fost licitat pentru arhiducele Maximilian, de către confesorul acestuia. Tot cu acest prilej, baronul este anunțat că Grässer va livra partea lipsă a *Enciclopediei* precum şi cartea lui Lavater[38].

Interesul pentru geografie şi politică sunt reflectate în achizițiile *Atlasului* lui De Lisle, cu 80 de hărți, respectiv în opera lui De Fer, *Les forces de l'Europe,* Paris, 1695–1696, ambele de la văduva Brisseau[39]. Abatele îi donează, în 1779, baronului transilvan cartea sa, intitulată *Populorum et Regnum,* cu mențiunea că acestui prim volum îi va urma un al doilea. Într-adevăr, anii de apariție sunt 1779 şi 1784[40].

În 31 octombrie 1780, Neumann achiziționează două cărți, din care una, un catalog, de fapt, Angel. Maria Bandini, *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Laurentianae varia contines opera greacorum*, Florentiae, 1764–1770 a fost obținut de la nunțiul

---

[36] Scrisoarea nr. 191, Viena 15 mai 1778, în *Ibidem,* pp. 220–222.
[37] Scrisoarea nr. 195, Viena 29 mai 1778, în *Ibidem,* pp. 226–227.
[38]Lavater, *Physionomische Fragmente,* Leipzig und Winterthur, 1775–1778; scrisoarea 234, Viena 18 sept. 1778, în *Ibidem,* pp. 271–272.
[39] Scrisoarea 271, Viena, 10 ian. 1779, în *Ibidem,* pp. 310–311.
[40] Scrisoarea 312, Viena, 30 aprilie 1779, în *Ibidem,* pp. 352–353.

papal, contele Joseph Garampi[41].

Peste mai bine de trei ani, în 25 noiembrie 1783, abatele Neumann îl anunță pe baronul von Brukenthal că i-a apărut cel de al doilea volum al lucrării sale, intitulată *Populorum et Regnum numi veteres incogniti*, şi îi propune să achiziționeze, de la el personal, Stephani Ant. Morcelli, *De stilo inscriptionum latinarum libri III*, Romae, 1780[42].

În plină vară, adică la 1 iunie 1784, abatele vienez îl anunță că i-au sosit cărțile care urmează a fi expediate în Transilvania, printre ele aflându-se *Emblemata* lui Alciatus, ediția din anul 1564, apărută la Lugdunum Batavorum, *Ein Gedenkbuch mit vielen Wappen und Sinnsprüchen* ("o carte comemorativă cu steme şi dictoane"). În acelaşi pachet au fost incluse cărți cu subiect masonic[43].

Corespondența cu abatele Neumann este numai o filă – dacă putem s-o numim aşa – din dosarul de pasionat colecționar al baronului Samuel von Brukenthal. Legăturile cu alte personalități ale epocii stabilite la Viena i-au permis celui care a fost guvernatorul Transilvaniei să-şi îmbogățească fondul de carte, să îmbogățească, în ultimă instanță, Biblioteca Brukenthal. Dar, amănunte ori lucruri, deopotrivă interesante şi inedite, despre alți epistolieri ori despre piese care azi se încadrează în fondul de „carte străină din secolele XVII–XVIII" fi-vor de găsit în câteva din capitolele care urmează.

[41] Scrisoarea 363, Viena 31 oct. 1780, în *Ibidem,* p. 424.
[42] Scrisoarea 578, Viena 25 nov. 1783, în *Ibidem,* p. 626.
[43] Scrisoarea 617, Viena 1 iunie 1784, în *Ibidem,* p. 662.

# *Karl Adolf baron von Braun, August şi Rudolf Grässer achizitorii vienezi de carte ai baronului Samuel von Brukenthal*

Setul de corespondenţă pe care îl publicăm cuprinde scrisorile pe care cei numiţi în titlu „achizitorii vienezi de carte ai baronului Samuel von Brukenthal” le-au trimis nobilului sibian. De precizat, încă din aceste prime rânduri, că ne-am rezumat selecţia şi ne-am concentrat atenţia numai asupra acelor epistole ce cuprind referiri la cărţi, în situaţia în care, schimbul epistolar dintre ei a fost mai vast, cu subiecte dintre cele mai diverse, care nu se încadrează în studiul de faţă. Abordarea am făcut-o nu neapărat strict cronologic, von Braun expediindu-şi scrisorile între 1777 şi 1783, August Grässer, între 1781 şi 1783, iar fratele său, Rudolf, în perioada anilor 1778–1783.

Karl Adolf baron von Braun, *Reichshofrat* (consilier la Curtea imperială) din 3 octombrie 1760, erudit a timpului său, protestant cu înalte demnităţi într-un imperiu catolic, a fost unul dintre cei mai fini cunoscători de muzică din *capitala valsului*. Prima scrisoare pe care baronul von Braun i-o trimite baronului von Brukenthal datează din 28 decembrie 1774, cu alte cuvinte, din chiar anul în care nobilul ardelean părăsise Viena. Cei doi trebuie să fi fost destul de apropiaţi, din moment ce von Brukenthal i-a botezat lui von Braun un băiat. Epistolierul îşi exprimă regretul că von Brukenthal nu a putut fi de faţă în momentul în care a avut loc licitaţia bibliotecii contelui Canal

(*bibliotheca Canalianae*)[44].

Deşi nu poate face obiectul interesului nostru imediat, cel puţin nu în limitele acestui material, amintim faptul că von Braun îi expediază lui von Brukenthal partituri cu un *Trio* de Karl Philipp Emanuel Bach[45]. Acest muzician, născut în 14 martie 1714 la Weimar şi trecut *la neamul său* în 14 decembrie 1788 la Hamburg, era fiul lui Johann Sebastian Bach. CV-ul său cuprindea statutul de *Kammermusikus* la Curtea lui Frederic al II-lea, respectiv director muzical în Hamburg, specialist în *Klavierspiel*[46]. Dintr-o altă misivă aflăm că *Trio*-ul lui Bach i-a fost predat *domnului von Ahlfeld,* funcţionar gubernial, căsătorit cu o nepoată a baronului von Brukenthal[47].

Din capitala Imperiului pleacă a nouă scrisoare spre burgul sibian, în care von Braun îl anunţă pe von Brukenthal despre licitaţia von Reizer. Acesta din urmă, Johann Georg von Reitzer, *Reichhofratssekretär* din 1766, a fost posesorul unei colecţii de tablouri in Kärntnerstrasse din Viena, dar murind în 16 martie 1778, tablourile şi biblioteca au fost vândute la licitaţie. Împreună cu scrisoarea, expediată în 11 iulie 1778, von Braun trimite la Sibiu şi cataloagele, caracterizând ambele colecţii drept *Sunt bona mixta malis*[48].

În lunga epistolă, trimisă în 13 mai 1779, expeditorul – printre numeroase alte subiecte – îi scrie şi despre cartea lui P. Gassner jr., *Gallerie der Teufel*, Frankfurt-Leipig, 1778, editată în şase volume. În vasta-i lucrare, autorul vorbeşte despre necesitatea alungării turcilor din Europa, dacă nu se doreşte ca aceştia să treacă întregul continent prin foc şi sabie. Aduce şi un strop de ironie în afirmaţiile sale, atenţionând că, în cazul în care *necredincioşii* nu vor fi înfrânţi, europenii riscă să ajungă să fie circumcişi[49].

---

[44] Scrisoarea nr. 64, Viena, 28 decembrie 1781, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, N. F., 31. B., 1. Heft, Hermannstadt, 1903, pp. 95–96.

[45] Scrisoarea nr.138, în *Ibidem*, pp. 163–164.

[46] *Ibidem*, p. 164, n. 1.

[47] Scrisoarea nr.146, în *Ibidem*, pp. 171–173.

[48] Scrisoarea nr. 207, Viena, în *Ibidem*, p. 239. Johann Georg von Reitzer este amintit şi în scrisoarea nr. 173 (*Ibidem*, p. 204), iar amănunte despre el se găsesc în *Ibidem*, p. 204, n. 1.

[49] Scrisoarea nr. 313, Viena, 13 mai 1779, în în *Ibidem*, p. 354.

Librarul şi editorul August Grässer s-a născut în Silezia anului 1762 şi a murit în 1816 la Viena. De menţionat faptul că în 1790 el a fondat *Militäralmanach* sau *Schematismus der K. u. K. Armee*. Fratele său mai mare, Rudolf, a fost un cunoscut anticar şi editor al vremii. În scrisoarea expediată din Viena, 6 martie 1781, August Grässer îi anunţă pe baronul von Brukenthal că aşteaptă de la Paris *Mémoires des Chinois*, vol. 6, în $4^0$, respectiva achiziţie urmând a fi expediată la Sibiu cu negustorul pe care îl va indica[50]. Peste exact două luni, în 6 mai 1781, vienezul îl anunţă pe baronul rezident la Sibiu – evident, tot epistolar – despre o ofertă de mai multe titluri, printre care menţionează lucrarea lui Plinius cel Bătrân, *Historia naturalis*. Este vorba despre o realizare editorială de prestigiu, apărută de-a lungul unui număr de ani care depăşesc, sub raport cronologic, anul scrisorii acesteia (1781), opera lui Plinius apărând la Paris între 1777 şi 1785 în 6 volume[51].

Din epistola expediată la începutul anului următor – Viena, 29 ianuarie 1782 – sileziano-vienezul îl anunţă pe baron că a predat *luna trecută* lucrări la firma Scheidlin pentru a fi trimise acestuia la Sibiu. În continuare, Grässer precizează că au mai rămas de achitat două publicaţii, plus un rest de 2,19 florini. Este vorba despre următoarele cărţi pe care le menţionăm exact aşa cum le-a scris expeditorul scrisorii: Mailla, *Histoire de la Chine,* tom. XI, respectiv Mazochii, *Comentarius in tab. Herculan.,* Napoli, 1754[52].

În toamna aceluiaşi an, August Grässer precizează că, deşi n-a mai primit de mult timp comenzi de la von Brukenthal, îşi permite să-i recomande acestuia o lucrare, anume *Supplement a l'histoire philosophique de M-r l'Abbé Raynal,* 4 t, 8 gr[avuri], 1782[53]. În continuare, epistolierul atinge şi o problemă personală: ar dori să vină în Transilvania pentru ca să-şi găsească, la Sibiu sau în împrejurimi, o soţie pe placul său şi *de religia sa* (se pare protestantă). Grässner a aflat că există fiice de preoţi, educate, cuminţi şi cu stare; din motive diverse nu-i plac femeile din Viena[54].

[50] Scrisoarea nr. 388, Viena, 6 martie 1781, în *Ibidem,* p. 453, titlul complet al cărţii în discuţie fiind *Mémoires concernant l'histoire de des Chinois*, t. I–XV, Paris, 1776–1791.

[51] Scrisoarea nr. 389, Viena, 6 mai 1781, în *Ibidem*, p. 454.

[52] Scrisoarea nr. 450, Viena, 29 ianuarie 1782, în *Ibidem*, pp. 512–513.

[53] Raynal, *Histoire philosophiques des etablissements Geneve,* 1780.

[54] Scrisoarea nr. 508, Viena, 11 octombrie 1782, în *Ibidem*, pp. 567–568.

Acelaşi librar şi editor îi oferă baronului aflat la Sibiu în vara anului 1783, *Histoire de la Chine par Mailla,* partea a 12-a, precum şi *şase caiete* din *Ceremonies et costumes religieuses de tous les religieuses peuples du monde*, Amstelodami [Amsterdam]. Totodată, din cauza faptului că afacerile nu-i mergeau strună, solicită – roagă, mai degrabă – achitarea unei note de plată mai vechi[55].

Fratele mai mare al lui August Grässer, Rudolf, anticar şi editor în Viena imperială, poartă şi el corespondenţă cu baronul Samuel von Brukenthal. Astfel, în scrisoarea expediată în zilele premergătoare Crăciunului din anul 1778, Rudolf Grässer precizează faptul că *partea a patra a lui Lavater* a fost predată abatelui Neuman spre a-i fi trimisă lui von Brukenthal, la Sibiu. De asemenea, îl anunţă pe destinatar că i-a sosit din Paris un exemplar extrem de frumos din *Longum*, în vreme ce, din Glasgow, n-a mai primit nimic de ani de zile. Expeditorul mai "spune" că a editat un catalog de lucrări în limba latină, catalog care – speră el – i-a ajuns baronului prin intermediul aceluiaşi abate Neumann. Din păcate, Rudolf Grässer nu menţionează titlul unei cărţi cu 37 de medalioane, gravură în cupru, pe care i-o va expedia şi care îl costă 16 ducaţi[56].

În cea de a doua epistolă, expediată în vara lui 1881, Rudolf i-a predat lui Adam Franck, fochist la cancelaria transilvană, trei cărţi rare, pe care baronul şi le-a dorit, printre care şi Ismael Abulfedae [Abulfeda], *De vita et rebus gestis Mahommedis*[57].

Al treilea şi ultimul mesaj al epistolierului nostru este din 21 februarie 1783, prilej pentru a trimite o listă cu titluri susceptibile de a fi achiziţionate. Cercetări ulterioare ne vor permite, sperăm, să aflăm ce şi cât s-a achiziţionat din respectiva listă de oferte[58].

Corespondenţa dintre cei menţionaţi aici este interesantă din multe puncte de vedere, mult mai multe decât ne-am permite să precizăm. A fost, în mod cert, nu doar un schimb de scrisori ori de idei. A fost, în ultimă instanţă, *o cerească apropiere între oameni oricare ar fi* [fost] *depărtarea* – cum spune Marcus Aurelius, împăratul filosof. Contribuţia aceasta deschide drum unor noi cercetări, una dintre ele constituind-o identificarea acelor cărţi care au intrat

[55] Scrisoarea nr. 550, Viena, 20 iunie 1783, în *Ibidem*, pp. 599–600.
[56] Scrisoarea nr. 261, Viena, 22 decembrie 1778, în *Ibidem*, pp. 299–300.
[57] Scrisoarea nr. 413, Viena, 5 iulie 1881, pp. 474–476.
[58] Scrisoarea nr. 535, Viena, 21 februarie 1783, pp. 586–587.

până la urmă în fondurile Bibliotecii Brukenthal, din lungile liste propuse de epistolierii contemporani Fondatorului.

# *Exemplare din "Emblemata" lui Alciatus în Biblioteca Brukenthal*

Biblioteca Muzeului Brukenthal păstrează, în colecțiile sale, patru exemplare ale lucrării *Emblemata* de Giovanni Andrea Alciato. Prima dintre acestea cuprinde, pe foaia de titlu, următoarele: *Emblematum D. Andreae Alciati nunc... Kunstbuch Andree Alciati von Meyland/ beider Rechten Doktoren/ allen Liebhabern der freyen Kunst/ auch Malern/ Goldschmieden/ Seidenstickern und Bildhauern jetzt und zu sonderm nutz und gebrauch verteutscht und an den Tag gegeben/ durch Jeremiam Held von Nödlingen mit schönen lieblichen/ neuwen kunstreichen Figuren geziert und gebessert gedruckt zu Franckfurt am Mayn/ 1580.* Cartea cuprinde un ex libris: *Liber Bibliothecae Gymn Cibin A. C.,* acesta fiind, de fapt, ex librisul Bibliotecii Gimnaziului Evanghelic din Sibiu (Cibinium). Dedicată, după cum aflăm din prima prefață, lui Raymundo Graff, doctor în ştiințe juridice – *meinem günstige Herrn* (*"binefăcătorului meu"*) – cartea se deschide printr-un citat din Sofocle despre gratitudinea şi ingratitudinea față de un binefăcător. În cea de-a doua prefață, adresată cititorului favorabil (*Vorrede an den Günstigen Leser*), autorul este conştient de faptul că osteneala tălmăcirii îi va fi răsplătită nu numai prin laude, ci şi prin numeroase critici. În plus, aduce treisprezece argumente prin care demonstrează utilitatea cărții, nu numai pentru artişti, ci şi pentru orice om dornic de înțelepciune. Textul acestei secunde prefețe este datat şi semnat de Jeremias Held von Nödlingen: *Frank. am Mayn/ 9 Septembris/ Anno 1566.*

Scopul cărţii este acela de a permite petrecerea plăcută a timpului liber pentru nişte oameni culţi, prin intermediul unor şarade, create special spre a fi dezlegate, dar nu de către oricine. Din text aflăm că, în total, cartea conţine un număr de 217 şarade, *emblemae*, mai bine spus. Unele subiecte ce trebuie dezlegate de cititorii *Emblematei*, fac referiri la /sunt legate de/ originea unor familii sau a unor steme de familie ori la istoria Milanului. Altele nu: *emblema* nr. XIV face referire la *Optimus civis*/ *ein gute Bürger,* calităţile cetăţeanului ideal, *emblema* XV îi are în vedere pe *Nobiles et generosi,* cea de-a XVII-a, ne trimite cu gândul, prin imagine şi text, la cele douăsprezece munci ale lui Hercule. Deosebit de sensibilă este *emblema* XXI – *Der Poeten und Gelehrten Wappen/ Insignia Poetarum –,* în care elementul central al stemei poetului este o lebădă, mesajul fiind atât bogat în conotaţii, cât şi delicat, căci îl trimite pe cititor cu gândul la cântecul de lebădă. Or, pasărea în discuţie, se spune, nu cântă decât o singură dată în viaţă – înainte de moarte.

Desigur, ar fi extrem de interesantă parcurgerea întregii serii de *emblemae*, dar lucrul acesta nu ar fi posibil aici, motiv pentru care ne permitem să mai amintim, selectiv, doar câteva dintre ele. Emblemele XXV şi XXVIII "merg" mână-în-mână (dacă ne putem exprima astfel) cu XXX, căci *Concordia* şi *Concordia Symbolum* presupun atât relaţii de unu-la-unu, cât şi relaţii de unu-la-mai multe cu *Silentium.* Luăm ca reper cazul precedentei steme (lebăda), ce ne poate trimite la simbologia păsării, dar şi la antinomia antum-postum, prin cântecul lebedei şi, mai ales, prin clipa apariţiei acestuia. De menţionat faptul că, pe foile rămase albe, sunt numeroase însemnări în limba latină, printre care şi cea a lui *Jacobus Schusterus Cibiniensis, Anno Domini 1620, 30 ian*.

Un al doilea exemplar al *Emblematei* lui Alciatus existent în Biblioteca Muzeului Brukenthal, anume *Alciatus Andreae. Omnia emblemata: Cum comentariis quibus emblematum omnium aperta origine...* a apărut la *Antwerpiae* [Anvers, Antwerpen], *Ex Officini Christophori Plantini, Architypographi Regij,* [1581]. Ordinea *emblemae*-lor este aceiaşi ca şi la ediţia germană – prezentată de noi mai sus – acestea fiind numerotate, iar chenarul încadrează numai imaginea emblemei, nu şi textul care o compune. La pagina 358, spre exemplu, ni se înfăţişează *Catavasia* lui Prometeu: eroul mitologic este prezentat legat de stâncă, iar vulturul, cum era de aşteptat, nu

lipseşte din scena încadrată într-un cadru bogat ornamentat. Emblema de la p. 513 ne înfăţişează un delfin şi o ancoră, cu deviza *insignia Reges.* Pe coperta a II-a se găsesc următoarele însemnări manuscrise: *sum Thoma V. Mortesdorffensis* [din Mortesdorf, Motiş, jud. Sibiu]/ *Simonis B. Stolzvarius* [din Stolzenburg, Slimnic, jud. Sibiu].

Al treilea exemplar se prezintă astfel: *Alciatus Andreas: Emblemata denuo ab ipso Autore recognita ac quae desiderabantur imaginibus....,* Lugduni [Lyon]..., [1564]. În cazul acestei ediţii, paginile sunt numerotate, în schimb, emblemele sunt nenumerotate şi, în plus, întâlnim o bogată colecţie de adnotări manuscrise. Trebuie remarcat faptul că realizarea artistică este superioară celorlalte ediţii pe care le deţine Biblioteca Brukenthal, emblemele fiind încadrate în chenare extrem de elaborate. Un procent ridicat dintre paginile albe sunt împodobite cu steme frumos desenate şi chiar colorate, iar unele dintre embleme fiind, de data aceasta, de asemenea, colorate. Se pare că cele 35 de steme – toate din spaţiul germanic, dacă nu neapărat german – sunt desenate şi colorate de aceiaşi mână, numai textele scrise, care le însoţesc, sunt rodul mai multor mâini. Cele mai multe respectă structura *emblemae*-lor, cuprinzând un titlu, o imagine şi un text (deviză), în plus, o parte dintre ele sunt numerotate. Prima stemă se află pe prima pagină şi, după deviza *Festina lente* (”grăbeşte-te încet”)*,* aflăm că aparţine lui *Phillippus Ludovicus Comes in Ha/naw* [Hanau, în Belgia] *und... Dominus in Mintzenbergk/ s. scribebat haec/ 1571. 12 mai.* A doua stemă a aparţinut, după textul care o însoţeşte, lui *Werckhardy Liber Baro a-Polheim und Warttenburg,* iar a treia – cu deviza *Spes mea est Christus* – lui *Johannus Adamus Hoffman, baro in Gruenpübel,* ambele fiind datate 1571. O a patra stemă are ca deviză *Initium sapentiae timo et domini* şi a aparţinut lui *Andreas Wolfgangy Baro a Polhaim.*

Unele pagini albe au fost pregătite cu devize – cuprind şi proporţiile stemelor –, dar acestea n-au mai fost desenate, cum este cazul la pagina 12, unde nu s-a mai ajuns la stema lui *Johannes Comes in Hardegg, Rector Academie Witebergensis, 16 Marty Anno 1573.* Întâlnim, parcurgând exemplarul cărţii în discuţie, o serie de notaţii în greacă şi latină, dedicaţii memoriei lui *Hieronymus Hübner,* probabil un coleg decedat prematur.

În fine, ultimul exemplar existent în biblioteca Muzeului Brukenthal, apărut la *Lugduni apud Gulielmum* [1564], cuprinde ştampila G. H*.,* o primă datare: 1562[59], iar pe prima copertă anul 1634. La pagina 30 întâlnim cântecelul *Krai nou,* iar la pagina 40 *Planetus Damnatorum,* ce pare a fi un cu totul alt manuscris, de patru pagini. La pagina 70, întâlnim un text religios în maghiară, iar la pagina 80 o rugăciune în limba română, al cărei prim vers este *Să ne rugăm Duhului Sfân*[t] *a*[l] *Domnului*, rugăciune ce cuprinde două pagini. Pe penultima pagină găsim Gregorius Heyzelius, Cibj [Cibinium, Sibiu].

Dat fiind natura titlului lucrării acesteia, ne vom opri asupra semnificației termenului *emblema*. Aceasta reprezintă un gen specific de combinație artistică dintre vizual şi verbal; altfel spus, emblema constituie o/ se constituie într-o dihotomie cuvânt-imagine. La rândul lor, derivate din alegoriile şi *bestiariile* Evului Mediu, cărțile de embleme au ajuns să aibă o evoluție proprie, ca gen literar-imagistic în Italia celui de-al XVI-lea veac, de unde s-au răspândit în aproape întreaga Europă la nivelul secolului următor.

Creatorul emblemelor – a literaturii emblemate – juristul Giovanni Andrea Alciato (latinizat Alciatus) a editat, mai întâi la Milano, în 1522, apoi la Augsburg, în februarie 1531, lucrarea sa, în latină, *Emblemata,* iar acea dată este considerată de specialişti drept reper pentru naşterea emblematicii ca ramură în domeniul istoriei artelor, ca ştiință auxiliară, în ultimă instanță. Alciato s-a născut în 8 mai 1492 la Alzate, în apropiere de Milano, dintr-o veche familie milaneză, a studiat la Bourges, Bologna, Pavia, Ferrara şi Avignon, a practicat avocatura ani buni la Milano şi s-a stins din viață la Pavia, în 12 ianuarie 1500. Jurist de profesie şi filolog, specialist în filologie clasică şi, în consecință, bun cunoscător al limbii latine, Alciatus este autorul unor studii critice de drept. Lucrările sale, strânse într-o *Opera omnia*, au fost editate la Basel, în patru volume (1546–1549), apoi la Lyon, în şase volume (1560–1561) şi, de asemenea, la Frankfurt/Main, în patru tomuri (1617). Dintre lucrările sale mai amintim o istorie a Milanului până la Iustinian, în patru volume. Ca poet şi umanist, alături de *Emblemata*, a mai scris

[59] Cartea aparținut lui A. Huet, după semnul distinctiv al acestuia: literele Ah, surmontate de o coroană închisă; toată această compoziție se află între anii menționați mai sus, 15/64.

epigrame ce îi viza pe contemporanii săi[60].

Opera Alciatului a cunoscut o serie de traduceri şi 150 de ediţii, ultima fiind cea din Madrid din 1781, ediţie care a cuprins aproximativ 100 de embleme. Cea mai bună dintre ediţii pare să fi fost cea de la Padova din 1621[61]. Ca om al Renaşterii, Alciatus a făcut apel la moştenirea Antichităţii care a fost sursa de inspiraţie în realizarea operei sale, luând ca principali scriitori antici pe cei de talia lui Pausanias, Plutarh sau Plinius. Toată acea lume antică plină de frământări, de suişuri şi de coborâşuri, l-a fascinat pe omul Renaşterii. Este şi motivul pentru care *Emblemata* lui Alciatus, cu surse antice, a fost atât de bine primită de oamenii cultivaţi ai timpului, oameni ai căror mentalitate se dorea mai apropiată de Roma şi Grecia antică, decât de Evul Mediu antecesor. În aceste coordonate cronologice şi culturale au apărut acele *emblemae,* atât în greacă, cât şi în latină. Alciato n-a fost primul, el a fost – se pare – cel mai mare ori cel mai celebru. Când, în ianuarie 1523, s-au folosit primele *emblemae*, acestea au fost considerate drept jocuri de societate, menite să umple – dar nu oricum – timpul elitelor. Scopul lor a fost didactic, chiar unele dintre ele având şi un caracter moralizator. La polul opus întâlnim – e adevărat mai târziu – o anumită categorie, cunoscută cu sintagma de *amorum emblemata*, care au avut sau, mai degrabă, au dobândit un caracter pornografic.

Privind lucrurile dintr-un alt punct de vedere, trebuie precizat faptul că pentru mulţi artişti ai vremii cărţile de embleme au constituit surse de inspiraţie, căci, prin intermediul *emblematicii,* artiştii respectivi au luat contact cu literatura antică, din care vor transpune scene în minunatele lor tablouri. Astfel, îi amintim pe Cranach, Holbein, Rafael, Tintoretto, Rubens şi, de la sine înţeles, lista ar putea continua. Spre exemplu, tema picturii lui Cranach, intitulată *Hoţul de miere*, însoţită de un text al lui Theocritus, apare în culegerea lui Alciatus. Tot aşa, tema *Originea Căii Lactee,* întâlnită atât în pictura lui Tintoretto, cât şi în cea a lui Rubens, la care Alciatus i-a adăugat un text al lui Diodor din Sicilia, se întâlneşte, sub formă de *emblema*, în cartea rafinatului umanist şi jurist italian. Şi astfel, ajungem să fim de acord cu Marcel Proust,

[60] *Brockhaus' Konversations–Lexikon,* vol. I, Leipzig, Berlin und Wien, 1898, p. 346.

[61] *The New Encyclopaedia Britannica,* vol. 4, Chicago, Auckland, London..., 1994, p. 470.

care afirma undeva, că *doar prin ochii marilor artişti, ochi de mult transformaţi în ţărână, vedem noi şi astăzi lumea.*

Dar atât Alciatus, cât şi ceilalţi autori de *Emblematae* şi *emblemae*, gândindu-se la Antichitate, şi-au extins sfera interesului de la cea clasică la zona hamito-semită, a Egiptului antic, faraonic, cu alte cuvinte. Hieroglifele au constituit o sursă de inspiraţie de prim ordin, căci *Imago mundi,* la care s-au gândit amintiţii renascentişti italieni, trebuia să aibă ceva misterios, inaccesibil profanului; este şi motivul pentru care atât Marsilio Ficino, cât şi urmaşul acestuia, Pico della Mirandola au considerat că hieroglifele egiptene se pretau de minune acestui rol. Aveau, mai întâi prestigiul tradiţiei: Platon însuşi vorbise de ele[62]. Mai precis, în dialogul cu Phaidros, Socrate îi relatează acestuia următoarea povestioară: o veche divinitate egipteană din apropiere de Naucratis s-a dus la faraonul cu reşedinţa în Theba ca să-i arate artele inventate de ea. Cu acea ocazia, zeitatea i-a spus monarhului că trebuie să le răspândească printre toţi egiptenii, iar acesta – în replică – l-a întrebat pe zeu asupra foloaselor ce se puteau trage din fiecare artă în parte. *Au ajuns, iată la litere: ..."Priveşte, rege, ştiinţa aceasta îi va face pe egipteni mai înţelepţi şi mai cu ţinere de minte; găsit a fost leacul uitării şi, deopotrivă, al neştiinţei". La care regele a răspuns: "Preapricepute meşter... Tu, acum, ca părinte al literelor, şi de dragul lor, le-ai pus în seamă tocmai contrariul a ceea ce pot face ele. Căci scrisul va aduce cu sine uitarea în sufletele celor ce-l vor deprinde, lenevindu-le ţinerea de minte; punându-şi credinţa în scris, oamenii îşi vor aminti din afară, cu ajutorul unor icoane străine, şi nu dinlăuntru, prin caznă proprie. Leacul pe care tu l-ai găsit nu e făcut să învârtoşeze ţinerea de minte, ci doar readucerea aminte. Cât despre înţelepciune, învăţăceilor tăi tu nu le dai decât una părelnică, şi nicidecum pe cea adevărată. După ce cu ajutorul tău vor fi aflat o grămadă de prin cărţi, dar fără să fi primit adevărata învăţătură, ei se vor socoti că sunt înţelepţi nevoie mare, când de fapt cei mai mulţi n-au nici măcar un gând care să fie al lor. Unde mai pui că sunt şi greu de suportat, ca unii ce se cred înţelepţi fără măcar să fie"*[63]. Într-adevăr, potrivit teoriei platoniciene a practicii lingvistice, este mult mai potrivit să te abţii de la scris şi să

[62] *Phaidros*, 274c –275b.
[63] Platon, *Opere*, IV, Bucureşti, 1983, pp. 484–485.

te încredințezi vorbirii, şi aceasta din două motive complementare. Nimic din ceea ce este serios – aşa se pare – nu poate fi scris. Regăsim aici categoria ezotericului, adică această *dimensiune* a secretului pe care hetairia o protejează şi o întreține. Şi invers, nimic din ce e scris nu poate fi luat în serios[64].

Ideea privind memoria omenească este reluată de Plotin, în *Enneade* (V, 8), unde afirmă că, de fapt, corpul împiedică exercițiul memoriei, căci atunci când sufletul se uneşte cu corpul, uită; când se deosebeşte de corp, se purifică, îşi recapătă memoria. Deoarece sufletul posedă memorie când e singur, cu necesitatea corpului, prin natura sa mobilă şi supusă unei curgeri perpetue, este o cauză a uitării, nu a memoriei; el este pentru suflet, fluviul Lete. Sufletului singur, deci, îi aparține memoria[65]. Poetic, nu filosofic, se poate spune că *uiți pentru a te putea reconstrui, aşa cum rămâi flămând pentru a putea mânca*[66]. Fragmentul selectat din Plotin este astfel comentat de Ficino: *Pentru a simboliza misterele divine, preoții egipteni nu utilizau caracterele minuscule, ci figuri întregi de ierburi, arbori, de animale, căci este limpede că ştiința pe care o are Dumnezeu despre lucruri nu asumă forma unor imaginări multiple privind lucrul, ci pe aceea a lucrului simplu şi stabil*[67]. Ficino nu se opreşte aici în comentariul său la Plotin; continuă cu o referință – arbitrară, de altfel – la una din hieroglifele lui Horapollo[68].

Scrierea *Hieroglyphica,* atribuită lui Horapollo[69] şi "tradusă"

[64] Henri Joly, *Le renversement platonicien,* cap. *Scriere şi vorbire,* Paris, 1974, pp. 111–127, în *Ibidem,* p. 398.

[65] Gr. Tăuşan, *Filosofia lui Plotin,* Iaşi, 1993, p. 235.

[66] Gh. Grigurcu, *Din jurnalul lui Alceste* (III), în "România literară", Anul XXXIII, Nr. 51–52, 27 dec. 2000–9 ian. 2001, p. 5.

[67] I. P. Culianu, *Eros şi magie în Renaştere, 1484,* trad. de Dan Petrescu, prefață de Mircea Eliade, postfață de Sorin Antohi, trad. textelor din lb. latină: Ana Cojan şi Ion Acsan, Bucureşti, 1994, p. 66; cf. Marsilio Ficino, *Opera omnia,* Basel, 1576, vol. II, p. 1768.

[68] E. Gombrich, *Icones Symbolicae,* în "Symbolic Images. Studies in the Art of the Renaissance II", Oxford, 1978, p. 222, n. 82 şi pp.158–159.

[69] Numele Horapollo ne duce cu gândul la epoca romanității târzii, mai precis la Egiptul sfârşitului de secol V d. Hr., când, în oraşe şi pe întinsele domenii rurale, aparținând elitei cultivate a societății, păgânismul mai era o forță a epocii, cum a fost cazul marii familii Horapollo, al cărei nume aminteşte, în acelaşi timp, de Horus şi de Apollo, dovedind sincretismul dintre religia Egiptului antic şi mitologia greco-romană. (A. Ducellier, *Bizantinii. Istorie şi cultură,* trad. din lb. franceză de Simona Nicolae, Bucureşti, 1997, pp. 170–171).

în greceşte de un scriitor necunoscut pe nume Filip, constituia o atracţie de dată destul de recentă la Florenţa. *Codexul* fusese descoperit de Cristoforo Buondelmondi în insula Andros şi adus în oraşul de pe Arno. Textul grec n-a fost publicat decât în 1505, urmat, în 1515, de o traducere latină, însă contemporanii lui Ficino îl cunoşteau prea bine, de vreme ce Leon Battista Alberti a scos din el câteva explicaţii fanteziste de hieroglife în *De architectura,* şi asta deja în 1452. Moda pseudo-egiptologiei a avut un răsunet enorm, mai ales în arta *emblemae*-lor, pe care, după cum am arătat, Giovanni Andrea Alciato a cultivat-o cu succes[70], nu fără să se inspire din precursorul său Piero Valeriano (Giovan Pietro delle Fosse, 1477–1558), autor al unei *Hieroglyphica sive sacris Aegyptiorum aliarumque gentium literis commentarii*[71]. După cum vedem, hieroglifele, ca simboluri s-au bucurat de dublul privilegiu de a fi suscitat interesul divinilor platonicieni – *Pitagora, Socrate şi Platon aveau obiceiul de a ascunde toate misterele divine sub voalul limbajului figurat ca să-şi proteguiască înţelepciunea cu modestie de înfumurarea sofiştilor, de a glumi serios şi a se juca asiduu*[72] – şi de a fi deopotrivă la modă printre elitele secolului al XV-lea şi ale celui următor.

Iezuitul german, Athanasius Kircher şi-a dat seama că hieroglifele reprezintă o scriere fonetică, scriere ce va fi descifrată câteva secole mai târziu de Champollion. Sub raport biografic, menţionăm că Athanasius Kircher s-a născut în ţinutul Fulda, în 2 mai 1601, devenind, la vremea potrivită, iezuit şi profesor la Würzburg. Din cauza războiului de treizeci de ani, Kircher s-a mutat la Avignon. Ulterior, dând curs invitaţiei papale, a predat la Roma, la *Collegium romanum,* matematică şi ebraică. Mai târziu, rămas fără catedră, el se ocupă de studiul hieroglifelor şi de cel al obiectelor arheologice. A încetat din viaţă la Roma, la 28 nov. 1680, lăsând în urmă o impresionantă operă, din care spicuim: *Ars magna lucis et umbrae,* 2 vol., Roma, 1646, *Musurgia universalis,* 2 vol., ed. 1650, *Oedipus Aegyptiacus,* 4 vol., ed. 1652–1655, *Mundus subterraneus,* 2 vol., Amsterdam, 1678, *China illustrata,* ed. 1667, *Latium,* ed.

[70] Culianu, *op. cit.,* p. 66.
[71] *Idem;* cf. E. Iversen, *The Myth of Egypt and its Hieroglyphs in European Tradition,* Copenhaga, 1961.
[72] Culianu, *op. cit.*, p.67

1671 etc[73]. El este cunoscut şi ca apărător al lucrării *Steganografia* ("Criptografie" în limbajul de astăzi) a cărui autor a fost Trithemius – unul dintre cei mai mari erudiţi ai ocultismului din secolul al XVI-lea –, abate de Sponheim (în Palatinat, din 29 iulie 1483) şi apoi în mânăstirea Sankt-Jakob în Würzburg, protejatul împăratului Maximilian I şi al celor doi prinţi electori. De altfel, *Steganografia* sa a fost dedicată unuia din aceştia, anume lui Filip, conte al Palatinatului şi duce de Bavaria. Eruditul iezuit Del Rio – prost sfătuit de nişte oameni care, deşi au citit cartea lui Trithemius, n-au priceput nimic din ea, lipsindu-le perspicacitatea – a inclus *Steganografia*, din 1609, în *Index librorum prohibitorum.* Numai că, după prima ediţie, cea din 1606, au urmat luările de poziţie în favoarea lui Trithemius, inclusiv cea a lui Athanasius Kircher, în *Polygraphia nova et universalis,* Romae, 1663 (*Appendix apologetica ad polygraphiam novam, in qua Cryptologia Trithemiana discutitur*)[74].

O emblemă, privită sub raportul unei *emblemata* este un mod specific de combinare a cuvântului cu imaginea, operaţie ce cuprinde trei elemente. În ordine, acestea sunt: *inscriptio,* care este de fapt (doar) un titlu, cu rol şi de mărimea unui motto, *imago* şi *subscriptio*. Pentru o astfel de realizare se alegea un text antic, îndeobşte simplificat, accesibil şi uşor inteligibil, iar construcţia nou-realizată forma un tot unitar. După modelul Alciatului, realizatorii de *emblematae* îşi căutau sursele în autori antici de talia lui Pausanias, Plutarh ori Plinius. Etimologic, *emblema* înseamnă ceva ce poate fi inserat, intarsiat, cu sensul mai larg, dar totuşi selectiv, de operă de artă inserată; mai poate avea sensul de mozaic sau ornament. Dar nu numai hieroglifele au constituit sursa de inspiraţie pentru *emblematae* ci şi acele elemente cunoscute sub numele de *impresae*.

Şi astfel, în anul 1555, universul emblematic se îmbogăţeşte cu un nou gen, *impresa*, cu rol şi semnificaţie strict personală şi a cărei părinte a fost Paolo Giovio. *Impresa* cuprinde două părţi: una dintre acestea este deviza – cunoscută, în limbajul de specialitate, şi ca motto – iar cea de-a doua parte o constituie imaginea, aceasta din urmă fiind, în general, preluată din cărţi cu embleme. De altfel,

[73] *Brockhaus,* vol. 10, p. 372.
[74] Culianu, *op. cit.,* pp. 229–237 şi 417.

compunerea unor *impresae* presupune respectarea anumitor reguli, prima dintre ele fiind realizarea unui raport armonios între motto şi imagine, respectiv între *anima* şi corp. Conform celei de a doua reguli, o *impresa* nu trebuie să fie prea uşor, nici prea greu de înțeles. Apoi, ca o a treia regulă, imaginea trebuie să fie plăcută, în timp ce ultimele două reguli presupun, pe de-o parte, să se evite reprezentări de persoane ori părți ale corpului uman, iar pe de alta, deviza să fie cât mai concisă, de preferință din doar trei cuvinte. Monseniorul Paolo Giovio, în tratatul său *Ragionamento*[75], prezintă mai mult reprezentări animaliere şi scheme de sorginte cosmo-astrologică, decât personificări. Este vorba de o opțiune intențională, corespunzătoare unui gust general, pe care autorul sus-amintit, îl codifică în mai multe puncte. După opinia scriitorului, printre condițiile care dau eleganță unei *impresa*, pe locul al treilea se află grija ca aceasta *să aibă o înfățişare frumoasă, pe care o obții introducând stele, soare, lună, apă, copaci verzi, instrumente mecanice, animale bizare şi păsări fantastice,* iar pe locul al patrulea, şi mai important, să nu se caute *nici o formă umană.* Exemplele aduse de Giovio nu fac decât să confirme atitudinea de bază anti-antropomorfă. Astfel, Lorenzo de Medici ar fi ales, pentru emblema (*impresa*) sa, un copac de lauri între doi lei, Francesco Visconti, un ogar, Galeazzo Visconti, *un leu aşezat pe un foc mare, cu un coif pe cap,* Cosimo de Medici, diamante, în timp ce, tot după Giovio, în *impresa* papei Clement al VII-lea ar fi intrat *toate lucrurile care au o aparență strălucită, sau o fac frumoasă, cum s-a spus de la început, adică sfera de cristal, soarele, razele transparente, flacăra provocată de ele, pe o hârtie albă având ca motto* "*Candor Illaeus*"[76].

În schimb, Cesare Ripa, în *Iconologia* sa (Veneția, 1645) – care odată cu retipăririle ei va deveni unul din textele fundamentale ale culturii baroce – proclamă, împotriva libertății asociative, susținută de Giovio, că *imaginile făcute pentru a însemna ceva deosebit de ceea ce se vede cu ochiul, nu au altă regulă mai scurtă*

[75] E. Battisti, *Antirenaşterea,* trad. de George Lăzărescu, prefață de Mircea Țoca, vol. II, Bucureşti, 1982, p. 13 şi p. 243, n. 9; cf. Paolo Giovio, *Ragionamento di Paolo Giovio supra motti e disegni d'arte e d'amore che comunemente chiamano imprese,* Roma, 1555, ed. Carlo Teoli, Milano, 1863.
[76] *Idem*.

*sau mai universală, decât "imitaţia amintirilor".* La el fiecare concept este personificat, iar elementul care distinge şi caracterizează fiecare imagine rămâne tot animalier, vegetal ori astrologic, în ciuda tuturor eforturilor de a da personificărilor antropomorfe o expresie, o mişcare, o poziţie tipic coregrafică. Animalele domină în mod suveran în iconografie. Succinte exemplificări: *Avarizia* (avariţie) – femeie bătrână, palidă şi slabă, necăjită şi melancolică; lângă ea, *un lup foarte vlăguit...* Sau – o femeie prost îmbrăcată, cu părul răvăşit, desculţă, care ţine în mâna dreaptă *o broască râioasă... Astruzia* (viclenie) – femeie îmbrăcată cu *o piele de vulpe....*[77].

Emblema, impresa *cinquecentescă* este moştenitoarea unui cult milenar pentru animal – care ne duce în Antichitatea clasică, în zoroastrism şi, mai mult, cronologic şi cultural, în epoca cultelor primitive – o moştenitoare conştientă, deoarece o asemenea tradiţie este analizată în mod insistent, în latura cea mai frapantă a simbolului din Renaştere, ce duce la metamorfoză şi, de aci, la triumf şi povestire în litere şi imagini. Spre exemplificare, monseniorul Giovan Battista Agucchi, pasionat născocitor de embleme şi important critic de artă, îi cere lui Ludovico Carracci să picteze, în 1602, o patetică scenă tassescă (Tasso) a Erminiei, care caută refugiu printre păstori. Cum intenţia comanditarului era una emblematică, pictura ar fi trebuit să reprezinte, să ilustreze, motto-ul *In inquieto quies* ("Liniştea în nelinişte"). Deşi versurile lui Tasso[78] exprimă prin gura bătrânului păstor o dorinţă de pace analoagă aceleia mărturisită de prelatul şi diplomatul bolognez, lectura acestora ar fi trebuit, după mentalitatea contemporană nouă, să inspire în mod direct pictura, dându-i o justificare alegorică mai mult decât suficientă. Ei bine, nu, Agucchi a avut nevoie de medierea unui animal, a unui *albatros*, care îşi aşează cuibul în mijlocul apelor mării şi *în ciuda agitatelor valuri, stă liniştit şi fără griji,* întocmai ca păstorul în plin război. Dacă pentru mentalitatea actuală, această emblemă – ilustrată şi de

---

[77] *Ibidem,* pp. 13–14; Cesare Ripa, *Iconologia,* Veneţia, 1645*,* pp. 51–52 pentru *Avarizia* şi p. 49 pentru *Astruzia*.

[78] *Am văzut şi am cunoscut agitatele curţi/ Şi încântat am fost de o speranţă îndrăzneaţă./ Am suferit multă vreme ceea ce nu ne place,/ Dar fiindcă odată cu vârsta matură/ Mi-a lipsit speranţa şi cutezanţa temerară,/ Am plâns clipele de linişte ale acestei umile vieţi/ Şi am suspinat după pierduta-mi pace* (Battisti, *op. cit.,* II, p. 19).

Giovio[79] – sfârşeşte prin a ne interesa numai după asocierea cu Tasso şi cu pictura, la omul elevat din *cinquecento* se întâmplă tocmai contrariul. Să nu uităm că răsturnările de mentalitate sunt frecvente în decursul secolelor, iar încărcătura simbolică a unor animale, plante astre etc, poate diferi de la o epocă la alta[80].

În cazul emblemelor, bestiarele malefice sunt o imagine a fecundității posibile între specii adverse. Monstrul răspunde nevoilor de uniune cu interzisul. Formele excepționale sunt folosite tocmai pentru că sunt temute. Monştrii sunt poate o imagine a viețuitoarelor inimaginabile, atinse de războiul vorbelor, de calomnie, ale cărei brațe sunt acoperite de un şarpe. Această luptă ține de senzația resimțită de misterioasa alianță dintre om şi animal. Nu urmează nici o regresie, ci, mai degrabă, o trecere, care este enigma şi necesitatea unei totalități. Omul pare obsedat de răscrucea forțelor pe care le surprinde.

În plan mai larg, ura împotriva vrăjitoarelor, teroarea provocată de demoni, care are uneori caracterul unui misticism răsturnat, sunt poate momentele cele mai dramatice, mai neliniştitoare ale opoziției, nu între Renaştere şi Evul Mediu – cum facil a încercat un anumit gen de critică să rezolve şi să expedieze problema – ci între cultura umanistă şi tradiția populară. Îndată ce a doua a reuşit o proprie conştientizare, a dobândit şi capacitatea de a opune tradiției culturale a Curților (ducale, princiare etc.), mai întâi formele de superstiție[81], apoi imaginile magice şi lumea de idei. Numai că antagonismul între cult şi popular se află şi în interiorul

---

[79] *Ibidem,* pp. 20 şi 245; cf. Giovio, *op. cit.,* Lyon, 1574, p. 88.

[80] Battisti, *op. cit.,* pp. 19–20.

[81] Conducătorii educați ai Bisericii creştine din Antichitatea târzie – de talia lui Augustin, Ambrozie sau Ieronim – au încercat să ia poziție împotriva practicilor *precreştine* din cadrul congregațiilor lor. Prin anii 380, Ambrozie la Milano şi, în anii 390, Augustin la Hippo au încercat să simplifice, în eparhiile pe care le păstoreau, anumite obiceiuri funerare, mai ales acelea legate de praznicele de la morminte, fie că era vorba de mormintele familiale, fie de *memoriae* martirilor (P. Brown, *Cultul Sfinților. Apariția şi rolul său în creştinismul latin,* trad. de Doina Lică, postfață de Mitropolit Nicolae Corneanu, Timişoara, 1995, p. 36, Cf. Augustin, *Ep*., 29, 9). La acestea se adăuga cultul forțelor naturii, concretizat în sărbători şi rituri tradiționale şi asociat adesea cu locuri în care oamenii aveau sentimentul prezenței sacrului: munte, pădure, arbore sacru ori izvor sfânt (H.-I. Marrou, *Biserica în antichitatea târzie (303–604),* trad. de Roxana Mareş, Bucureşti, 1999, pp. 88–89).

umanismului, în intimitatea culturii Curților, în sufletul şi în fantezia artiştilor înşişi. Tocmai de aceea, la Curțile Renaşterii italiene întâlnim manifestări – culte şi sofisticate, dar cu rădăcini arheologice în tradiție – de genul artizanatului de lux, al fântânilor, automatelor ori, ceea ce interesează în acest moment, al *emblematicii*[82].

Mai mult, în Renaştere, sub forme care au directe descendențe moderne şi care inaugurează, nu de puține ori, tipice producții sau manifestări occidentale, se află o funcție de ascendență medievală ori (chiar) preclasică. Oprindu-ne, fie şi pasager, la domeniul teatrului, ideea, atât de sugestivă şi de utilă, datorată lui Leon Battista Alberti, a spectacolului ca loc de întâlnire colectivă, centru de viață cetățenească, care va culmina, sub aspectul fastului modern, cu premierele de la Scala din Milano sau La Fenice din Veneția, ia naştere în mod evident din experiența serbărilor citadine, care vedeau adunată toată populația în piața din fața catedralei ori în cea din fața sfatului, pentru a asista la o reprezentație sacră, cum tot atât de tradițională este funcția alegoriei, a decorativului a portretului şi a *emblemei*[83].

[82] Battisti, *op. cit.,* p. 215.
[83] *Ibidem,* p. 77.

# *Genealogie şi heraldică în Biblioteca Brukenthal: Andreas Hann von Hannenheim, primar şi jude regal în Mediaş (1679–1745)*

Andreas Hann von Hannenheim aparține nobilimii mici săseşti de pe plaiurile sud-transilvane. Dacă în primul capitol al cărții acesteia am vorbit despre stema fondatorului Muzeului Brukenthal, o stemă baronială, acum am ales un personaj şi o familie din zona de nord a județului Sibiu, din zona Târnavelor, cu o istorie proprie şi una de colonizare săsească oarecum aparte de cea a bătrânului Hermannstadt.

Personajul nostru, Andreas Hann von Hannenheim s-a născut în 20 septembrie 1679 şi a fost botezat în 21 ale aceleiaşi luni în Mediaş, ca fiu al lui Andreas Hann şi al Katharinei, născută Kirtscher. A trecut la cele veşnice în urma unei colici – după diagnosticul vremii –, fiind înmormântat în biserica parohială din Mediaş, la 8 ianuarie 1475. Tânăr fiind, a succedat tatălui şi bunicului în breasla cojocarilor şi a urmat, în acelaşi timp, cursurile Gimnaziului din Mediaş şi pe cele ale Colegiului Reformat Bethlen din Aiud. După o scurtă perioadă de ucenicie la Cancelaria Gubernială din Sibiu, Andreas Hann a intrat, în 1703, în calitate de magistrat practicant, în serviciul oraşului său natal, Mediaş. S-a căsătorit, în 23 ianuarie 1707 în acelaşi burg, cu Margareta Seidner (1688–1756), fiica senatorului Stephan Seidner – *Seydner* în diploma

de nobilitate – şi a Sophiei, născută Bertlef[84].

În acele coordonate cronologice, suzeranitatea otomană asupra principatului transilvan s-a încheiat prin trecerea acestuia sub controlului Casei de Habsburg, *Diploma Leopoldină* din 1691 fiind un punct de reper în acest sens. Ca o reacție la prezența imperială, o parte a nobilimii transilvane**,** a participat la *războaiele curuților*, desfăşurate între 1703 şi 1711, sub conducerea lui Francisc Rákóczi. *Războiul curuților*, mai precis atitudinea hotărâtă a imperialilor împotriva lui Rákóczi şi a *curuților* săi, atitudine la care au ştiut să-şi ralieze şi segmente de populație locală, a permis lui Andreas Hann să acceadă mult mai repede decât se obişnuia la importante funcțiuni publice. Astfel, ajunge notar, mai întâi, apoi senator, iar în 1720 devine primarul (*Bürgermeister*) oraşului Mediaş şi jude regal al celor *Două Scaune* săseşti, Mediaş şi Şeica[85].

De fapt, perioada maturității sale coincide cu cea a presiunilor catolice în Transilvania, un moment crucial pentru istoria oraşului de pe Târnave fiind acțiunea comandantului militar, generalul conte Virmont, care a obligat comunitatea saşilor protestanți să cedeze biserica lor parohială Ordinului Franciscan. O asemenea presiune s-a făcut şi la Sibiu, imperialii solicitând pentru catolici biserica evanghelică – în *Ferula* căreia îşi doarme somnul de veci şi Mihnea Vodă cel Rău – numai că sibienii luterani au reuşit să şi-o salveze, oferind un număr de parcele în plin centrul oraşului pentru construirea bisericii Ordinului Iezuit – a *Companiei lui Iisus*.

În total Andreas Hann a fost timp de patruzeci de ani primar şi jude regal în oraşul şi Scaunul Mediaş, perioadă în care a simțit din plin presiunea catolică asupra funcționarilor publici non-catolici. La un moment dat, l-a sfătuit pe fiul său Stephan, care lucra la *Cancelaria Aulică* de la Viena să nu cedeze presiunilor şi să nu renunțe la post, pentru că exista riscul de a fi numit un ardelean catolic, iar saşii ar fi pierdut iremediabil un loc atât de important în administrație. Pentru activitatea sa pe tărâm administrativ şi pentru fidelitatea față de Coroană, Maria-Theresia l-a înnobilat, în 4 august

[84] H. Hann von Hannenheim, *Lebensbilder der Familie Hann von Hannenheim nebst Ahnen und Nachfaren des K. K. Rittmeisters Stephan Hann von Hannenheim, 1781–1859,* Hermannstadt, 1940, p. 10.
[85] *Ibidem,* pp. 9–10.

1742, acordându-i şi o stemă cu acel prilej[86]. Înnobilarea lui Andreas Hann cu *Prädikat*-ul von Hannenheim, cu drept ereditar în nobilitatea transilvano-maghiaro-austriaco-„*provincii ereditare*”, l-a privit pe el personal, pe soția sa, Margareta, născută Seydner, precum şi pe copiii lor, Andreas, Stephan, Michael, Peter şi Anna Margareta[87].

Stema primită cuprindea un scut cu câmp albastru şi pajişte verde pe care se află o casă de argint şi un leu de aur culcat, însoțite în partea superioară de un soare de aur, la dreapta, şi de o semilună de argint, la stânga. Scutul este timbrat de un coif spre dreapta, încoronat, pe creştetul căruia stă – pe piciorul drept, stângul avându-l ridicat în forma vigilenței – un cocoş de argint din profil spre stânga. Lambrechine: la dreapta, albastru cu aur, la stânga roşu cu argint.

Numele Hann, cu *Prädikat*-ul von Hannenheim aparține unei singure ramuri familiale, cea care l-a dat istoriei locale pe, spre exemplu, *K. K. Rittmeister* Stephan Hann von Hannenheim (1781–1859), al cărui urmaş, Heinrich Hann von Hannenheim, locuia, în jurul anului 1940, la Sibiu. Chiar şi alte familii cu variante de nume, de genul Haan, Hahn cu diferite *Prädikate* şi în ale căror steme apare, ca mobilă principală, cocoşul (*Hahn*), sunt înrudite, ele aparținând trunchiului comun[88].

În context, ar fi de amintit faptul că perioada de care ne ocupăm a presupus menținerea instituțiilor care întruchipau autonomia principatului, convertite însă în organisme cu rol de accentuare a centralismului imperial catolic. *Dieta*, în componența căreia sporea necontenit numărul reprezentanților numiți de Curte – *regaliştii* – a fost treptat lipsită de o serie de prerogative. In astfel de coordonate, Guvernul Transilvaniei – *regium gubernium* – condus de guvernator, numit cu timpul direct de suveranul de la Viena, fără consultarea prealabilă a Dietei, a devenit, trebuie să o recunoaştem, unul dintre instrumentele cele mai eficace de gestionare a principatului ca provincie a unui Imperiu de factură central-europeană. Activitatea organelor locale ale puterii a fost subordonate celor centrale, de la Viena, de conducere a Imperiului Habsburgic:

---

[86] *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, B. XXIV, Hermannstadt, 1892, p. 269.

[87] Hannenheim, *op. cit.,* pp. 7–8.

[88] *Ibidem,* p. 8.

*Cancelaria Aulică, Consiliul de Război* şi *Camera Aulică* (vistieria imperială). Armata principatului a fost *integrată* în cea a Imperiului[89]

Cuvântul Hann a fost inițial întâlnit în documente ca numele sub care erau identificați juzii scăunali (de fapt, judele scăunal, forma fiind la singular). Până în ziua de azi, în grai săsesc, Hann desemnează judecătorul sătesc (*Der Herr der Hann* ). De altfel, coloniştii germani au plecat spre /au venit în/ Transilvania în grupuri organizate, numite *sute* sau *centurii,* şi care numărau efectiv o sută de suflete. Conducătorul unei astfel de grupe de colonizare purta numele de Hann. Se pare că vine din germana veche, forma în Alt-Deutsch fiind Hunto-Hunno, iar în Mittel-Deutsch Hundo-Hunno[90].

În documentele de epocă de pe valea Târnavelor, numele generic de Hann este pomenit prima oară în anul 1495. Restrângându-ne doar la rădăcinile familiei Hann von Hannenheim, acestea sunt de găsit în persoana unui Andreas Hann din Biertan, decedat în anul 1683. De reținut că o parte din documente localității – cele mai vechi – s-au pierdut, astfel că matricolele bisericii care s-au păstrat încep cu jumătatea sec. XVII, mai precis, cele de botez din 1649, cele de cununii din 1648, iar cele de înmormântări din 1653[91]. Cu alte cuvinte, nu putem merge dincolo de aceste date, situație în care acel Andreas Hann, prim menționat, ar putea fi, foarte bine, un succesor, nu un strămoş.

Primul Andreas Hann este menționat ca jurat şi adjunctul conducătorului satului Biertan – "Geschworener und Hann-Stellvertreter", *juratus et villici substitutus* – la 1641. Aflăm acestea din registrul de înmormântări al bisericii parohiale, unde se precizează că a murit ca "moşneag respectat", în 13 martie 1683, fiind înmormântat în cimitirul din deal al Biertanului, sub tei, urmat, în acelaşi loc, la 23 august 1683, de văduva sa, a cărei nume nu ne este cunoscut[92]. Următoarea generație este reprezentată de Petrus Hann, fiul lui Andreas. Cojocar şi centumvir în Mediaş, unde se mutase ca membru al breslei de profil, Petrus s-a căsătorit prima dată, la 9 ianuarie 1647, cu Agneta Schwarz, căsătorie din care a rezultat o fată, Katharina, născută la 22 februarie 1648. Acest *fiu*

[89] A. Oțetea, *Istoria poporului român,* Bucureşti, 1970, pp. 191–192.
[90] A. Schullerus, *Auslanddeutsche Volkskunde,* în "Ostland", 9. Heft, 1926, p. 342.
[91] Hannenheim, *op. cit.,* p. 7.
[92] *Ibidem,* p. 9.

*Peter, cojocar din Biertan,* cum este întîlnit în actele timpului, s-a căsătorit a doua oară cu Anna Mett[93]. Andreas Hann, reprezentând a treia generaţie, a fost feciorul lui Petrus Hann şi al Annei Mett, botezat fiind în 22 iunie 1654 la Mediaş şi înmormântat la 26 septembrie 1714 în aceiaşi localitate. Figură proeminentă a breslei cojocarilor – *orator* al centuriei din care făcea parte, precum şi *Dezimator* (colectorul decimei) – a lăsat în urma sa doi băieţi, Andreas şi Petrus, tineri care au urmat şcoli, situaţie care le-a oferit posibilitatea să acceadă social, ca elemente ale aparatului administrativ-funcţionăresc. Primul fiu al precedentului, reprezentând a patra generaţie cunoscută, este personajul lucrării de faţă, Andreas Hann von Hannenheim[94].

Pentru a ne putea face o imagine asupra cuibului familiei în discuţie, menţionez că Biertan avea ca demnitar suprem, cu titlu oficial de jude (*Richter; judex*), asistat de un Senat, iar din lista privilegiilor menţionăm dreptul de târg, săptămânal (sâmbăta – *Samstagsmarkt*) şi de târg anual (*Jahrmarktsrescht*) – primit de la regele Sigismund, în anul 1418 –, precum şi dreptul de judecată cu putere de viaţă şi de moarte asupra propriilor subiecţi. Judele (*Richter; judex*) era cunoscut mai degrabă sub denumirea de *Hann* (*vilicus*), aşa cum s-a întâmplat în mai toate localităţile săseşti mai mici şi cu un pronunţat caracter agricol. De altfel, locuitorii, care nu plăteau nici un fel de taxă Mediaşului vecin, au fost – în perioada Evului Mediu transilvan – agricultori şi meseriaşi, aceştia din urmă organizaţi în douăzeci de bresle. Treptat Biertanul s-a schimbat, astfel că, începând cu 1552, aici şi-au avut rezidenţa juzii regali ai celor *Două Scaune,* Mediaş şi Şeica, rezidenţă mutată ulterior la Mediaş[95].

Începând cu anul 1572, prin alegerea preotului din Biertan, Lucas Unglerus, ca episcop al Bisericii Evenghelice a saşilor din Transilvania, a început lungul şir al episcopilor de Biertan, şir încheiat o dată cu decesul episcopului G. P. Binder, în 1867, anul Dualismului austro-ungar[96].

---

[93] *Idem.*
[94] *Idem.*
[95] *Ibidem,* p. 7
[96] *800 de ani Biserica a germanilor din Transilvania* [Muzeul Brukenthal, Sibiu: catalog de expoziţie], ed. Th. Nägler cu sprijinul Asociaţiei pentru Istoria Transilvaniei Heidelberg,, Thaur bei Innsbruck, s. a. pp. 28–29.

De precizat, în final, că am ales acest subiect pentru a prezenta, fie şi succint, o pagină din istoria Ardealului multicultural, unde majoritarii şi minoritarii nu au trăit înfrățiți – cum se afirma în documentele partidului unic –, nici cultivând reciproc ura, ci separat, dar respectându-se reciproc. Trecutul, ca istorie, trebuie privit cu gravitate şi asumat cu seriozitate. Istoria națională, în general, cea a unui spațiu românesc multicultural cu tendințe spre interculturalitate, în cazul acesta, trebuie prezentată de aşa manieră încât cititorul mai puțin familiarizat cu fenomenul, dar dispus să-l înțeleagă, să fie vaccinat împotriva *istoriilor tendențioase* de ieri şi de azi şi să fie pus în gardă asupra faptului că istoria nu este o simplă oglindă a trecutului, ci o interpretare a sa.

# Omul, stirpea şi stema sa: Michael Conrad von Heydendorff (1730–1821)

Familia Conrad von Heydendorff este o familie de patriciat săsesc din Transilvania a cărei arbore genealogic urcă fără întreruperi până la începutul secolului al XVI-lea. De felul ei, însă, familia Conrad nu este de obârşie ardelenească, ci s-a stabilit în voievodat relativ târziu, în timpul luptelor dinastice dintre Ferdinand von Habsburg şi Ioan Zapolya (1510–1526 voievod al Transilvaniei, 1526–1540 rege al Ungariei). Conform tradiției familiale, strămoşul acesteia a fost un Dionysius Conrad, care, în calitate de ofițer al regelui Ferdinand, a poposit în Transilvania şi s-a stabilit în satul săsesc Botsch (Batoş, în lb. română, Bátos, în lb. maghiară) din zona Reghinului Săsesc, localitate atestată documentar în 1319[97]. Dionysius a fost deja stabilit în localitate, în momentul în care Ferdinand a acordat acesteia un privilegiu care îi scutea pe localnici de multe trude şi osteneli, oferindu-le, în schimb, un set de libertăți. Nu ştim însă dacă accederea lui Dionisyius Conrad la treapta de primar în Batoş[98] a avut sau nu legătură cu privilegiul acordat. În rest, prea multe nu ştim despre acest soldat poposit pe plaiurile ardeleneşti, motiv pentru care nu ne permitem speculații pe seama lui, ci extrapolări având ca reper binomul *oştean – soldat*.

În timpul *heraldicii vii,* cu alte cuvinte, până la apariția armelor de foc, omul de arme era, prin excelență, *cavalerul*, care îşi

---

[97] O. Mittelstraß, *Ortsnamenbuch,* Heidelberg-Gundelsheim, 1993, *passim.* De menționat că astăzi, la o populație de aproximativ 1600 de locuitori, majoritari în sat sunt ungurii şi românii, în situația în care, înainte de 1944, 90% dintre locuitori erau saşi (*Reiseführer Siebenbürgen,* Thaur bei Innsbruck, 1993, p. 131).

[98] J. Groß, *Zur Geschichte der Heydendorff'schen Familie*, în "Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", N, F., 24. Band, 2. Heft, Hermannstadt, 1892, pp. 233–346, la p. 237.

impunea – fie şi teoretic – codul său de valori morale. Urmat de vasali şi de oşteni ori el însuşi vasal, cavalerul lupta gratuit *pro Deo* sub deviza *Non nobis, Domine, non nobis sed nomine Tui gloria* ("Nu nouă Doamne, nu nouă, ci numelui Tău, slavă"). Odată cu apariția armelor de foc s-a făcut simțită nevoia angajării unor profesionişti ai acestor noi instrumente militare. Noii combatanți, ca orice profesionişti, trebuiau recompensați pentru munca lor, iar instrumentul imaginat pentru aceasta a fost plata în bani, *solda*. Din acest moment, oşteanul se transformă în profesionist plătit cu soldă, în *soldat*, mai corect spus. În aceste coordonate, presupunem că strămoşul familiei Conrad a fost mai degrabă un *soldat*, decât un *oştean*.

Urmaşii acelui Dionysius Conrad s-au mutat la Bistrița, mai precis Andreas Conrad, în 1603, împreună cu soția şi cu trei băieți mai mari ai lor, din cauza faptului că oştile lui Basta au ruinat satul Batoş. De meserie croitor, cu alte cuvinte, onorabil locuitor al cetății, Andreas Conrad, ajuns căpitan al oraşului (*Stadthauptmann*), îl însoțeşte pe Gabriel Bathory în campanii militare, motiv pentru care, în 1613, va fi înnobilat de către principele transilvan, primind şi o stemă, cu acest prilej[99], stemă despre care vom vorbi ulterior. Moare în 1628, lăsând urmaşi cinci copii, toți băieți: Andreas, croitor, Martinus, teolog, Michael, croitor, Georgius, cojocar şi Johannes, despre care ştim doar că s-a născut în 22 martie 1608.

La mijlocul secolului al XVII-lea, un nepot al lui Andreas, anume Samuel Conrad (9 martie 1647–23 iulie 1727) s-a mutat, cu familie cu tot, la Mediaş, unde a parcurs un *cursus honorum* de excepție, fiind "primar al oraşului şi scaunului Mediaş" (*Bürgermeister der kgl. freien Stadt und des Stuhls Mediasch*), ca, în 1697, să fie numit de împăratul Leopold I consilier gubernial[100]. În 27 martie 1696, împăratul i-a confirmat dreptul la vechea stemă familială şi l-a inclus în nobilimea Sf. Imperiu Romano-German (*Reichsadel*) în calitate de *Edler* ("nobil"), cu *Prädikat*-ul *von Heydendorff* [101]. Stema cuprindea *pe albastru, luptător în armură,*

---

[99] Fr. W. Seraphin, *Aus den Briefen der Familie v. Heydendorff (1737–1853),* în "Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", N. F., 25. Band, Hermannstadt, 1894, [p. VII].

[100] Groß, *op. cit.,* p. 346.

[101] Seraphin, *op. cit.,* [p. VII].

*care ține în mâna dreaptă o spadă cu vârful în jos, ce străpunge unul din cei doi şerpi pe care îi calcă în picioare, iar în mâna stângă, ridicată, ține o ramură de palmier*[102].

Samuel Conrad von Heydendorff a fost de două ori căsătorit: prima dată cu Anna, fiica preotului Georg Toekeld, din Şoala, localitate din actualul judeţ Sibiu, în apropierea Mediaşului, soţie care a murit 17 ianuarie 1692, în vârstă de 32 de ani, după 16 ani de căsnicie. A doua soţie a fost Margaretha, fiica preotului Michael Moritz, din Aţel, lângă Mediaş, cununia fiind oficiată tot în 1692. Din prima căsătorie au rezultat doi băieţi şi două fete – cea mai mică dintre acestea şi, de altfel, dintre cei patru copii, fiind Susanna, mama baronului Samuel von Brukenthal, iar din cea de a doua căsătorie, o fată, urmată de trei băieţi. Cel mai mic dintre aceştia, Daniel Conrad Edler von Heydendorff a fost fondatorul liniei tinere, tatăl celui pe care l-am ales spre prezentare, Michael Conrad Edler von Heydendorff. În astfel de coordonate genealogice nu trebuie să ne surprindă demersul heraldic al baronului Samuel von Brukenthal, acela de a include, în cartierul al 2-lea al stemei sale scartelate, armele mamei, Susanna Conrad von Heydendorff[103], din moment ce ea era fiica primului înnobilat din familia maternă.

După cum vedem din cele de mai sus, Samuel Conrad era deja căsătorit a doua oară, când a fost înnobilat de împărat, la 27 martie 1696, cu titlul von Heydendorff şi i s-a recunoscut dreptul la stema familială veche, primită de la Bathory la începutul secolului al XVII-lea. Selectăm fragmente din respectivul *Adelsbrief:*

Cum era şi firesc, încă de la început aflăm titlurile împăratului care îl gratulează pe proaspătul nobil: *Leopoldus divina favente clementia electus Romanorum imperator semper Augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae Rex, Archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Marchio Moraviae, dux Luxemburgiae ac superioris et inferioris Silesiae, Vittembergae et Tecae, princeps Sueviae, comes Habspurgi, Tyrolis, Ferretis, Cyburgi et Goritiae,*

[102] A. Arz von Straussenburg, *Siebenbürgisch-Sächsische Wappenbuch,* I. Band, Hermannstadt-Sibiu, 1946, ms. cu pag. nenum., cap: „Condrad Edler von Heydendorff”.

[103] C. Ittu, *Particularități ale heraldicii theresiene în stema vorbitoare a baronului von Brukenthal (1721–1803),* în "Arhiva Genealogică", IV (IX), 3–4, 1997, pp. 327–336, la p. 335.

*Landgravius Alsatiae, Marchio sac. rom. imperii, Burgoviae ac superioris et inferioris Lusatiae, dominus Marchiae, Slavoniae portus Naons et Salinarum Nostro et Sacri imperii fideli dilecto Samueli Conrad, Consuli Mediensi, gratiam nostram Caesaream et omne bonum.*

Mai încolo, în scrisoarea de înnobilare este amintit strămoşul care a primit diploma şi descendenţii aceluia, în măsură să-i moştenească armele: *Benigne nunc perpendentes, Samuel Conrad, te ex nobiliin Transilvaniae stirpe Conrad oriundum esse avumque tuum Andream, ut et ipsius descendentes (quos inter et pater tuus Andreas et Martinus, Michael, Georgius ac Johanes Conrad numerantur) ob praeclara in patria merita iam anno huius seculi decimo a quondam Gabriele Bathory, Transilvaniae principe, nobilitate donatos, Nobis regnoque nostro Hungariae fideles semper extitisse;*

Diploma este explicită asupra vlăstarelor proaspătului înnobilat, în drept să poarte titlul şi stema. Fiind vorba de două rânduri de urmaşi, din două căsătorii diferite dar legitime – cu Anna Toekeld şi Margaretha Moritz –, toţi copiii născuţi până la acea dată, din cele două mariaje şi de ambe sexe se bucură de statutul succesorului legitim: *Ac proinde ex certa scientia, animo bene deliberato, sano accedente consilio deque Caesareae Nostrae potestatis plinitudine te, Samuelem Conrad, tuamque uxorem Margaretha Morizin omnesque tuos filios tum e prima habita tua uxore iam mortua nomine Anna Teckeldin legitime natos, nimirum Samuelem et Michaelem similiter Conrad, filiasque Annam et Susannam Conrad, tum etiam e moderna tua uxore Margaretha natum filium Andream Conrad et legitimos nascituros adhuc liberos haeredes posteros ac descendentes in infinitum masculos et feminas in numerum, coetum atque consortium, statum, gradum ac dignitatem Nostrorum et Sacri Rom. Imperii aliorumque regnorum ac ditionum Nostrarum haereditariorum Nobilium Scutariorum assuminus, extollimus et aggregamus Vosque omnes et singulos iuxta sortis humanae qualitatem Nobiles et tanquam de nobili genere, domo ac familia procreatos dicimus ac nominabus atque adeo ab omnibus et singulis cuiusqunque status, gradus, ordinis, conditionis, dignitatis at preeminantiae existant, pro viris Nobilibus dici, nominari, haberi, reputarique volumus.*

În ce priveşte stema, descrierea în limba latină sună astfel:

*Scutum videlicet simplex caeruleum, quod virum cataphractum integrum repraesentet in manu dextra gladium tenentem, quo os serpentis subtus dextrum pedum iacentis penetret, in manu vero sinistra rarum olivae florentis teneat, sub dextro pede iaceat unus serpens, sicuti et alter sub sinistro pede. Totum tegatur corona gemmis ornata: pout haec omnia artificiosa pictoris manus coloribus suis vivis in medio huius diplomatis ingeniosius expressit*[104].

Timp de două secole, reprezentanţi ai familiei Conrad von Heydendorff – ai liniei principale şi a celei cadete, deopotrivă – au ocupat funcţii sau demnităţi importante atât în Mediaş (consilieri orăşeneşti, juzi regali, primari) cât şi în structurile administraţiei provinciale, mai precis în Universitatea Săsească (organul suprem de conducere al saşilor transilvăneni) şi în Dieta Transilvaniei.

Din mariajul fondatorului liniei cadete, Daniel Conrad (11 iunie 1703 – 14 aprilie 1777) cu Anna Maria, fiica preotului din Gârbova şi decan al Capitlului, Bartholomäus Bauszner Edler von Bausznern au văzut lumina zilei şase copii, trei băieţi şi trei fete, cel mai mare fiind Michael, subiectul lucrării noastre. Acesta s-a născut în 26 noiembrie 1730 şi a trecut la cele veşnice în 10 noiembrie 1821. S-a căsătorit, în 3 septembrie 1758, cu Catharina Susanna – născută în 30 decembrie 1739 şi decedată în 21 ianuarie 1809 – fiica consilierului gubernial Stephan Hann von Hannenheim şi a Annei Catharina von Clausenburger. Mariajul lui Michael şi al Catharinei Susanna – asupra căruia vom reveni – a fost împodobit cu şase copii, trei fete şi trei băieţi: Johanna Regina, Susanna Friederike, Johann Peter, Friedrich Michael, Daniel Stephan Michael, Maria Carolina Catharina.

Menţionăm faptul că Michael Conrad von Heydendorff a fost, ani îndelungaţi, primar al Mediaşului natal. A ajuns apoi, în perioada iosefină[105], consilier la Curtea de Apel din Sibiu, fiind, mai bine de o jumătate de secol, unul dintre cei mai influenţi membri ai comunităţii săseşti în Universitatea Săsească şi în Dieta Transilvaniei, ulterior membru al Consistoriului Superior al Bisericii Evanghelice, biserică

[104] Groß, *op. cit.,* pp. 338–342 (*Adelsbrief Samuel Conrad Heydendorffs*), la pp. 338–339 pentru titlurile împăratului Leopold, p. 339 pentru ascendenţa înnobilatului de la 1695, p. 340 pentru succesorii şi succesoarele acestuia din cele două căsătorii, respectiv p. 341 pentru descrierea stemei.

[105] Iosif al II-lea a domnit între 1780–1790.

ce îi reuneşte până azi pe saşii ardeleni. A fost răsplătit de Suveran cu demnitatea de Cavaler al Ordinului Leopold[106].

Michael Conrad von Heydendorff a fost un scriitor talentat şi fin observator al evenimentelor vremii, însemnările sale zilnice au fost publicate în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde,* volumele 13–18 şi 25, sub titlul *Michael Conrad von Heydendorff. Eine Selbstbiographie*[107]. Unul dintre fiii lui Michael Conrad, Michael Conrad jr., a fost un scriitor mai prolific, dar mai puţin talentat decât tatăl său. Extrase din jurnalul acestuia, cuprinzând perioada 1786–1856 şi intitulat *Unter fünf Kaisern* („Sub cinci împăraţi") a văzut lumina tiparului târziu, în 1978, la München[108].

Reluând fragmente ale vieţii personale, după ce de cea publică ne-am ocupat, credem, îndeajuns, la 6 aprilie 1758, Michael Conrad sen. îi scrie fratelui său mai mare, sublocotenetul Carl, despre necazurile sale sentimentale. Este îndrăgostit de Susanna von Hannenheim, a fost hotărât să o ia în căsătorie, dar familiile sunt certate, iar în atare conjunctură nici nu poate fi vorba de obţinerea acordului familiei[109]. După un timp agonia se transformă în extaz, datorită faptului că familiile s-au împăcat şi, la 6 septembrie acelaşi an, Michael se căsătoreşte cu aleasa inimii. Mariajul a fost reuşit, chiar dacă absenţele soţului au fost dese şi îndelungate datorate demnităţilor deţinute. În astfel de situaţii, absenţa acestuia este suplinită de energica-i soţie, care preia responsabilităţile casei. De la distanţă, Michael, pe un ton epistolar oarecum paternalist, o îndeamnă la cumpătare şi o sfătuieşte să nu vândă din vinuri, privite ca rezerva de valută forte a casei la ceasuri de cumpănă, când va fi nevoie de lichidităţi mari în numerar[110].

Educaţia copiilor este atent supravegheată, băieţii fiind îndemnaţi ca, prin intermediul scrisorilor scrise în franceză şi latină,

---

[106] Seraphin, *op. cit.,* p. IX.

[107] *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde,* vol. 13 (1876), vol. 14 (1877), vol. 15 (1879), vol. 16 (1881), vol. 17 (1883), vol. 18 (1884), vol. 25 (1894).

[108] M. Conrad von Heydendorff, *Unter fünf Kaisern, Tagebuch von 1786–1856 zur siebenbürgisch-österreichischen Geschichte,* Herausgegeben, bearbeitet, mit einem Vorwort und Anmerkungen versehen von Otto Folberth und Udo Wolfgang Acker, München, 1978.

[109] Seraphin, *op. cit.,*p. 60.

[110] *Ibidem,* pp. 192–193, scrisorile din 4 şi 11 martie 1783.

să arate tatălui aflat departe, progresele făcute în studiul respectivelor discipline. În schimb, fiica cea mică, Maria Carolina Catharina, alintată Catelchen, scrie numai în germană[111], pentru că, se pare, (numai) atât i se cere.

Părinți grijulii, Heydendorfii s-au străduit nu numai să le dea tinerelor vlăstare o educație potrivit rangului, ci au căutat să le îndrume acestora – la propriu şi la figurat – drumul în viață. În consecință, ruda lor, baronul Samuel von Brukenthal, pe atunci consilier aulic, era asaltat de rudele din Mediaş spre a le ajuta vlăstarele la ocuparea unui post în urbea natală. Unul din răspunsurile baronului, prin sarcasmul său, merită a fi menționat aici: *Mediaşul este un oraş prea mic pentru a-i avansa pe toți Heydendorfii, în aşa fel încât toată lumea să fie mulțumită şi fără ca rudele să-şi bareze drumul una alteia, ceea ce duce la animozități în sânul familiei.* Spirit practic, von Brukenthal le sugerează să tindă mai sus, în administrația provincială transilvană[112].

La rându-i, maiorul Carl von Heydendorff, fratele lui Michael sen., era sceptic în privința viitorului nepoților lui în Transilvania, motiv pentru care îşi sfătuieşte fratele să le dea băieților o educație cât mai bună, educație ce trebuie să cuprindă studiul limbilor franceză şi italiană, mathesis şi alte ştiințe frumoase pentru ca aceştia să poată concura cu succes la bursa posturilor din Viena[113].

Michael Conrad von Heydendorff a urmat sfatul fratelui său, astfel că, spre exemplu, fiul Johann Peter (1765–1836) a fost, din luna mai 1783, *student* al colegiului din Târgu-Mureş, unde tabla de materii cuprindea şi cursuri de filozofie cu accent pe Leibniz şi Descartes[114]. Interesându-se asupra materiilor predate la Gimnaziul din Sibiu, Michael Conrad sen. este informat de cumnatul său, Hann von Hannenheim[115], că acestea sunt metafizica şi logica, *jus naturae* şi morala, istoria universală şi istoria patriei[116]. De la Târgu-Mureş,

[111] *Ibidem,* p. 187, scrisoare din 8 dec. 1782.
[112] *Ibidem,* p. 122, Viena, 19 oct. 1773
[113] *Ibidem,* p. 143, scrisoare din 15 dec. 1778.
[114] *Ibidem,* p. 235, scrisoare din 19 febr. 1784.
[115] Familia Hann a fost atestată documentar în 1495, la Biertan, localitate nu departe de Mediaş, iar înnobilarea cu titlul von Hannenheim a fost făcută în 4 august 1742 de către Maria Theresia (*Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, B. XXIV, Hermannstadt, 1892, p. 269).
[116] Seraphin, *op. cit.,* p. 268, scrisoare din 21 oct. 1784.

Johann Peter a plecat la Cluj, unde s-a înscris la Facultatea de Drept, frecventând *jus naturae, jus publicum,* cursuri de franceză, desen şi muzică[117].

Deşi, în tinereţe, Michael Conrad sen. a avut de suferit în dragoste din cauza amestecului tatălui său, Daniel Conrad von Heydendorff, acum, în postura de tată, i-a interzis fiului său, Johann Peter s-o ia în căsătorie pe Susanna von Hermann, ceea ce l-a determinat pe tânăr să îmbrăţişeze cariera armelor, avansând până la gradul de maior în garda maghiară din Viena. Dacă, în tinereţe, s-a dovedit un fiu ce respectă voinţa părintească, Johann Peter nu va mai reacţiona la fel la maturitate, când se va îndrăgosti, la Viena, de o femeie de condiţie modestă şi cu un trecut maculat, Karoline Henriette Schumacher. Desigur, scrisorile păstrează absolută discreţie asupra acelui trecut, cu toate aluziile repetate la el. Cei doi îndrăgostiţi n-au putut să-şi oficializeze relaţia ani de zile, până ce părinţii, din bunătate creştinească, şi-au dat consimţământul pentru mariaj. Johann Peter declară că pe el nu îl deranjează faptul că soţia sa nu va putea să-l însoţească la recepţiile oferite de guvernatorul Transilvaniei, din moment ce un asemenea eveniment i s-ar putea întâmpla cel mult de trei sau patru ori în viaţă[118]. Prin intermediul epistolelor adresate tatălui său reuşim să aflăm reflecţiile sale asupra nobilimii săseşti, în situaţia în care, trăind ani îndelungaţi în capitală, la Viena, a avut posibilitatea să compare stilul de viaţă al diferitelor nobilimi din Imperiu. *Noi* – scrie Johann Peter Conrad von Heydendorff – *nu trăim ca nobilimea germană sau maghiară, din moşiile moştenite, ci trebuie să avem un salariu spre a ne asigura traiul zilnic. Ne asemănăm cu meşteşugarul, care trăieşte din munca braţelor sale şi cu ţăranul, care-şi cultivă singur pământul*[119].

După încheierea căsătoriei, Michael sen., socrul, îi scrie o scrisoare conciliantă nurorii Karoline, rugând-o să uite pentru totdeauna şi să şteargă din inimă amintirea că a consimţit atât de greu la încheierea matrimoniului. După o lungă listă de poveţe de bună purtare creştinească, care ar reabilita-o atât în faţa părintelui ceresc, cât şi în cea a societăţii, urmează sfaturi la chibzuită chiverniseală a veniturilor şi îndemnuri la cumpătare. Socrul îi recomandă, fără

[117] *Ibidem,* p. 269, scrisoare din 9 nov. 1784.
[118] *Ibidem,* p. 670, scrisoare din Viena, 27 martie 1798.
[119] *Ibidem,* p. 673, scrisoare din Viena, 8 mai 1798.

echivoc şi diplomaţie, să nu spere la averea familiei von Heydendorff, deoarece soţul ei nu este copil unic, iar ei, vârstnicii nu intenţionează să trăiască strâmtoraţi după o viaţă de muncă împlinită[120].

În concluzie, ne permitem să precizăm că am ales să continuăm prezentarea unei alte personalităţi din rândul nobilimii saşilor transilvăneni, din trei motive. Primul s-a datorat faptului că familia lui Michael Conrad von Heydendorff era înrudită cu cea a guvernatorului Transilvaniei, Samuel baron von Brukenthal, de la a cărei trecere în eternitate s-au împlinit, în 9 aprilie 2003, două secole. Genealogic vorbind, mama baronului von Brukenthal a fost născută Conrad von Heydendorff, iar heraldic înrudirea s-a concretizat – după cum am arătat – prin includerea, în cartierul al doilea al stemei scartelate a baronului guvernator, a mobilelor familiale ale mamei sale. Un al doilea motiv pentru care am optat pentru Michael se datorează faptului că neamul Conrad, înnobilat în Transilvania ca von Heydendorff, s-a stabilit în provincia istorică relativ târziu, în cursul secolului al XVI-lea, pe vremea luptelor dinastice dintre Ferdinand von Habsburg şi Ioan Zapolya, fiind însă integrat în comunitatea săsească şi asimilat de aceasta. Al treilea motiv al acestei alegeri ţine, oarecum, de geografia istorică. Familia s-a aşezat în părţile Reghinului, mutându-se ulterior la Bistriţa, cu alte cuvinte într-un spaţiu geografic şi cadru istoric exterior sudului Transilvaniei, unde îşi aveau obârşia nobilii saşi prezentaţi anterior, Samuel von Brukenthal şi Andreas Hann von Hannenheim. În fine, am decis să continuăm seria prezentărilor nobilimii săseşti protestante (evanghelice) din respect pentru această etnie şi pentru rolul important jucat de ea în istoria Transilvaniei – cum spuneam – multietnică, interculturală şi pluriconfesională.

[120] *Ibidem,* scrisoare din 15 mai 1799.

# *O carte religioasă din secolul al XVIII-lea în galeză (cimrică)*

În biblioteca Muzeului Brukenthal, mai precis în colecțiile sale de carte veche străină din secolul al XVIII-lea, se găseşte o carte în limba galeză sau cimrică, altfel spus, în limba locuitorilor din Țara Galilor. Practic avem de-a face cu un coligat constituit din trei cărți, dar acest lucru nu a fost cunoscut de la început. Astfel, până la sfârşitul secolului al XIX-lea se credea că este vorba de o singură unitate de bibliotecă, şi tratată ca atare, iar după al Doilea Război Mondial şi până în prezent, ca fiind vorba de două cărți între aceleaşi coperți, motiv pentru care coligatul a primit două cote. Descoperirea celei de a treia componente este rodul cercetărilor noastre din vara lui 2004. Prima carte, din cele trei, se deschide cu o pagină de titlu care are următorul conținut:

*Llyfr gweddi gyffredin a gweinidogaeth y sacramentau a chynheddfau a seremoniau eraill yr eglwys, yn ol arfer eglwys loegr; ynghyd a'r ffurf neu ddull gwneuthur, urddo, a chyssegru esgobion, offeiriaid, a diaconiaid.* /stema Angliei/ *Printiedig yn Llundain gan brintwyr y brenin, Joan Basged, ac asseins Tomas Niwcwm a Harri Hils, a fuant feirw MDCCXVIII*

Probabil intrigat de existența acestei cărți în rafturile Bibliotecii Brukenthal, custodele de atunci al Muzeului Brukenthal, Michael Csaki (1892–1894 custode-adjunct, din 1894 până în anul morții sale, 1927, custode), presupunând-i sorgintea în lumea celto-britanică a secolului al XVIII-lea, i-o dă spre identificare celui cunoscut în mediile sibiene ca fiind Dr. August Schwabe, dentist în Sibiu, care, în urma studiilor de specialitate în Statele Unite, se

autointitula *American dentist*[121]. Acesta îi returnează custodelui cartea, însoțind-o de o scrisoare în care își exprimă opiniile. În epistola olografă – datată 21 septembrie 1899, păstrată în arhiva de manuscrise a Bibliotecii Brukenthal – Dr. Schwabe spune, printre altele, că este vorba despre o carte *fără îndoială destul de rară şi interesantă* şi care *foarte probabil este o Biblie editată într-o limbă celtică* (*Biblie sigur*)*... şi scrisă, cu mare probabilitate, în dialectul galic* (*limba lui Ossian*). De fapt, autorul scrisorii face confuzie între limba galeză, din Țara Galilor – în care ştim azi că a fost scrisă cartea – şi limba gaelică[122], din Scoția, cea a eroului de legendă Ossian. Dat fiind raritatea cărții, mai afirmă dentistul din Sibiu, *v-aş recomanda să nu o scoateți din inventar*. Cu politețea care caracteriza relațiile sfârşitului de secol XIX şi începutului celui următor, Dr. August Schwabe scrie: *şi dacă domnul profesor va scrie,* cel mai nimerit ar fi să noteze în fişa cărții *Biblie în limba celtică în dialectul galic.* În acest mod, *formularea ar trebui să se apropie de adevăr, dacă nu este chiar adevărul adevărat*. Epistolierul concluzionează că *în orice caz, am procedat cum am ştiut mai bine. Din păcate nu cunosc pe nimeni care, în această direcție, să fie un "filolog clasic comparatist" în suficientă măsură* [capabil] *să rezolve cu siguranță problema. Cu salutări respectuoase*, *Al Dvoastre prea supus Schwabe*[123].

Din dorința de a face lumină în această problemă, custodele Michael Csaki se adresează Bibliotecii Universității Cesaro-Crăieşti din Viena (*K K Univ.–Bibl. in Wien*), solicitarea sa fiind înregistrată

---

[121] Am găsit, în ziarul *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* din 1887 (Nr. 4182, 14 sept. 1887, p. 899) o reclamă – bineînțeles, în germană – a doctorului nostru: *Dentistul Schwabe, specialist în boli dentare şi ale gurii/ program 9–12 şi 3–5, Hermannstadt, Heltauergasse Nr. 20*. Menționăm că Heltauergasse este actuala stradă centrală N. Bălcescu. O altă reclamă a dentistului nostru, din acelaşi ziar, dar din 4 octombrie 1891 (p. 965), ne vorbeşte despre Dr. August Schwabe ca despre un *dentist specializat în afecțiuni ale danturii şi al cavității bucale, operații sub anestezie locală, plombări, dinți artificiali şi proteze executate după cele mai noi metode.*

[122] Gaelica este limba populației irlandeze venite în Scoția în secolul al V-lea. Din acel moment, gaelica scoțiană a evolua diferit de limba irlandeză şi a căpătat o fizionomie aparte, în special datorită Reformei secolului al XVI-lea (M. Sala, I. Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1981, p. 218, nr. 1703).

[123] Dr. August Oskar Schwabe a decedat în martie 1907, după cum aflăm din ziarul sibian *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* din 11 martie 1907 (nr. 10097, p. 57).

sub numărul 272/1899. Nu ştim exact când s-a adresat Vienei, dar, de presupus că a făcut-o după 21 septembrie 1899, data scrisorii inedite a Dr. August Schwabe. De acolo, de la Biblioteca Universității, custodele Muzeului Brukenthal din Sibiu primeşte atât informația că limba în care a fost scrisă cartea este *Cymrisch* (galeză sau cimrică), cât şi traducerea în germană a foii de titlu. De precizat că fişa de carte din fişierul vechi al Bibliotecii Brukenthal nu este scrisă de mâna lui Michael Csaki, scrisul fiind diferit de cel al ilustrului custode. Redăm aici varianta românească – ce ne aparține în exclusivitate – după respectiva versiune germană:

„Carte folosită la rugăciune şi în serviciul sacramentelor şi folosită şi în alte ceremonii ale bisericii după ritul Bisericii Anglicane, de asemenea pentru hirotonirea şi instalarea episcopilor, preoților şi diaconilor. /stema Angliei/ Tipărită la Londra de către tipografii regali John Basket şi asseins (?) Thomas Newcome şi Harri Hils... 1718”.

După toate probabilitățile, *asseins* (*assigns*) desemnează pe cel căruia i se acordă dreptul la o licență anulată anterior[124]. Ne permitem să adăugăm că foaia de titlu cuprinde, în treimea sa inferioară, stema Angliei din acel început de secol XVIII. Descrierea ei este următoarea: scut rotund scartelat: cartier 1, despicat; la dreapta, trei lei leopardați (Anglia), iar la stânga, un leu rampant (Scoția); cartier 2, trei flori de crin; cartier 3, o harpă (Irlanda); cartier 4, despicat, la dreapta leii Angliei iar la stânga cel al Scoției, cu scut peste tot trecând peste sfâşiere. Scutul este înconjurat de însemnul Ordinului Jar(e)tierei, având inscripționată deviza *Honi soit qui mal y pense* („Ruşine celui care gândeşte urât [despre acesta]”)[125]. Tenanți: la dreapta, un leu încoronat de coroana regală, la stânga, un unicorn purtând pe gât o coroană înlănțuită de deviza aflată dedesubt „Dieu et mon droit”. Tot pe foaia de titlu întâlnim şi o ştampilă rotundă: *Brukenthalisches Museum in Hermannstadt* [„Muzeul Brukenthal în Sibiu”], ştampilă folosită din secolul al XIX-lea până la naționalizare.

Ca medievist şi teolog mi-am dat seama că această carte de rugăciune cu un *ordo* de hirotonire al episcopilor, preoților şi diaconilor nu poate avea mai mult de câteva zeci – poate o sută – de

[124] Informație: Dr. Geraint Jones, de la Wolfson College, Oxford.
[125] Ordinul Jar(e)tierei a fost instituit de regele Eduard al III-lea al Angliei în 1348.

pagini, nu peste 500, câte sunt până la cea de a doua carte cunoscută până nu demult. Într-adevăr, cărticica în discuție cuprinde doar 88 de pagini, iar între aceasta şi cealaltă componentă am „descoperit" o Biblie, de asemenea în galeză, având 426 de pagini.

După cum era de aşteptat, Biblia respectivă nu este de găsit nici în fişierul vechi, nici în registrele de cote ori în cele de inventar, registre relativ noi, întocmite în deceniile de după naționalizare. De asemenea, Biblia în discuție nu se regăseşte nici în *Katalog der Bibliothek des baron Brukenthal'schen Museum*[126], apărut în ultimii ani ai secolului al XIX-lea. Pagina sa de titlu este următoarea:

*Y Bibl cyssegr-lan sef, Yr Hen Destament a'r Newydd. II Tim. III. 16, 17: Yr holl Yfgryrhur fydd wedi ei rhoddi gan Ysbrydoliaeth Dduw, ac fydd fuddiol i athrawiaethu, i argyoeddi, i geryddu, i hyfforddi mewn cyfiawnder: Fel y byddo dyn Duw yn berffaith, wedi ei berffeithio i bob gweithred dda. /stema Angliei/ Printiedig yn Llundain gan Brintwyr y Brenin, Joan Basged, ac Asseins Tomas Niwcwm a Harri Hils, a fuant feirw. MDCCXVII.*

În acest caz nu am avut nici o variantă germană la care să facem apel, dat fiind ineditul situației, motiv pentru care ne-am adresat la Oxford în vederea unei traduceri, evident, în engleză[127]. Pentru citatul din *Epistola către Timotei* n-am solicitat traducerea din galeză în engleză, ci l-am luat din versiunea autorizată a Bibliei în limba română[128]:

„Biblia adică Vechiul Testament şi cel Nou. II Tim[otei], 3 16–17: *Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu şi de folos spre învățătură, spre mustrare, spre îndreptare, spre înțelepțirea cea întru dreptate, Astfel ca omul lui Dumnezeu să fie desăvârşit, bine pregătit pentru orice lucru bun. /Stema Angliei/* Tipărită la Londra de către tipografii regali, John Baskett şi asseins Thomas Newcome şi

---

[126] *Katalog der Bibliothek des Baron Brukenthal'sches Museum in Hermannstadt*, Herausgegeben im Auftrage des Curatoriums, Hermannstadt, Erstes Heft, 1896; Zweites Heft, 1898; Drittes Heft, 1900.

[127] Am făcut apel la amabilitatea doamnei Dr. Cristina Neagu de la Christ Church College. Într-un extrem de scurt timp am primit răspunsul, mai bine zis traducerea solicitată, efectuată de către Dr. Geraint Jones, de la Wolfson College. Le mulțumesc, şi pe această cale, pentru amabilitate şi promptitudine academică.

[128] *Biblia sau Sfânta Scriptură* tipărită sub îndrumarea şi cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1995.

Harry Hills, [amândoi] decedaţi. 1717”.

Biblia în discuţie are cuprinsul împărţit în trei secţiuni: 1) Cărţile Vechiului Testament, 2) Apocrifele Vechiului Testament şi 3) Cărţile Noului Testament. Vechiul Testament începe cu *Geneza* şi se termină *Maleahi*, Apocrifele încep cu I şi II *Esdras*, încheindu-se cu I şi II *Maccabeaid* (I şi II Macabei), iar Noul Testament începe cu *Evanghelia după Matei* şi se încheie cu *Epistol Judas* („Epistola lui Iuda”) şi *Dadguddiad Joan* („Apocalipsa lui Ioan”).

O a treia parte a coligatului în discuţie este o *Carte a Psalmilor,* necunoscută în vremea lui Csaki, după cum am subliniat mai sus, însă identificată ulterior, probabil la ani buni de la naţionalizare. Afirmăm aceasta având în vedere faptul că fişa cărţii – după cum am arătat deja – nu există în fişierul vechi, în schimb, ulterior, cartea primeşte o cotă în registrele noi, una de coligat. De precizat, spre a evita eventualele confuzii, că Biblia discutată anterior cuprinde, cum era şi firesc, *Psalmii*, dar această *Carte a Psalmilor* este independentă de Biblia respectivă. Iată-i foaia de titlu:

*Llyfr y Psalmau, Wedi eu cyfieithu a’i cyfansoddi Ar Fesur Cerdd, yn gymraeg. Drwy waith Edmund Prys Archidiacon Meirionnydd. A oes neb yn eich plith mewn adfyd? Gweddied. A oes neb yn esmwyth arno? Caned psalmau. Jago 5. 13. Preswylied gair Christ ynoch yn helaeth, ym mhob doethineb: gan ddysgu, a rhybuddio bawb ei gilydd, mewn psalmau, a hymnau, ac odlau ysprydol, gan ganu trwy ras yn eich calonnau i’r Arglwydd. Colos. 3. 16. Printiedig yn Rhydychen, dros John Baskett, Printwr i Ardderchoccaf Fawrhydi y Brenhin. 1717.*

Traducerea din galeză în engleză se datorează tot amabilităţii cercetătorilor oxfordieni, mai puţin citatele din *Iacov* şi *Coloseni*, pe care, la fel ca şi în primul caz, le-am luat direct din traducerea autorizată a Bibliei în limba română.

"Carte a Psalmilor, traducere versificată în galeză, prin [strădania lui] Edmund Prys, arhidiacon în Meirioneth. *Este vreunul dintre voi în suferinţă? Să se roage! Este unul cu inimă bună? Să cânte cântări de laudă!* [în text: *să cânte psalmi*]. Iacov 5, 13. *Cuvântul lui Hristos să locuiască întru voi cu bogăţie. Învăţaţi-vă şi povăţuiţi-vă între voi, cu toată înţelepciunea. Cântaţi în inimile voastre lui Dumnezeu, mulţumindu-I, în psalmi, în laude şi în cântări*

*duhovniceşti.* Coloseni 3, 16. Tipărită în Oxford pentru (?) John Baskett, tipograful Majestății Sale Regele. 1717”[129].

Această *Carte a Psalmilor* are, pe penultima foaie (nu pagină), *Hymnau* („Imne”)[130], cu textul împărțit pe trei coloane, iar pe ultima, *Gweddiau* („Rugăciuni”), cu textul dispus pe două coloane. *Hymnau* au, în majoritate, titlurile atât în galeză, cât şi în latină, cu excepția primului şi a ultimului, ambele numai în latină. Dintre ele menționăm, nu exhaustiv: *Veni Creator; Cân Sant Ambros, neu, Te Deum; Cân y tri Llangc, neu, Benedicite omnia opera; Cân Zacharias, neu, Benedictus; Cân Mair Forwyn, neu, Magnificat; Cân Simeon, neu, Nunc dimittis; Gweddi'r Arglwydd, neu Pater Noster,* încheindu-se cu *Gloria Patri.*

*

Arătam, încă din titlu, că textul cărții (cărților) în discuție a fost galeza, cunoscută şi sub denumirea de cimrică, cimrico, Cymraeg, gallois, Kymrisch, Welsh[131]. Limba galeză, vorbită în Țara Galilor (Wales) este numită de vorbitorii săi Cymraeg, nu Welsh, deoarece acest din urmă cuvânt, de factură germanică, înseamnă *străin*. De presupus că anglo-saxonii germanici, care au împânzit Anglia propriu-zisă – nu şi Țara Galilor – la începutul Evului Mediu, i-au numit pe galezi *străini.* Limba galeză aparține grupului limbilor celtice, făcând astfel parte din familia celor indo-europene. Galeza se înrudeşte, oarecum de departe, cu irlandeza şi gaelica scoțienilor, fiind, în schimb, foarte apropiată de bretonă[132]. La ora actuală, galeza are o bază socială mai stabilă decât irlandeza, fiind cultivată în toate mediile sociale, nu numai în mediul rural, ca aceasta. Cymraeg este azi folosită în şcoală în Țara Galilor – deopotrivă în mediile preuniversitate şi în cele universitare –, mass-media, teatru, lucrări ştiințifice şi literare, dar nu este limbă oficială, motiv pentru care,

[129] Şi această traducere se datorează Dr. Geraint Jones de la Wolfson College şi a fost mediată, ulterior expediată, de către d-na Dr. Cristina Neagu de la Christ Church College.

[130] Am preferat să folosim forma *imne*, aşa cum întâlnim în dicționarele teologice de specialitate, nu *imnuri* (E. Branişte, Ec. Branişte, *Dicționar enciclopedic de cunoştințe reigioase,* Tipărită cu binecuvântarea Prea Sfințitului †Laurențiu Episcopul Caransebeşului, Caransebeş, Editura Diecezană, 1991, p. 214).

[131] Sala, Vintilă-Rădulescu, *op. cit.,* p. 92, nr. 570.

[132] *Welsh Language Guide,* http://www.britannia.com/celtic/wales/language.html.

spre exemplu, în justiţie se foloseşte engleza.

Limba galeză a avut următoarele etape: *primitivă*, înainte de secolul al VIII-lea, *veche*, între secolele IX–XI, *medie*, cuprinsă în intervalul secolelor XII–XV, în fine, *modernă*, din veacul al XV-lea şi până în zilele noastre[133]. În vocabular, cimrica a suferit, mai întâi, influenţa franceză, în spaţiul temporal al secolelor XII–XIV, iar mai apoi, influenţa engleză, pe parcursul epocilor sale *medie* şi *modernă*. Tradiţia literară a rămas neîntreruptă din secolul al VI-lea, fiind iniţial orală, transmisă prin barzi, iar din secolul al XI-lea, fixată în scris. Legendele galeze din manuscrisele secolelor XII–XIII, legende înmănunchiate sub titlul *Mabinogion,* au influenţat întreaga literatură medievală a Evului Mediu Occidental, care nu poate fi înţeleasă fără scrierile barzilor galezi (legenda regelui Arthur şi a cavalerilor Mesei Rotunde, spre exemplu)[134]. Poezia naţională galeză s-a dezvoltat în mai multe perioade – cum era şi firesc –, cea mai strălucitoare în secolele XIII–XV, fiind marcată de poezia de Curte a cărei ilustru reprezentant a fost Dafydd abb Gwylym. De remarcat faptul că şi azi poezia continuă să fie apreciată de galezi, concursurile anuale, *Eisteddfodau* bucurându-se, din partea publicului cunoscător, de interes şi apreciere[135].

Spre final, dar nu la final, adăugăm un (extrem de) succint îndreptar de limbă galeză[136]:

Alfabetul în discuţie se compune din 28 de litere: A, B, C, Ch, D, Dd, E, F, Ff, G, Ng, H, I, L, Ll, M, N, O, P, Ph, R, Rh, S, T, Th, U, W, Y dar nu conţine literele: Q, V, X, Z.

<u>Vocale:</u>

A, E, I, U, O, W, Y, iar pentru a ne da seama de felul în care se pronunţă – atât acestea, cât şi diftongii ori consoanele –, luăm ca reper limba engleză şi regulile acesteia în domeniu:

**A** ca în engleză *man*; cuvinte galeze: *am*, *ac* pronunţate ca în engleză;

**E** ca în *bet* sau *echo*; cuvinte galeze: *gest* (guest), *enaid* (enide);

**I** ca în *pin* sau *queen*; cuvinte galeze: *mi* (me), *lili* (lily);

---

133 Sala, Vintilă-Rădulescu, *op. cit.,* p. 92, nr. 570.
134 *Ibidem*, p. 93.
135 *Idem*.
136 *Welsh Language Guide,* http: //www.britannia.com/celtic/wales/language.html.

**U** ca în *pita;* cuvinte galeze: *ganu* (ganee), *cu* (key), Cymru (Kumree)*, tu* (tee), *un* (een);

**O** ca în *lot*; cuvinte galeze: *o'r* (ore), *don* (don), *dod* (dode), *bob* (bobe);

**W** ca în *Zoo* sau *bus*; cuvinte galeze: *cwm* (koom), *bws* (bus), *yw* (you), *galw* (galoo);

**Y** are două pronunţii distincte: fie una de final, ca în *happy*, fie ca vocala din *myrrh*; cuvinte galeze: *Y* (uh), *Y*r (ur), *yn* (un), fry (*vree*), byd (*beed*);

<u>Diftongi</u>:

**Ae**, **Ai** şi **Au** se pronunţă ca în cuvântul englezesc *eye*; cuvinte galeze: *ninnau* (nineye), *mae* (my), *main* (mine), *craig* (crige);

**Eu** şi **Ei** se pronunţă ca *pray*; cuvinte galeze: *deisiau* (Dayshy), *deil* (dale sau dile);

**Ew** este ceva mai dificil de explicat. Poate fi ca în *eh-oo* ori, ceva mai apropiat de pronunţia lui *mount;* cuvinte galeze: *mewn* (meh-oon sau moun), *tew* (teh-oo);

**I'w** sau **Y'w** sună identic cu englezescul *you*; cuvinte galeze: *clyw* (clee-oo), *byw* (bee-you sau b'you), *menyw* (menee-you sau menyou);

**Oe** similar cu *oy* sau *oi*; cuvinte galeze: *croeso* (croyso), troed (troid);

**Ow** se pronunţă ca în engleză *tow* sau *low*; cuvinte galeze: *Rhown* (rhone), *rho* (hrow);

**Wy** precum în engleză *wi* din *win*; cuvinte galeze: *wy* (oo-ee), *wyn* (win), *mwyn* (mooin);

**Ywy** precum *Howie*; cuvinte galeze: *bywyd* (bowid), *tywyll* (towith);

**Aw** precum *cow*, cuvinte galeze: *mawr* (mour), *lawr* (lour);

<u>Consoane</u>:

În majoritatea cazurilor, B, D, H, L, M, N, P, R, S şi T se pronunţă la fel ca în limba engleză, cu precizarea că H nu este niciodată literă mută. Cele care diferă sunt de găsit în rândurile de mai jos:

**C** întotdeauna ca în *cat,* niciodată ca în *since*; cuvinte galeze: *canu* (kanee), *cwm* (come), *cael* (kile), *Cymru* (Kumree);

**Ch** la fel ca în germanul *ach* sau *noch*, niciodată ca în *church*; cuvinte galeze: *edrychwn* (edrych-oon); *uwch* (youch), *chwi* (chee);

**Dd** se pronunță precum *th* din englezescul *them*; cuvinte galeze: *bydd* (beethe), *sydd* (seethe), *ddofon* (thovon), *ffyddlon* (futh lon);

**Th** se pronunță apropiat de *th* din cuvinte ca *think, forth, thank*; cuvinte galeze: *gwaith* (gwithe), *byth* (beeth);

**F** este echivalentul lui *v* din engleză; cuvinte galeze: *afon* (avon), *fi* (vee), *fydd* (veethe), *hyfryd* (huvrid), *fawr* (vowr), *fach* (vach);

**Ff** ca un *f* normal; cuvinte galeze: *ffynon* (funon), *ffyrd* (furth), *ffaith* (fithe);

**G** la fel ca în *goat* sau *gore;* cuvinte galeze: *ganu* (ganee), *ganaf* (ganav), *gem* (game);

**Ng** se pronunță la fel ca în *finger* sau în *Long Island; ng* este urmat uneori de un *h* ca urmare a transformării lui *c*; cuvinte galeze: *Yng Nghaerdydd* (in Cardiff, pronunțat *ung hire deethe*), Yng Nghymru (în Cymru /Wales/, pronunțat *ung Humree*);

**Ll** este un *l* aspirat; cuvinte galeze: *llan* (thlan), *llawr* (thlour), *llwyd* (thlooid);

**Rh** se pronunță de parcă *h* se află înaintea lui *r*; cuvinte galeze: *rhengau* (hrengye), *rhag* (hrag), *rhy* (hree);

În final, pentru a descreți frunțile celor care şi-au luat răgazul de a citi contribuția despre carte şi îndreptarul de galeză, ne permitem să adăugăm câteva rânduri pentru amuzament şi *exerciții*:

*Gwd lwc. Ai hop ddat yw can ryd ddys and ddat yt meiks sens tw yw. Iff yw can ryd ddys, dden yw ar dwing ffaen and wil haf no problems at ol yn lyrnyng awr ffaen Welsh alffabet.*

[Good luck: I hope that you can read this, and that it makes sense to you. If you can read this, then you are doing fine and will have no problems at all in learning our fine Welsh alphabet].

*

Ansamblul creştinilor din Imperiul Roman – cu alte cuvinte, inclusiv din Britannia antică – a folosit, pentru a desemna mulțimea credincioşilor, termenul grecesc de *ecclesia*. Alunecarea semantică subliniază admirabila uşurință a creştinilor primelor secole de a se concepe în cadrele vieții politico-sociale ale lumii greco-romane, ei

fiind astfel identificați ca aparținând unui grup socialmente organizat. Istoria acestei extinderi – a creştinismului, a *ecclesiei* – acoperă mai bine de un mileniu în care Biserica nu s-a mulțumit să răspândească credința în Hristos, deoarece înființând o *creştinătate*, ea a şi realizat forma de organizare socială şi a şlefuit societățile după chipul şi asemănarea ei. De altfel, până la reforma gregoriană din a doua jumătate a secolului al XI-lea nu a existat o altă adunare cunoscută care să nu fi aparţinut bisericii. Ulterior, afirmarea unor domenii specifice forțelor bisericii a lăsat cale liberă laicilor pentru a se asocia în scopuri particulare[137].

Fie că îşi îndeplineau scrupulos datoria lor duminicală – începând cu anul 506, un conciliu a făcut slujba duminicală obligatorie în occidentul Europei – sau că alegeau să ignore chemarea clopotului, creştinii Evului Mediu au trăit nişte vremuri scandate de insistențele de a face o pauză în ocupațiile lor pentru a se întoarce, cu fața şi gândurile, către Cel de Sus. Chiar dacă datele cantitative în materie de asistență la slujbă rămân extrem de rare şi, în consecință, dificil de analizat ori de evaluat, istoricii specializați în domeniu afirmă că participarea activă a credincioşilor la Sf. Euharistie a pierdut din importanță, în timp ce rolul sacrificial-consacrator al oficiantului a crescut, până a se considera meritoriu recitarea solidară a rugăciunilor (de cerere, de mulțumire, de implorare etc.) din canon de către un preot. Cu toate acestea, niciodată slujba n-a încetat a fi prilej de adunare (a credincioşilor), iar biserica parohială un loc de determinare identitară[138].

Trecând ori glisând de la parohie la Imperiu, se cuvine să precizăm că după dispariția autorității romane în provincia Britannia, asistăm la transformarea Mării Irlandei într-o *Mediterană a Nordului* celtică, unde coastele romanizate ale Țării Galilor, Britaniei septentrionale alcătuiau, împreună cu Irlanda şi cu insulele vestice ale Scoției, o regiune unică, ce nu mai ținea seama de granițele romane din trecut. Era o lume în care, încă din perioada anterioară, cea a Imperiului propriu-zis, romanii şi ne-romanii învățaseră să se întâlnească în chip de egali spre a da naştere unui *spațiu intermediar*,

[137] J. Le Goff, J.-Cl. Schmitt, *Dicționar tematic al Evului Mediu Occidental,* Iaşi, Polirom, 2002, p. 11.
[138] *Ibidem*, p. 12.

social şi cultural[139]. Pe fondul expansiunii acestui *spaţiu intermediar* a avut loc, începând cu anul 500 d. Hr., răspândirea creştinismului de-a lungul fostelor frontiere ale Apusului nordic. Două au fost grupurile de misionari care au purces la evanghelizarea Insulelor Britanice, unul din Irlanda, iar celălalt de la Roma. Pentru primul grup de evanghelizatori, Columbanus, produs al noii culturi creştine din Ţara Galilor – rămasă, după retragerea romanilor, în mare parte, creştină – şi din Irlanda celtică, devenise un reper, în timp ce, pentru celălalt grup, papalitatea şi Cetatea Eternă erau, deopotrivă, model şi sprijin, normă şi dogmă[140].

Columbanus (cca 543–615) s-a născut în Leinster, probabil într-o familie nobilă, având o bună educaţie înainte de a deveni călugăr. Aceasta s-a întâmplat, potrivit biografului său, urmând sfatul unei eremite. Întrând în cinul monahal, Columbanus a fost discipolul unor maeştri spirituali deosebiţi, până în anul 590, când a plecat împreună cu doisprezece însoţitori în Gallia, alegând *exilul voluntar în numele lui Hristos.* De reţinut faptul că el a fost întemeietorul mânăstirii Annegray, într-un fort roman părăsit care i-a fost oferit de către regele Childebert al II-lea de Austrasia, căruia Columbanus i-a vizitat Curtea în drumul său. Atrăgând mulţi ucenici, îl găsim fondând mânăstirea Luxeuil, din Munţii Vosgi. Obştea călugărilor săi a trăit aici respectând datinile irlandeze, datini care includeau şi data irlandeză a Sf. Paşti. Cum mânăstirile irlandezilor difereau mult de cele ale francilor, fricţiunile degenerând în conflict deveniseră inevitabile. După trecerea la cele veşnice a regelui Childebert, criticii şi criticile s-au centrat pe data prăznuirii Sf. Paşti. În astfel de circumstanţe, abatele i-a scris papei Grigore cel Mare, iar apoi lui Bonifaciu al IV-lea, afirmându-şi loialitatea faţă de succesorul Sf. Petru. În epistolele sale, Columbanus a insistat asupra faptului că irlandezii au stabilit o tradiţie creştină străveche, pură şi nepângărită, spre deosebire de alte naţii[141].

Un moment de răscruce al opoziţiei faţă de abatele irlandez a intervenit atunci când a refuzat să-i binecuvânteze pe fiii naturali (ilegitimi) ai lui Theoderic al II-lea, fapt ce a declanşat atât ura regelui, cât şi pe cea a reginei-mamă, Brunhilda. Columbanus şi

[139] P. Brown, *Întemeierea creştinismului occidental,* Iaşi, Polirom, 2002, p. 28.
[140] A. Maurois, *Istoria Angliei,* vol. I, Bucureşti, Editura Politică, 1970, p. 61.
[141] *Oxford Dicţionar al Sfinţilor*, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1999, p. 134.

călugării săi au fost escortați către Nantes, spre a fi deportați înapoi în Irlanda. Din cauza unei furtuni, corabia a fost nevoită să se întoarcă în port. Columbanus a mers apoi la Curtea regelui Clotar al II-lea din Neustria, ulterior la Metz, în Austrasia, unde, la Curtea regelui Theudebert s-a întâlnit cu unii dintre călugării săi de la Luxeuil. A urcat spre izvoarele Rhinului, dorind să se stabilească la Bregenz, pe lacul Konstanz, dar opoziția pe care a întâmpinat-o aici, coroborată cu victoria lui Theoderic asupra lui Theudebert, i-a periclitat mult situația. Călugării irlandezi, conduşi de abatele lor, s-au stabilit, în final, la Bobbio, în Apeninii ducatului Lombardiei, teritoriu aflat sub stăpânirea ducelui arian Agilaf, ai cărui soție şi fii erau catolici. La Bobbio a înființat o nouă mănăstire, în jurul lui 613, pe locul unei biserici în ruină, de altfel, ultima mânăstire ridicată de Columbanus care a trecut la cele veşnice în 23 noiembrie 615[142].

Când vorbim despre Roma pontificală ne gândim, în context, la Augustin din Canterbury († cc. 604), ajuns până la demnitatea de arhiepiscop. Italian din naştere, elev al lui Felix, episcop de Messana, precum şi însoțitor al lui Grigore, Augustin devine călugăr iar ulterior prior al mânăstirii Sf. Andrei de pe colina Coelium din Roma. În 596 va fi ales de Grigore – ajuns, între timp, papă sub numele de Grigore I, supranumit cel Mare (590–604) – să conducă o misiune, alcătuită din treizeci de călugări, trimisă să-i evanghelizeze pe anglo-saxoni. Misionarii, debarcați în 597 în Kent – primul regat anglo-saxon întemeiat de iuți în sud-estul Angliei –, au fost primiți cu prudență de Ethelbert sau Ethelberht I (562/565–618), regele Kentului şi suzeran al celorlate triburi de la sud de Humber, care le-a oferit o casă la Canterbury, aşezare ce era, pe atunci, reşedință regală, le-a permis să predice, dar le-a solicitat timp de gândire spre a cântări mesajul, înainte de a accepta botezul creştin. Ethelbert şi mulți dintre oamenii săi au fost botezați în 601. Planul lui Augustin a fost acela de consolidare a credinței într-o regiune restrânsă, mai degrabă decât un efort dispersat într-o regiune extinsă. Scriitorii vechi au considerat că cel care merită supranumele de *apostol al englezilor* ar fi papa Grigore – de altfel, ultimul papă trecut în calendar ca sfânt –, nu neapărat Augustin, executant al dorințelor superiorului său. Dat fiind faptul că suveranul pontif i-a lăsat

[142] *Ibidem*, pp. 134–135.

*apostolului Angliei* libertate de mişcare absolută, nu credem că trebuie minimalizate meritele episcopului Angustin din Canterbury. De asemenea, papa i-a sugerat să distrugă nu templele păgâne, ci idolii din ele. Riturile nevinovate puteau fi preluate şi folosite pentru celebrarea sărbătorilor creştine. Eroarea nu poate fi eliminată dintr-o lovitură, iar politica avansului gradual îşi are modelul în modul în care se desfăşoară revelația în Vechiul Testament[143].

Dar, spre deosebire de Gallia, nu episcopii, ci căpeteniile locale victorioase, dețin puterea în Britania secolelor V–VII. Majoritatea acestora provine din zona muntoasă, slab romanizată, a nord-vestului Țării Galilor ori a nordului Britanniei. Este posibil ca strămoşii lor să fi purtat nume romane precum Tacitus, dar ei vorbesc acum în galeză. În poemul *Y Gododdin* al lui Aneirin, principii semiromanizați din proximitatea anului 600 d. Hr. ne sunt înfățişați într-o veritabilă tradiție celtică[144].

Prin contrast cu realitatea politică a timpului, în mânăstirile secolelor VII–VIII, fondate de suveranii ori aristocrații saxoni în zona dintre York (fostul Eboracium roman) şi Zidul lui Hadrian, se făcea o autentică educație latină. Departe de a întruchipa nişte miraculoase oaze de cultură "romană" de la capătul lumii, mânăstirile Jarrow şi Monkwearmouth ale lui Beda Venerabilul († 735) ori ctitoriile spectaculoase ale episcopului Wilfrid († 709) se găseau aproape de centru unei lumi proprii, cu totul nouă, lumea nord-vestică din zona de maximă proximitate dintre Marea Nordului şi cea a Irlandei, în jurul istmului nordic englez. Erau centre culturale şi educaționale de primă mână pentru acea vreme, pe un areal ce avea la nord Insulele Britanice iar la sud, Bavaria. Apariția Imperiului Carolingian a dus la joncțiunea noului *spațiu intermediar* cu Italia şi zona mediteraneeană[145], ducând la apariția unei *stări de civilizație* (Milan Kundera), cea a Europei Occidentale post-romane şi catolice.

Wales sau Țara Galilor, arealul cultural ce ne interesează, a ajuns în posesia regilor Angliei in timpul lui domniei lui Eduard I (1272–1307), primul dintre Plantageneți care poartă un nume englezesc. În 1301, suveranul englez i-a dat fiului său – viitorul

---

[143] *Ibidem*, p. 59–60.
[144] Brown, *op. cit.,* p. 84.
[145] *Ibidem*, p. 29.

Eduard al II-lea (1307–1327) – născut în Țara Galilor şi crescut de o bonă geleză, titlul de Prinț de Wales, devenit de atunci şi până azi titulatura fiului cel mai mare a regilor Angliei, a moştenitorului Coroanei[146].

În literatura religioasă insulară a secolelor VII–IX, Biblia a deținut un loc de frunte, cele patru Evanghelii constituind textele cele mai importante. Bibliile de format mare – cu miniaturi şi ornamente valoroase –, comandate de abații sau egumenii mânăstirilor, de episcopii sau arhiepiscopii timpului, erau folosite numai la marile sărbători. În schimb, aşa-numitele *Biblii de buzunar* nu erau atât de pretențioase, având o ornamentație mai redusă, dar şi aşa erau împodobite, cel puțin, cu portretele şi simbolurile Evangheliştilor, la care se adăugau canoanele eusebiene, cu alte cuvinte tabele care indicau pasajele paralele dintre cele patru Evanghelii, cea a lui Matei fiind luată ca referință[147].

Psaltirea a fost folosită şi ca manual de predare în şcoli. Această carte de rugăciuni, preluată de Biserică de la Sinagogă, a fost tradusă şi interpretată de erudiții primelor secole – Columba, Augustin, Ieronim, Eusebiu din Cezareea, Origen şi Cassiodor. Din aceste şase versiuni, Irlanda adoptă, din prima jumătate a secolului al VI-lea, versiunea lui Ieronim, denumită *galicană,* cea mai răspândită în Gallia. În schimb, în scriptoriile din Anglia se copiau de preferință psaltirile în versiunea *romană*, mai veche, pe care Augustin[148] şi discipolii săi o aduseseră de la Roma. În Psaltirile irlandeze, cei 150 de psalmi erau împărțiți în câte trei grupe egale, precedate de câte o miniatură pe pagină întreagă, iar inițialele mari, la fel ca şi în Biblii, erau ornate cu o adevărată măiestrie artistică. Împărțirea în discuție a fost extrem de populară în Flandra şi Germania. În schimb, Franța şi Italia au folosit împărțirea psalmilor în opt părți, departajare pe care Anglia o va adopta după secolul al XI-lea, sub influență franceză, cu alte cuvinte după cucerirea Insulei de către normanzii de sorginte vikingă şi de cultură francofonă[149].

După invazii, Biserica romană civilizase Anglia, insuflând

[146] Maurois, *op. cit.,* vol. I, p. 207.
[147] V. Cartianu, V. Dene, *Miniatura medievală în Anglia*, Bucureşti, Meridiane, 1980, p. 13.
[148] *Oxford Dicționar al Sfinților*, p. 5–60.
[149] Cartianu, Dene, *op. cit.,* p. 14.

celor puternici un strop de moderaţie iar celor bogaţi un pic de milă. Apoi puterea şi bogăţia au corupt-o şi pe ea. Sfinţii trebuiseră s-o reformeze de câteva ori şi s-o readucă la virtuţile ctitorilor ei. Călugării de la Cîteaux, ca şi cei din Cluny, ordinele mendicante au încercat reformarea. La sfârşitul celui de-al XIV-lea secol, Biserica dăduse naştere unor oameni mari, care s-au dovedit a fi fie administratori, fie preoţi, în nici un caz şi una şi alta[150].

Nimic nu îngăduie să măsori mai bine deosebirea dintre asprimea bisericii din Anglia faţă de eretici, începând cu secolul al XV-lea, şi relativa sa indulgenţă, pe vremea când mai era sigură de puterea sa, decât următorul fapt: Wyclif (aprox. 1320–1384), deşi condamnat pentru erezie în 1382, a rămas până la moarte rector la Lutterworth. Arhiepiscopului Courtenay i-a fost destul de greu să-i împiedice pe adepţii lui Wyclif să continue a preda la Oxford. Mândră de tradiţiile sale de libertate, puternică datorită sprijinului studenţilor, Universitatea a rezistat. Ca să cedeze, a fost nevoie ca însuşi suveranul să intervină, ameninţând Oxfordul universitar ca-i retrage privilegiile[151].

În perioada dinastiei Tudorilor asistăm la puternice transformări în sfera regimului politic şi, deopotrivă, în cel intelectual şi spiritual. Caracterele naţionale sunt de pe acum definite. Senzualitatea marilor italieni, dragostea lor pasională pentru statui şi tablouri, revenirea la Antichitatea păgână, omiliile în care virtuţile creştine sunt apărate cu citate din Seneca şi Horaţiu, papii umanişti îi derutează şi scandalizează pe tinerii englezi care vin să-i asculte pe Savonarola ori pe Marsilio Ficino. De altminteri, englezul mijlociu se simte departe atât de senzualitatea italiană, cât şi de sobrietatea germană, astfel că genul abrupt al lui Luther îi înspăimântă pe erudiţii de la Oxford[152].

O personalitate de prim ordin a epocii, înalt funcţionar şi mare scriitor, Thomas Morus este autorul vestitei cărţi *Utopia*. Ostil gloriei militare, More (Morus) dorea moartea spiritului cavaleresc, dispreţul pentru aur, muncă obligatorie pentru toţi, dar în limita a nouă ore pe zi; în *Utopia* sa erau acceptate toate religiile – fără un statut special acordat creştinismului – iar spiritului uman i se acorda

[150] Maurois, *op. cit.*, vol. I, p. 230.
[151] *Ibidem*, p. 235.
[152] *Ibidem*, p. 283.

şansa perfecţiunii. S-au comparat adesea ideile teoretice ale lui Morus cu viaţa sa practică. Pare un lucru de mirare că acest spirit tolerant a fost un cancelar implacabil devenit martir. Să creezi o ţară imaginară şi să administrezi un regat real sunt două lucruri deosebite[153]. Probabil că ruptura cu Roma n-ar fi fost atât de brutală dacă Henric al VIII-lea ar fi ascultat sfaturile lui Thomas Morus. Acesta a fost un bărbat cu înaltă conştiinţă şi n-ar fi acceptat decât o reformă moderată. De altfel, Henric al VIII-lea a fost suveranul care a anexat Ţara Galilor, motiv pentru care, în timpul său şi după aceea, Anglia a încercat să-şi lase amprenta asupra vieţii galeze. Este şi motivul pentru care, în plină domnie a regelui George I (1714–1727) apar, editate la Londra şi Oxford, între 1717 şi 1718, cărţile cu conţinut religios ce au constituit obiectul demersului nostru.

**ANEXA 1**

*Scrisoarea dentistului Dr. August Schwabe către Dr. Michael Csaki, custodele Muzeului Brukenthal*

American dentist
Chyr. dent.
Dr. August Schwabe
Zahnarzt

Hermannstadt, den 21 Sept. 1899

Herrn Prof. Mich. Csaki Custos d. B. Brukenthalischen Fideicomm. Stiftungs-Bibliothek Hermannstadt

Indem ich Ihnen hiemit das Buch "Llyfr Gweddi" rücksende, beehre ich mich mitzutheilen dass dieses zweifellos ziemlich seltene und *interessante* Stück höchst wahrscheinlich eine in keltischer Sprache gedruckte Bibel (Bibel sicher) ist; und zwar verfasst hochwahrscheinlich in gälischem Dialekte (der Sprache Ossian's) (Gälisch, – Gadhelisch – Goidelisch) (Vgl. Meyer Convers. Lexikon.). Ich würde empfehlen dieses Stück keinesfalls im Index auszulassen – und wenn Herr Professor etwa schreiben................"Bibel in keltischer Sprache vermuthl. gälischem Dialecte" so dürfte dies der Wahrheit ziemlich nahe kommen – wenn

[153] *Ibidem*, p. 286.

nicht selbe gar treffen;

Jedenfalls hat man nach bestem Wissen und Können so gehandelt; Leider ist mir niemand hier bekannt der in *dieser Richtung* genügend "vergleichend classischer Philologe" wäre um diese Frage mit absoluter Sicherheit lösen zu können

Mit hochachtungsvollen Grüßen

Ihr ergebenster Schwabe

# Un Talmud babilonian din secolul al XVII-lea, donat Țării Sfinte în 1946

În colecția de manuscrise a Bibliotecii Brukenthal, în dosarul de corespondență al acesteia pe anul 1946, am găsit ceva demn de semnalat, mai precis trei "piese de corespondență" – dacă ne este îngăduită exprimarea – pe marginea unei donații de Talmud pe care Muzeul Brukenthal o face către Biblioteca Evreiască Națională şi Universitară (*The Jewish National and University Library*) din Ierusalim în anul respectiv. Prima dintre scrisori, scrisă în germană, expediată din Sibiu la 1 iunie 1946 şi semnată de Josef Grünberg din acelaşi oraş, este un răspuns de mulțumire către conducerea muzeului, răspuns care vine de la Uniunea Națională Evreiască, Oficiul Palestinian (Oficiul de Emigrare), a cărui "adresă telegrafică" se afla la Timişoara.

Din a doua scrisoare, în engleză, expediată în 11 septembrie de la Biblioteca Evreiască Națională şi Universitară din Ierusalim, sub semnătura Prof. G. Weil, directorul instituției, aflăm că cel desemnat să preia donația brukenthalensă era acelaşi Josef Grünberg "din str. Ocnei 31". Deşi, până la data expedierii misivei, exemplarul din Talmudul nu a ajuns încă la destinație, semnatarul mulțumeşte conducerii muzeului pentru gestul de înaltă ținută, acela de a dona o carte din secolul al XVII-lea, mai precis un Talmud babilonian, editat într-un oraş olandez, Leyden, la 1630, din atât de faimoasa officină Elzevir.

Ultima piesă de care ne ocupăm, scrisă în germană, este o copie nedatată a unei liste cu exemplarele din Talmud existente în Biblioteca Brukenthal în acel moment. Se prea poate ca această

misivă să fie, cronologic vorbind, anterioară primelor două scrisori aflate azi în dosarul de corespondență – dar, în mod cert, nu prima în schimbul de scrisori al căror număr probabil că depăşeşte cifra celor trei ajunse până la noi – tocmai datorită faptului că este o listă realizată spre a răspunde unei (unor) solicitări.

Din dorința de a veni în întâmpinarea celor interesați, ne permitem să inserăm lista semnată de Dr. Rudolf Spek, directorul de atunci al Muzeului Brukenthal[154]:

1. Talmudis Babylonici codex Middoth sive de Mensuris Templi, una cum versione latina. Opera et studio Constantini l'Empereur de Oppyck. Leyden: Bonaventura et Abraham Elzevir. 1630.

2. Duo tituli Thalmudici Sanhedrin et Maccoth cum excerptis ex utrisque Gemara. Amsterdam: Iohannes Janssonius, 1629.

3. Joma. Codex Talmudicus, in quo agitur de sacrificiis... ex Hebraeo sermone in Latinum versus et comentariis illustratus a Roberto Sheringhamio Cantabrigiensi. London: I. Junius. 1648.

4. Talmud Babli, Babylonischer Talmud. Tractat Berachoth Segenssprüche. Mit deutscher Übersetzung... Berlin, 1842.

5. Der babylonische Talmud in seinen haggadischen Bestandteilen, I., II., 1–4, Leipzig, 1886–1889.

*

Vorbind despre Talmud trebuie să ne raportăm, mai întâi, la unele aspecte de cronologie istorică. Este cunoscut faptul că romanii, sub comanda lui Titus, fiul împăratului Vespasian, au distrus templul din Ierusalim în 26 septembrie 70 d. Hr., adică, după calendarul ebraic, în 9 Av, ziua comemorării distrugerii primului templu[155]. Mai târziu, în urma unui necruțător război, de ambele părți (133–136 d.

[154] Dr. Rudolf Speck a fost custode şi director al Muzeului Brukenthal între 1927 – când l-a succedat pe Michael Csaki, la moartea acestuia – şi 1948. În timpul directoratului său este editată revista de specialitate *Mitteilungen aus dem baron Brukenthalischen Museum* („Studii şi comunicări din Muzeul Brukenthal"), revistă care apare cu ritmicitatea de un număr pe an în intervalul 1931–1936, ritmicitate imposibil de respectat în perioada războiului, ultimul număr fiind cel din 1947 (Gudrun-Liane Ittu, *Muzeul Brukenthal de la constituirea colecțiilor până în zilele noastre,* Sibiu, Forumul Democrat al Germanilor din România, 2000, pp. 61–62).

[155] Josy Eisenberg, *O istorie a evreilor,* trad. de J. Roşu, Bucureşti, Humanitas, 1993, p. 78.

Hr.), împăratul Publius Aelius Hadrianus îi învinge pe răsculaţi, umple târgurile de sclavi din Imperiu cu prizonieri de război, distruge Ierusalimul şi ridică în locul lui un oraş roman, Aelia Capitolina, după numele său.

Aflaţi sau ajunşi în exil, evreii au fost confruntaţi cu o sumedenie de probleme practice privind căsătoria, divorțul, alte aspecte ale vieții de familie, precum şi cu cele privind igiena personală ori puritatea rituală. La acestea nu trebuie uitate legile alimentare, ritualurile de jertfă, respectarea zilelor de sărbătoare, a şabatului, tratarea bolilor, grija pentru oropsiți. Timp de aproximativ un secol, erudiții *poporului vechi* (Sf. Efrem Sirul)[156] s-au străduit să alcătuiască un nou cod de legi, care să reinterpreteze vechile concepte şi să le adapteze la noile condiții, acelea caracteristice unui popor monoteist răspândit într-o lume a cultelor păgâne.

Încă de la mijlocul secolului al II-lea d. Hr. deciziile sau hotărârile sanhedrinului – mai degrabă reactivat, decât reînviat în urma deciziei lui Antoninus Pius, succesorului lui Hadrian, de a relaxa măsurile dure postbelice – vor fi recunoscute în întreaga diasporă, iar noile condiții vor determina elaborarea structurilor fundamentale ale iudaismului normativ. Principalul element de inedit constă în aceea că pelerinajele şi sacrificiile la templu[157] au fost înlocuite cu studierea Torei, rugăciuni şi pietate, acte religioase posibil de îndeplinit în orice colț al pământului. Continuitatea cu trecutul era asigurată prin studiul Bibliei şi prin respectarea prescripțiilor privind puritatea rituală[158].

Din dorința de a clarifica, preciza şi de a unifica sumedenia de tradiții orale legate de practicile de cult, de interpretările Bibliei şi de aspectele juridice, cel cunoscut în istorie drept Rabbi Iuda "Prințul" (Patriarhul sanhedrinului între cca 175 şi cca 220) a colecționat,

---

[156] Sfântul Efrem Sirul, *Imnele Naşterii şi Arătării Domnului,* Imne II, trad. şi prezentare: diac. Ioan I. Ică jr, Sibiu, Editura Deisis, 2000, p. 23.

[157] Experiența şi amărăciunea exilului – e drept, a celui babilonian, dar, prin extensie, a dramatismului valențelor universale ale acestuia – este întâlnită în Ps. 136, din care spicuim: *La râul Babilonului, acolo am şezut şi am plâns, când ne-am adus aminte te Sion./ În sălcii, în mijlocul lor, am atârnat harpele noastre./ Că acolo cei ce ne-au robit pe noi ne-au cerut nouă cântare, zicând: "Cântați-ne nouă din cântările Sionului!"/ Cum să cântăm cântarea Domnului în pământ străin?/* (1-4).

[158] Mircea Eliade, *Istoria credințelor şi ideilor religioase*, vol. III, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1991, pp. 152–153.

ordonat, corelat toate acestea şi a redactat o lucrare în şase cărți (secțiuni) – agricultura, sărbătorile, viața de familie, legea civilă, prescripțiile sacrificiale, curățenia rituală – numită *Mişna* („Repetarea").

*Mişna* – care a constituit nucleul *Talmudului*[159], nume sau titlu care se poate traduce prin „Cercetare" – nu cuprinde nici un ecou al speranțelor mesianice ori al speculațiilor apocaliptice[160], atât de populare în epocă. Poate că unele dintre cele mai cunoscute speranțe şi speculații de talia celor amintite aici sunt de întâlnit în apocrifele II *Baruch* şi IV *Ezdra*. În schimb, afirmă specialiştii, *Mişna* lasă impresia că ignoră istoria contemporană ei, evocând o situație anistorică, exemplară, în care diversele acte de sanctificare se săvârşeau în concordanță cu modelele legiferate. Astfel, munca agricolă este consacrată de prezența Celui de Sus şi de munca omului, aceasta din urmă, bineînțeles, ritualizată[161]. De asemenea, în cartea sau secțiunea sărbătorilor sunt aranjate, clasate şi numite ciclurile timpului sacru, cu raportare la structurile spațiului sacru. La toate celelalte secțiuni ale *Mişnei* întâlnim aceiaşi raportare, fiind identificate în detaliu mijloacele rituale de sanctificare a operei cosmice, a celei familiale ori individuale.

De remarcat faptul că în această „Carte a Repetării", Divinitatea nu mai este o *Divinitate a istoriei* prin excelență, căci mântuirii de factură mesianică i s-a substituit sfințirea vieții sub îndrumarea Legii. *Mişna* prelungeşte şi completează codul sacerdotal din *Levitic*, ceea ce înseamnă că şi cei care sunt simpli credincioşi se apropie, prin comportament, de statutul preoților şi de cel al leviților. Ei, oamenii simpli, respectă prescripțiile contra necurățeniei şi se hrănesc acasă precum se hrăneau odinioară preoții în templu[162].

Apariția *Mişnei* va deschide seria unor scrieri şi comentarii, înmănunchiate în *Ghemara,* cu scopul de a explica Mişna şi de

---

[159] Dagoberd D. Runes, *Dicționar de iudaism,* Bucureşti, Editura Hasefer, 1997, p. 269 ; Brian Lancaster, *Elemente de Iudaism*, Bucureşti, Editura Ethos, 1995, pp. 55–57.

[160] Desigur, şi Biserica a cunoscut speculațiile apocaliptice, dar nu se poate spune că le-a încurajat. *Eshatologia* fiind un capitol teologic care se referă la „viața de dincolo", a determinat o serie de utopii şi confuzii apocaliptice (Ion Bria, *Tratat de teologie dogmatică şi ecumenică,* Bucureşti, 1999, p. 210).

[161] Eliade, *op. cit.,* p. 153.

[162] *Ibidem*, p. 154.

facilita înțelegerea pasajelor mai dificile. Cuvântul *Ghemara* („Învățătură” în aramaică) denumeşte şi defineşte dezbaterile rabinice asupra *Mişnei*. Astfel, timp de aproape o jumătate de mileniu, *hahamii* („înțelepții”) din Babilon şi Ierusalim am lucrat la transpunerea în scris, mai întâi a Mişnei, apoi a Ghemarei, care împreună alcătuiesc Talmudul. Istoria religioasă cunoaşte un Talmud babilonian (sec. III–V d. Hr.) şi unul palestinian (sec.III–IV)[163], iar Talmudul babilonian – o ediție Elzevir, cum am arătat deja, din oraşul Leyda sau Leyden a anului 1630 – a constituit obiectul donației Muzeului Brukenthal către Biblioteca Universității din Ierusalim în 1946.

Talmudul din Babilon a îndeplinit o funcție hotărâtoare în istoria *poporului vechi*, deoarece arăta cum trebuie să se adapteze iudaismul diversității culturale şi socio-politice a diasporei. Din secolul al III-lea, în conformitate cu principiul enunțat de un maestru din Babilon, legile țării sau ale imperiului în care viețuiesc evreii sunt (singurele) valabile şi pentru aceştia. Într-o atare perspectivă, legitimitatea conducătorilor de regate ori imperii primeşte o ratificare de natură religioasă. Privind Talmudul prin natura menirii sale, Cartea nu pare să acorde importanță speculației filosofice, cu toate că unii cercetători i-au sesizat subtilitatea teologiei şi semnalat doctrinele ezoterice ori practicile-i inițiace[164].

Trecând de la Talmud la rabinat, trebuie precizat faptul că suntem în epoca în care cultul sinagogal – post-templu şi în lipsa acestuia – înlocuia sacrificiile din templu, cuprindea rugăciunile dimineții şi pe cele ale după-amiezii, profesiunea de credință (Crezul: *Shema' Israel,* "Ascultă Israele")[165] şi cele optspezece, apoi nouăsprezece binecuvântări, în fapt rugăciuni scurte exprimând

[163] Runes, *op. cit.,* p. 108.

[164] Eliade, *op. cit.,* p. 155; cf. Solomon Schechter, *Aspects of Rabbinic Theology*, New York, 1909, retipărit în 1961; David Goodblatt, *The babylonian Talmud,* în "Aufstieg und Niedergang der römischen Welt", New York, 1972, I, pp. 257–336.

[165] *Shema' Israel*, "Ascultă Israele, Domnul Dumnezeul nostru este singurul Domn./ Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău şi din toată puterea ta/" (*Deuteronomul* 6, 4–5); "De veți asculta de poruncile Mele pe care vi le dau astăzi, zice Domnul, şi veți iubi pe Domnul Dumnezeul vostru şi-I veți sluji din toată inima şi din tot sufletul vostru,/ Voi da pământului vostru ploaie la vreme, timpurie şi târzie, şi-ți vei strânge pâinea ta, vinul tău şi undelemnul tău" (*Deuteronomul* 11, 13–14); Eu sunt Domnul Dumnezeul vostru, Care v-am scos din pământul Egiptului (*Numerii* 15, 41).

speranțele comunității și pe cele ale individului. În trei din zilele săptămânii, mai precis luni, joi și sâmbătă, în sinagogă se citea Scriptura, cu mențiunea că în ziua de Sabat să făceau lecturi publice din *Pentateuh* și din *Profeți*, lecturi urmate de omilii rabinice[166].

*

*Ca ploaia să curgă învățătura mea și graiurile mele să se coboare ca roua, ca bura pe verdeață și ca ploaia repede pe iarbă* (*Deuteronomul* 32, 2).

Urmându-l pe Umberto Eco în sfera pansemiologiei biblice, aflăm că, scrisă inițial cu foc negru pe foc alb, în momentul Creației *Tora* stătea înaintea lui Dumnezeu ca o serie de litere neunite încă în cuvinte. Dacă n-ar fi fost păcatul lui Adam, literele s-ar fi unit pentru a forma o altă istorie. De aceea sulul *Torei* nu cuprinde nici o vocală, nici o punctuație și nici un accent, deoarece la început Cartea forma o grămadă de litere neordonate[167]. Așa stând lucrurile, păcatul lui Adam aduce o schimbare chiar a statutului său în sânul Creației, căci din grădinar el se transformă în pălmaș nevoiaș: *În sudoarea feței tale îți vei mânca pâinea ta, până te vei întoarce în pământul din care ești luat: căci pământ ești și în pământ te vei întoarce* (*Geneza* 3, 17–19)[168].

*Talmudul babilonian*, abordând problema celor zece generații care au urmat păcatului adamic, lansează unele întrebări etice, în mod special aceea dacă generației înghițită de Potop i-a rămas posibilitatea învierii în lumea ce va să vină. Sursele care ar perpetua urmele potopului ar fi: prăpastia de la Ghedar, izvoarele calde din Tiberiada și marele izvor de la Biram (*Talmudul Babilonian* [mai departe *T. B.*], *Sanhedrin* 108a)[169]. De altfel, în comentariile aceluiași Talmud amintit aici, Potopul nu trebuie privit doar ca împreunarea apelor masculine (de sus, din ceruri) cu cele feminine (de pe pământ), ci ca un fenomen cosmic, cu repercusiuni și asupra

---

[166] Eliade, *op. cit.,* p. 156.

[167] Umberto Eco, *În căutarea limbii perfecte,* trad. din lb. italiană de Dragoș Cojocaru, Iași, Polirom, 2002, p. 26.

[168] Maurice Cocagnac, *Simbolurile biblice. Lexic teologic,* trad. din franc. de Michaela Slăvescu, București, Humanitas, 1997, p. 88.

[169] Patricia Hidiroglu, *Apa divină și simbolistica ei.* Eseu de antropologie religioasă, București, Univers Enciclopedic, 1997, p. 42; cf. *Talmud de Babylon,* ed. I. Epstein, Soncino Press, Londra, 1935–1958.

astrelor. În concordanță cu respectiva idee, apele superioare s-au revărsat în constelația Pleiadelor, pornind din spațiul pe care îl rânduise Cel de Sus. Pentru a stopa Potopul, Divinitatea a deplasat în această constelație două stele din constelația Ursei. Mişcarea a afectat universul astral, motiv pentru care Ursa urmăreşte neîncetat Pleiadele, în speranța că îşi va regăsi copiii, cu alte cuvinte, cele două stele deplasate; textul sacru, în subtilitatea-i teologică sugerează că urmărirea nu este zadarnică, căci este un proiect ce se va realiza în lumea ce va să vină (*T. B.*, *Berahot* 58b )[170].

Zăbovind asupra celor două feluri de ape, amintite anterior, puterea roditoare a acestora, foarte des citată, trimite la ciclul lor particular, justificat de ordinea Creației, căci atunci când pământul este udat doar de apele sale, cele feminine (ape care formează o *miqve*, "îngrămădire", numite de Dumnezeu "mări"), nu este vorba de ceva binefăcător, ca atunci când se împreunează cu apele cerurilor, cu cele masculine:

"Primele [ape] strigă celorlalte: Creaturi ale Sfântului, Binecuvântat-fie-El, primiți-ne, noi suntem trimise de El! Şi îndată [ceea ce este jos] primeşte [ceea ce este sus]. Aceasta se exprimă prin: *Picurați rouă de sus, voi ceruri, şi norii să reverse în ploaie dreptatea! Pământul să se deschidă* " (*Isaia* 45, 8) – după cum femeia se deschide bărbatului. ... *şi să odrăslească mântuirea:* [apele din înalturi împreună cu cele de jos] vor da vlăstar: *şi dreptatea să dea mlădițe laolaltă: Eu, Domnul am zidit toate acestea* (*Isaia* 45, 8)[171]".

Din *Geneza* aflăm că după Potop *era în tot pământul o singură limbă şi un singur grai la toți* (11, 1). Trufia, unul din păcatele capitale[172] ale oamenilor, i-a determinat pe aceştia să se ia la întrecere cu Creatorul, motiv pentru care s-au decis să ridice un turn înalt până la cer. *Atunci S-a pogorât Domnul să vadă cetatea şi turnul pe care-l zideau fiii oamenilor./ Şi a zis Domnul: "Iată, toți sunt de un neam şi o limbă au şi iată ce s-au apucat să facă şi nu se*

[170] *Ibidem*, p. 43; cf. Ginzberg, *The Legends of the Jews,* I, Philadelphia, 1909, p. 162.
[171] *Ibidem*, p. 37.
[172] În coordonate creştine, cele şapte păcate capitate sunt: mândria, iubirea de argint, pisma, desfrânarea, lăcomia, mânia şi lenea. Opuse acestora sunt, în aceiaşi ordine: smerenia, milostenia, dragostea, înfrânarea, cumpătarea, răbdarea, bărbăția creştinească (*Rugăciune pentru mântuire*, în "Rugăciuni folositoare creştinului ortodox", Alexandria, Editura Biserica Ortodoxă, 2002, pp. 161–168, la p. 165).

*vor opri de la ceea ce şi-au pus în gând să facă./ Haidem, dar, să Ne pogorâm şi să amestecăm limbile lor, ca să nu se mai înțeleagă unul cu altul"./ Şi i-a împrăştiat Domnul de acolo în tot pământul şi au încetat de a mai zidi cetatea şi turnul./ De aceea s-a numit cetatea aceea Babilon, pentru că acolo a amestecat Domnul limbile a tot pământul...* (*Geneza* 11, 5–9). Interesantă ni se pare opinia unor autori arabi care consideră că amestecul limbilor s-a petrecut datorită dramatismului prăbuşirii turnului, dar lucrul acesta nu schimbă cu nimic ideea existenței feluritelor limbi, chiar dintr-o fază de început a istoriei omenirii[173].

Indiferent care dintre cele două variante de mai sus este îmbrățişată de exegeți, interesant ni se pare faptul că, la un moment dat, Creatorul a pus hotar năzuinței (nebuniei) creaturilor Sale, tot aşa cum a pus nisipul hotar mării: *Au doar nu vă temeți de Mine, zice Domnul, şi nu tremurați înaintea Mea? Eu am pus nisipul hotar împrejurul mării şi hotar veşnic, peste care nu se va trece. Deşi valurile ei se înfurie, nu pot să-l biruiască şi, deşi ele se aruncă, nu pot să-l treacă* (*Ieremia*, 5, 22). Atât în cazul turnului, cât şi în cel al mării, Divinitatea a pus un hotar, primului pe verticală, celeilalte pe orizontală. Indiferent de semeția oamenilor ori de furia valurilor este /apare/ o prăpastie – în coordonate filosofice: una ontologică – între Creator, cu planul Său, şi creaturi ori creații, cu planurile ori cu "furia" lor.

De la Origen la Sf. Augustin, Părinții Bisericii şi-au imaginat că ebraica fusese, înainte de amestec, limba primordială a omenirii. Cea mai importantă excepție a constituit-o opinia Sf. Grigore de Nyssa, care a susținut că Dumnezeu nu vorbea ebraica, ironizându-i pe cei care şi-L închipuiau pe post de dascăl predând protopărinților alfabetul[174]. Ideea conform căreia limba ebraică este o limbă divină a străbătut întreg Evul Mediu: spre exemplu, catalanul Abraham Abulafia considera că ebraica fusese, istoric vorbind, *protolimbajul*, pe care poporul *îl* uitase între timp. Prin urmare, susține Dante în *Paradisul,* în momentul amestecului babelic, limba aceasta originară era *cu totul stinsă*. Desigur, în acest caz, se ridică problema

[173] Eco, *op. cit.,* p. 14; cf., pentru opiniile unor înțelepți arabi, Arno Borst, *Der Turmbau von Babel. Geschichte der Meinungen über den Ursprung und Vielfart der Sprachen und Völker,* Stuttgart, Hiersemann, I, 1957, p. 9.

[174] Eco, *op. cit.,* p. 65.

posibilității ca Dante să cunoască gândirea lui Abulafia. Acesta din urmă a venit în Italia în mai multe rânduri; a fost la Roma în 1260, rămânând în Peninsulă până în 1271, când se întoarce la Barcelona. Este de întâlnit, din nou, în Cetatea Eternă în 1280, cu intenția de a-l converti pe Papă. Apoi trece în Sicilia, unde urma i se pierde la sfârşitul anilor '90. Ideile sale au influențat, neîndoielnic, mediul iudaic italian. Conform acestora, dacă ar fi existat darul prim al unei limbi sacre originare, orice om, indiferent de limba lui maternă, ar trebui, în egală măsură, să cunoască limba sacră printr-un dar înnăscut. Ideea a făcut carieră şi în mediul creştin, fiind regăsită după Renaştere până prin secolul al XVII-lea. Interesant ni se pare, în context, o însemnare a unuia dintre discipolii lui Abulafia. Să-i dăm curs, nu neapărat crezare:

*Oricine crede în facerea lumii, dacă crede că limbile sunt convenționale, trebuie să se gândească şi că există două feluri de limbă: prima e Divină, născută dintr-un pact între Dumnezeu şi Adam, iar cea de-a doua e naturală, întemeiată pe un pact între Adam, Eva şi fiii lor. Cea de-a doua e derivată din prima, iar prima i-a fost cunoscută numai lui Adam şi nu a fost transmisă nici unuia dintre urmaşii săi, afară de Set* [...]. *Şi astfel, tradiția a ajuns până la Noe. Iar amestecul limbilor pe vremea împrăştierii s-a petrecut numai pentru al doilea fel de limbă, cea naturală*[175].

Totuşi, pentru Abufalia, matricea tuturor limbilor – care este identică cu *Tora* eternă, dar nu neapărat cu *Tora* scrisă – nu coincide cu ebraica. Se pare că barcelonezul face diferență între cele douăzeci şi două de litere ale alfabetului ebraic (şi *Tora* eternă) ca matrice şi limba ebraică, în calitatea ei de limbă-mamă a speciei omeneşti[176].

În secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, cei absorbiți de subiect nu se mai limitează să susțină doar că ebraica este *protolimba* – despre ea, ştiindu-se, de altfel, foarte puțin – dar acum se intenționează studierea acesteia şi, dacă se poate, difuzarea ei. Coordonatele spirituale sunt diferite de cele din vremea Sfântului Augustin. Reforma religioasă (protestantă) din secolul al XVI-lea refuză varianta latină a Bibliei, trimițând sau ducându-se direct la Sursă, fapt ce a impulsionat cercetările asupra ebraicii[177].

[175] *Ibidem*, pp. 44–45.
[176] *Ibidem*, p. 31.
[177] *Ibidem*, p. 65.

La finele secolului al XVI şi pe parcursul celui următor asistăm la o nouă viziune asupra ebraicii, văzută prin afirmațiile din *Geneza* 10, în general sau, în mod special, doar din 10, 1: *Iată spița neamului fiilor lui Noe*: *Sem, Ham şi Iafet*. *După potop li s-au născut fii.* De acum atenția se deplasează de la varianta unei limbi primordiale, la cea asupra unei serii de *limbi-matrici* sau limbi-mamă, ca să folosim expresia Giuseppe Giusto Scaligero[178].

De altfel, utopia unei limbi perfecte nu a obsedat numai cultura europeană, iar tema amestecului limbilor şi încercarea de a-l remedia prin regăsirea ori prin inventarea unei limbi comune întregii specii omeneşti străbate istoria tuturor culturilor. Urmărind istoria teoriilor monogenetice, s-ar cuveni menționat că majoritatea căutărilor cuprind o serie de confuzii între diferitele opțiuni teoretice. Nu ne propunem nici să le prezentăm şi nici să le analizăm aici, dar, luând ca ultim reper secolul al XIX-lea, notăm că aproape toate încercările care preced începutul lingvisticii comparate privilegiază o cercetare de tip semantic, căutând familii de *nomenclaturi* înrudite, în care scop s-au practicat o serie de echilibristici etimologice[179].

*Poate că Adam nu a avut acest dar, care îi fusese numai promis, iar păcatul originar a curmat lenta lui învățare. Însă le-a rămas ca moştenire fiilor săi misiunea de a cuceri deplina şi împăcata stăpânire a Turnului Babel*[180].

*

Donația unui exemplar de Talmud babilonian din secolul al XVII-lea oferită de Muzeul Brukenthal trebuie apreciată la adevărata ei valoare având în vedere faptul că anul acesteia a fost unul de intense frământări în Țara Sfântă, unde Marea Britanie, ca putere mandatoare va încerca găsirea unor soluții. Astfel, declarația comună Truman-Bevin, din 13 noiembrie 1945, prevedea constituirea unei Comisii mixte anglo-americane însărcinată cu examinarea problemelor din zonă. Raportul prezentat de comisie, la 20 aprilie 1946, a nemulțumit toate părțile locale implicate în desfăşurarea evenimentelor. Într-o nouă şi ultimă încercare, Londra a convocat, la

---

[178] *Ibidem*, p. 73; cf. Giuseppe Giusto Scaligero, *Diatriba de europaeorum linguis*, 1599.

[179] *Ibidem*, pp. 64–65.

[180] *Ibidem*, p. 280.

10 septembrie 1946, o masă rotundă la care nu s-au prezentat nici reprezentanții Înaltului Comitet Arab şi nici cei ai Agenției Evreieşti. Drept consecință, premierul Bevin va recunoaşte în Camera Comunelor, la data de 18 februarie 1947, eşecul Guvernului britanic, anunțând intenția țării sale de a preda mandatul către Națiunile Unite. Evreii din Palestina au constituit un consiliu național şi un guvern provizoriu, iar în după amiaza zile de 14 mai 1948, cu câteva ore înainte de expirarea mandatului britanic, David ben Gurion, şeful Agenției Evreieşti a proclamat la Tel Aviv, în cadrul consiliului național, independența statului Israel. Lungi discuții au precedat alegerea numelui statului: Sion, Iudeea, Ereț Israel, ca, în final, să fie adoptat numele Israel[181].

*

„*Talmudul* din Babilon şi *Talmudul* din Ierusalim, *Halaha*[182] şi *Hagada*[183], *Tanaim*[184] şi *Amoraim*[185]: aceşti termeni nu trebuie să vă descurajeze. Ei definesc varietatea corpului talmudic. Baza se află în *Mişna*, unde sunt 'repetate' deciziile şi opiniile Înțelepților; *Ghemara – 'învățătura'* elaborată de comentatori – este suprastructura. La prima vedere, există riscul dezorientării. Toate aceste istorioare, toate aceste probleme, toate aceste conflicte de idei, toate aceste citate, aceste argumente şi contra-argumente: cum să nu te rătăceşti în această confuzie? Se poate. Confuzia nu este decât aparentă"[186].

---

[181] Rodica Georgescu, Mioara Georgescu, *Dosarul problemei palestiniene,* Bucureşti, Editura Politică, 1977, pp. 27–32; Eisenberg, *op. cit.*, p. 331.

[182] *Halah* („a merge" ebr.) termen ce desemnează legea sau porțiunile pur juridice şi normative din Talmud. Pe scurt, legea rabinică (Runes*, op. cit.,* p. 118).

[183] *Hagada* sau *Agada* ("rostire" ebr.), proțiunea nejuridică a literaturii rabinice (*Ibidem*, p. 116).

[184] *Tanaim* (sg. *tana*, "profesor" aramaică.), erudiți talmudici timpurii, menționați în *Mişna* şi în *Baraitot,* Mişna apocrifă. Perioada lor de activitate este cuprinsă între 20 şi 200 d. Hr. (*Ibidem*, p. 270).

[185] *Amoraim* (sg. *amora*) oratori, exegeți ai legii talmudice de la compilarea *Mişnei* până la redactarea *Talmudului* din Babilon unde *amoraim* erau numiți *mar* sau *rav*, respectiv în Palestina, unde li se spunea *rabi*. Dezbaterile lor din perioada 220–550 d. Hr. alcătuiesc *Ghemara*, capitolele mai detaliate ale *Talmudului* care urmează după fiecare *Mişna* (*Ibidem,* p. 24).

[186] Elie Wiesel, *Celebrare talmudică. Portrete şi legende*, trad. de Alexandru şi Magdalena Boiangiu, Bucureşti, Editura Hasefer, 2001, p. 10.

„Uneori o frază din *Talmud* cheamă alte zece, iar alteori sunt suficiente doar câteva rânduri pentru relatarea unei istorisiri. Un singur exemplu: o femeie dorea să fie primită de un învățător al Legii într-o problemă gravă. Refuzată, ea s-a dus la un alt rabin, care s-a arătat mai primitor. Problema ei? *B'nei hakatan mibni hagadad* ('fiul meu cel mai mic îl are ca tată pe fiul meu cel mai mare'). Despre această femeie incestuoasă, cuprinsă de remuşcări, dorind să se spovedească, Dostoievski ar fi fost în stare să scrie sute de pagini"[187].

După cum vedem, cunoscătorii admit că, în mare, cărțile *Talmudului* sunt inegale, alternând severitatea legii teologice cu neîntrecuta frumusețe a literaturii legendare. Dar, cum spune unul dintre hahami: *Cine ar renunța la o plimbare prin pădure doar fiindcă în ea există şi copaci uscați şi sterpi*[188]?

---

[187] *Ibidem*, p. 9.

[188] Runes, *op. cit.,* p. 270.

# *Cărți în limba siriacă (veche siriană), editate la Hamburg în secolul al XVII-lea*

În colecțiile Bibliotecii Brukenthal se află un coligat ce conține trei cărți în limba siriacă sau veche siriană, toate editate în propria-i editură de profesorul de limbi orientale din Hamburg, Aegidius Gutbier (Gutbir), latinizat Aegidio Gutbirio, trăitor între 1617–1667. S-a născut la 1 septembrie 1617 la Weissensee, în Thuringia, a urmat şcolile din localitatea natală, Rossleben şi Quedlinburg, după care a fost, timp de trei ani, profesor particular în Riga, înainte de pleca la studii la Rostock. Cercetările sale – în principal de orientalistică – i-au purtat paşii prin Königsberg şi Leiden, apoi spre Oxford şi Paris. În anul 1652, Gutbier devine profesor de limbi orientale la Gimnaziul din Hamburg. În 1663 el publică opera de căpătâi a întregii sale cariere ştiințifice şi pedagogice, anume Noul Testament în limba siriacă, *Novum Testamentum Syriacum.* Cu prilejul unei excursii în Thuringia natală, profesorul Gutbier se îmbolnăveşte de TBC, moartea surprinzându-l la 27 septembrie 1667, în localitatea Ufhofen bei Erfurt. Se afirmă, pe bună dreptate, că Aegidius Gutbier a fost cel mai mare orientalist al timpului său. *Pe când era student la Rostock, el se descurca şi scria în nouă limbi orientale, susținând* [acolo] *o "disputatio" în ebraică, ca* [mai apoi] *la Leiden să susțină o "oratio" în limba siriacă.* Iar ca încheiere, Richard Wolf, autorul articolului din care am citat, adaugă: *azi am fi bucuroşi dacă învățătorii ori profesorii ar stăpâni limba maternă*[189].

[189] Gutbier, Aegidius (1617–1667): http: //www.richardwolf.de/latein/gutbier.htm.

Coligatul are câte patru pagini, inițial albe, la începutul şi la sfârşitul său, toate fiind pline cu o *Epistola ad amicum quendam conscripta,* în manuscris. Pe pagina de titlu a primei cărți din respectivul *colligatum* se află o însemnare manuscrisă din care reiese că volumul a intrat în Biblioteca oraşului Sibiu în anul 1725 (*Accessit Bibliothecae Cibiniensi Anno 1725*), iar jos în dreapta cuvântului *Hamburgi*, oraşul editării, întâlnim însemnarea manuscris: *Joh. Hieronym* urmată de numele de familie al respectivului (presupus) proprietar, din păcate indescifrabil, ca şi semnătura sa aflată dedesubt. Apoi, pe prima copertă interioară se găseşte ex-librisul Gimnaziului Evanghelic din Sibiu (*Liber Bibliothecae Gymn. Cibin A. C.*). Revenind la pagina de titlu, acesteia i-a fost aplicată o ştampilă rotundă cu legenda *Brukenthal'sches Museum in Hermannstadt* („Muzeul Brukenthal în/din Sibiu"), ştampilă folosită – după cum am arătat deja – de custozii instituției din secolul al XIX-lea şi până la naționalizarea din 1948. Primele două cărți sunt tipărite în aşa fel încât paginile „curg" şi sunt numerotate de la stânga la dreapta, aşa cum suntem obişnuiți în Europa. În schimb, ultima şi cea de a treia carte este tipărită cu textul şi paginile „curgând" de la dreapta la stânga, aşa cum se întâmplă în lumea semitică, ştiut fiind faptul că limba siriacă aparține respectivei familii.

Prima dintre cărțile în discuție este *Lexicon Syriacum, Continens Omnes N. T. Syriaci Dictiones Et Particulas, Cum Spicilegio Vocum quarundam peregrinarum, & in quibusdam tantum Novi T. Codicibus occurrentium, & Appendice..., Hamburgi, Anno M.DC.LXVII* [1667]. După cum arătam în rândurile de mai sus, lucrarea a fost *Typis & Impersis Autoris,* tipărită de autor. Profesorul din Hamburg a elaborat lexiconul pentru ca acesta să fie un instrument folositor celor ce intenționau să studieze versiunile siriace ale Noului Testament, cum, de altfel, arată el însuşi in introducerea în latină pe şase pagini nenumerotate. Urmează lexiconul siriac-latin – care, în paranteză fie spus, are o serie de referințe şi corespondențe în greacă şi ebraică – numerotat, paginile 1–128, apoi *Spicilegium,* între paginile 129–136, numerotate, cuprinde cuvinte *parte străine… dar toate rare*. Urmează *Appendix Lexici Syriaci,* între paginile 137–146, numerotate. In final, întâlnim un *Index latinus,* având o extindere de 38 de pagini nenumerotate, precum şi *Catalogus nominum proprium et gentilium N. Test. Syriaci,* 12 pagini

nenumerotate. De menţionat că pe ultima pagină, editorul a introdus o *Errata lex. syr. – in latinis, – in syriacis, – in numeris.* Specialiştii în materie susţin că această ediţie este extrem de valoroasă tocmai datorită *Indexului* în discuţie, el cuprinzând note, în latină, la diferitele ediţii siriace neo-testamentare[190].

*Lexicon Syriacum* cuprinde cuvintele care încep cu litera *alap*, prima literă din alfabetul siriac, între paginile 1–13, cele începătoare cu litera *beth*, cea de a doua literă a respectivului alfabet, între paginile 13–20, apoi, cu *gamal*, între paginile 20–24, cu *daleth* între 24–30, cu *heh* între 30–32, *zain* între 32–35, *kheth* între 36–46, *teth* , între 46–49, *yodh* între 49–54, *kap* între 54–60, apoi urmează o situaţie pe care nu am reuşit să o clarificăm, cea privind literele *lamadh* şi *meem* după care *noon* este de găsit între paginile 69–75, *simkath* între 75–82, *ain* între 82–90. Din nou o situaţie confuză pentru noi, după care cuvintele care încep cu *qoph* se află între paginile 99–106, *resh* între 106 şi 113, pagină de la care încep cuvintele cu *sheen*. Mai departe de pagina acesta şi până la ultima pagină a lexiconului nu ne-am mai aventurat.

Cea de a doua carte componentă a coligatului este *Notae criticae in Novum Testamentum Syriacum, quibus praeccipua variae punctationis Exempla, aliaeque variantes Lectiones qvae observationem merentur, inter se conferuntur; Hamburgi*, *Anno M.DC.LXVII* [1667]. Cartea începe cu o *Praefatio ad lectorem*, de 6 pagini nenumerotate, după care întâlnim pe parcursul paginilor 1–59, din totalul de 60, *Notae quibus diversae editiones N. T. Syriaci, imprimis vero nova anglicana et parisiensis cum nostra conferuntur*. Sunt luate şi analizate anumite pasaje din cele patru *Evanghelii*, din *Faptele Apostolilor* şi din *Epistole*, ultima fiind cea a lui Iuda. Nu întâlnim comentarii la *Apocalipsă*. Se cuvine să precizăm că, în privinţa Noului Testament, creştinismul siriac a utilizat o formă şi un canon specific alcătuit din *Diatessaron* – o versiune armonizată a celor patru Evanghelii –, *Faptele Apostolilor* şi din aşa-numitul *Apostolos*, care cuprindea corpusul *Epistolelor* pauline, inclusiv apocrifa III *Corinteni*. Din canonul siriac lipseau *Epistolele*

[190] http://www.abetitles1.com/Title/1655147/Lexicon+Syriacum.html, pp.6–7, nr.16.

*soborniceşti* şi *Apocalipsa*[191]. Cu toate acestea, cu toate că nu sunt în canon, Aegidio Gutbirio analizează şi *Epistolele soborniceşti,* motiv pentru care am şi precizat că ultima în discuție a fost cea a lui Iuda**.** Nu comentează, în schimb, nici *Apocalipsa*, neinclusă în canon, dar nici apocrifa III *Corinteni*, inclusă. Pe scurt, orientalistul se orientează după canonul Bisericilor calcedoniene, pe care Bisericile Europei îl urmau şi îl respectau. Pe ultima pagină, numerotată 60, se află *Errata Novi Testamenti syriaci*.

A treilea şi ultima carte – trecută în *Katalog*-ul bibliotecii pe anul 1896 ca *Biblia Syriaca*[192] – este, după cum aflăm din prima foaie de titlu, bogat ornată, *Novum Testamentum Syriacum. Punctis Vocalibus animatum. Cum lexico & institutionibus L. Syriacae. Accedunt notae difficiliora N. T. loca explicantes. Authore Aegidio Gutbirio SS. Th. D. & Prof. P., Hamburgi, Cum Privilegiis, Anno M.DC.LXIII* [1663]. O a doua foaie de titlu cuprinde următoarele: *Novum Domini Nostri Jesu Christi Testamentum Syriace, Cum punctis Vocalibus & Versione Latinâ Matthaei ita adornatâ, ut unico hoc Euangelista intellecto, reliqui totius Operis libri sine facile intelligi possint, In gratiam Studiose Juventutis & Studii Lingvar. Orient. Propagandi causâ plene & emendate editum, Accurante Aegidio Gutbirio SS. Th. D. & Gymn. Hamb. Prof. P…., Hamburgi, Cum Privilegiis, Typis & impresis Authoris, Anno M.DC.LXIV* [1664]. Această carte este de fapt, atât opera de debut, cât şi cea care l-a consacrat în calitate de orientalist de mare clasă pe profesorul stabilit la Hamburg.

Întorcându-ne la foaia de titlu bogat ornată de medalioane cu figuri biblice şi texte sacre, menționăm că deasupra titlului, în registrul imediat superior se află trei medalioane, cel central are text în greceşte, cel de la dreapta privitorului în ebraică, iar cel din stânga, în siriacă, toate cu menționarea, în latină, a locului din Biblie de unde a fost ales textul respectiv. Astfel, textul grecesc este luat – şi scurtat – din *Fapte* 4, 12: *Şi întru nimeni altul nu este mântuirea, căci nu este sub cer nici un alt nume, dat între oameni, în care*

---

[191] Sebastian Brock, *Efrem Sirul,* I. *Ochiul luminos. Viziunea spirituală a lumii la Sfântul Efrem Sirul,* trad. pr. Mircea Ielciu, studiu introductiv: diac. Ioan I. Ică jr., II. *Imnele despre Paradis,* trad. diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Deisis, 1998, p. 8.

[192] *Katalog der Bibliothek des Baron Brukenthal'sches Museum in Hermannstadt*, Herausgegeben im Auftrage des Curatoriums, Hermannstadt, Erstes Heft, 1896, p. 129.

*trebuie să ne mântuim noi.* Fragmentul ebraic este ales din *Ieremia* 31, 31: *Iată vin zile, zice Domnul, când voi încheia cu casa lui Israel şi cu casa lui Iuda legământ nou.* În fine, textul siriac provine din *Fapte* 10, 43: *Despre Acesta mărturisesc toţi proorocii, că tot cel ce crede în El va primi iertarea păcatelor, prin numele Lui.*

Cartea începe cu o *Praefatio ad lectorem,* pe cuprinsul a 19 pagini, urmată, pe parcursul altor 11, de *Testimonia*. Avem de-a face cu o ediţie critică a versiunii siriace a Noului Testament, o versiune siriacă raportată la canonul Bisericilor europene, calcedoniene, nu la cel al Bisericii siriace, monofizite. Când facem afirmaţia avem în vedere faptul că în canonul siriac nu sunt incluse nici epistolele soborniceşti şi nici Apocalipsa – lucru specificat deja de noi mai sus –, în timp ce în ediţia Gutbier, de care ne ocupăm, toate acestea sunt incluse. Întâlnim, între paginile numerotate 1–96, textul în siriacă a *Evangheliei după Matei,* cu o traducere în latină a acestuia, traducere aşezată în partea inferioară a paginilor, pe două coloane, cu litere mici. Urmează, între paginile 97–140, *Evanglelia după Marcu,* cu textul scris numai cu frumoasele litere ale alfabetului siriac, în timp ce numai titlul capitolelor acesteia sunt dublate şi în latină, aranjare pe care o vom întâlni până la sfârşitul cărţii. Între paginile 141–218 întâlnim textul din *Luca,* între paginile 219–280, cel din *Ioan,* iar *Faptele Apostolilor* sau *Acta Apostolorum,* cum este scris în text, sunt cuprinse între paginile 282 şi 360. *Epistolele* încep de la pagina următoare şi se termină la pagina 568, în timp ce *Apocalipsa* a fost tipărită între paginile 569 şi 606. Cu riscul de a ne repeta, menţionăm că acest Nou Testament este singura componentă a coligatului în discuţie scrisă de la dreapta la stânga, după model semitic.

*

Limba *siriacă* sau *veche siriană* face parte din familia afro-asiatică, ramura semitică, folosită azi numai ca limbă liturgică de maroniţii catolici, de catolicii sirieni, de iacobiţii sirieni, de nestorieni, precum şi de alte Biserici. Numele siriacei este împrumutat din greacă şi continuă vechiul nume al Assiriei. *Vechea siriană* are la bază dialectul arameic din Edessa, centru intelectual al Orientului creştin din secolul al II-lea d. Hr. Desigur, cel mai important monument literar este traducerea Bibliei. Bogăţiei de lucrări istorice şi teologice i s-au adăugat traduceri filosofice, astfel

că, prin intermediul acestora au luat cunoştinţă arabii de filosofia greacă. Deşi din secolul al VIII-lea nu mai este vorbită în mod curent de creştinii din Orient, fiind înlocuită de arabă, unii scriitori scriu bilingv, în siriacă şi arabă până la limita secolelor X–XIII. După acest din urmă secol, vechea limbă orientală nu mai dă opere literare, păstrându-se doar în cult la nestorieni şi iacobiți. De menționat, în context, că nestorienii, stabiliți după secolul al V-lea la Nissibis, au ajuns până în China secolului al VIII-lea, fapt dovedit arheologic prin inscripțiile bilingve de la Si Ngan Fu[193].

În ce priveşte scrierea, aceasta derivă din alfabetul arameic, având însă caractere de scriere cursivă, în care cea mai mare parte a literelor sunt legate în interiorul cuvintelor. Scrierea, numită cu începere din secolul al VIII-lea *estrang(h)elo,* şi care se citeşte de la dreapta la stânga, foloseşte anumite semne pentru a distinge anumite categorii de cuvinte. Din acelaşi secol, nestorienii au folosit o formă modificată de *estrang(h)elo*, cu un sistem de notare a vocalei deasupra şi dedesubtul rândului, în vreme ce iacobiții secolelor VII–VIII au adăugat vocale greceşti. În zilele noastre circulă toate cele trei variante de scriere siriacă, *estrang(h)elo*, *iacobită* şi *nestoriană* cu precizarea că scrierea *karsuni* a fost utilizată – este adevărat, cu unele adăugiri – la notarea arabei în ținutul arameean[194].

*

Întrebat de Phaidros dacă dă crezare 'poveştilor' despre nimfe şi zei (Platon, *Phaidros* 229c–230a), Socrate a răspuns că, dacă nu le-ar da crezare, aşa cum fac învățații demitizanți (*hoi sophoi*), 'acei preaînvățați maeştri ai disputei' (Socrate în Platon, *Lysis*, 216a) – cei pe care *Evangheliile* i-ar numi 'cărturari şi farisei', Jakob Burckhardt i-a botezat *viri eruditissimi,* iar Michael Oakeshott 'raționalişti' –, nu ar fi omul care este. Ştiința obsedată de demitizări şi de răsturnarea credințelor tradiționale este considerată de Socrate una 'destul de grosolană'. Argumentul său: oricine ar încerca să răstoarne o credință tradițională pe temeiul 'acestei ştiințe destul de grosolane' ar risipi 'o groază de vreme'. Probabil, pentru că temeiul fiind fals, termenul final al explicației nu poate fi decât amăgitor – se sustrage

[193] Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii. Mică enciclopedie,* Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1981, p. 224.
[194] *Idem.*

mereu cuprinderii. Ceea ce pare să ne spună aici Socrate este că orice proces de demitizare trebuie să fie principial lipsit de un termen explicativ ultim, ferm, definitiv, fix[195].

*Deşi creştinismul îşi are originile într-un mediu vorbitor de limbă aramaică, faptul că, în interiorul creştinismului a existat dintotdeauna o tradiție aramaică este în mod normal uitat. Astfel, potrivit percepției moderne generale a istoriei tradiției creştine, există doar două mari filoane în această tradiție: filonul 'grec răsăritean' (reprezentat de Bisericile Ortodoxe greacă, rusă, română etc.) şi cel 'latin occidental' (reprezentat de Biserica Romano-Catolică şi de diferitele Biserici ieşite din Reformă). Existența unui al treilea filon, cel al 'Răsăritului siriac', e cu totul lăsată în afara oricărei considerații*[196].

Literatura siriacă a dat, înainte de a se fixa canonul Bisericii creştine, în general, cel al Bisericii cu acelaşi nume, în special, o serie de scrieri apocrife, precum *Faptele lui Toma* ori *Cartea lui Toma "Atletul"* şi, nu în ultimul rând, *Evanghelia după Toma.* Atribuirea unor scrieri cu caracter sacru Apostolului Toma a fost ceva obişnuit în Syria Antichităţii clasice şi târzii, deoarece acest sfânt se bucura de un prestigiu deosebit.

Tradiția afirmă – prin pana lui Eusebiu din Cesareea – că Apostolul s-a bucurat de un asemenea prestigiu datorită faptului că el ar fi fost fondatorul comunităţilor creştine nord-siriene, fiind trimis în misiune de evanghelizare la mezi şi perşi, ajungând până în India unde ar fi şi murit, după anul 67 d. Hr., ca martir. Ar fi fost răpus de spadă şi suliță, locul înmormântării sale fiind cinstit la Mailapur (zona Madras, în sud-vest). Osemintele sale ar fi fost aduse la Edessa, în secolul al III-lea, iar pelerina Aetheria (Egeria), în pelerinajul la Ierusalim, îi vizitează mormântul. În Biserica Romano-Catolică Sf. Apostol Toma este venerat ca patron al zidarilor şi al arhitecților[197].

De altfel, Toma n-a fost cel mai neînsemnat dintre apostoli.

---

[195] Horia-Roman Patapievici, *Omul recent,* Bucureşti, Humanitas, 2001, p. 69.

[196] Sebastian Brock, *op. cit.,* p. 5; cf. Idem, *The Importance and Potential of SEERI [= St. Ephrem Ecumenical Research Institute] in an International Context,* „The Harp" (Kottayam) 10:1–2 (1997), p. 47.

[197] Martin Bocian şi alţii, *Dicționar enciclopedic de personaje biblice,* traducere în lb. română de Gabriela Danțis şi Herta Spuhn, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1996, pp. 414–415.

La nevoie, dovedeşte chiar un curaj uimitor. Iisus şi ucenicii se află "dincolo" de Iordan când li se aduce vestea că Lazăr, pe care Învățătorul îl iubeşte, s-a îmbolnăvit. Hotărându-Se, din acest motiv, să meargă în Betania, cei din jurul Său, prudenți, îi spun: *Învățătorule, acum căutau iudeii să te ucidă cu pietre, nu te duce!* Ca să-i lămurească asupra gravității situației, Iisus le spune deschis: *Lazăr a murit*[198]. Toma, insuflat de dragostea sa pentru Învățător, pentru credință, replică: *Să mergem şi noi să murim cu El.* Se prea poate ca Apostolul Toma să fi fost mai spontan şi mai direct decât mulți alții. Iisus le vorbeşte despre lucruri tainice: *În casa Tatălui Meu multe sălaşuri sunt*[199]*. Mă duc să vă gătesc loc. Şi... iarăşi voi veni la voi şi vă voi lua la mine... Şi unde mă duc Eu, voi ştiți... şi calea*. Ba deloc, pare a spune Toma, *cel numit Geamănul*, nu ştim care este casa Tatălui, nu ştim nici unde pleacă Învățătorul, nici drumul într-acolo, pentru că noi înțelegem numai sensul prim, direct, obişnuit al cuvintelor. Tocmai de aceea, el, Toma, îndrăzneşte să ceară explicații. La care, Iisus îi va da un răspuns cu răsunet de (cel puțin) două milenii: *Eu sunt Calea, Adevărul şi Viața*[200].

*Evanghelia după Toma* a fost redactată undeva în Orientul Mijlociu, cândva între a doua jumătate a primului secol creştin şi sfârşitul secolului al doilea, fiind scrisă cu certitudine în siriacă. În prologul scrierii în discuție întâlnim următoarele: *Acestea sunt cuvintele cele ascunse pe care le-a grăit Iisus cel Viu şi pe care le-a scris Didimos Iudas Toma*. De precizat că cele două nume, *Didimos* şi *Toma* înseamnă acelaşi lucru, "geamăn", primul în greacă, cel de al doilea în aramaică. Este şi motivul pentru care în *Ioan* 11, 16 se precizează: *Tomas o legomenos Didimos* ("Toma, cel numit Geamănul"). Până la noi a ajuns însă versiunea coptă a acestei evanghelii, dar cercetătorii sunt împărțiți între cei care presupun că filiația coptă se datorează unei traduceri din siriacă şi între cei care

---

198 La sfârşitul *Acatistului Domnului nostru Iisus Hristos* întâlnim rugăciunea Sf. Isaac Sirul, rugăciune care începe astfel: *Doamne Iisuse Hristoase, Dumnezeul nostru, Care ai plâns pentru Lazăr şi lacrimi de milostivire şi de întristate ai vărsat pentru dânsul...*

199 Acest fragment a fost folosit, ca argument în favoarea lor, de adepții (existenței) Purgatoriului.

200 Fernand Comte, *Marile figuri ale Bibliei,* trad. de Mihaela Voicu, Bucureşti, Humanitas, 1995, p. 209.

susțin că traducerea s-a făcut din greacă[201].

Epoca de maximă înflorire a literaturii siro-aramaice debutează în secolul al III-lea d. Hr. şi se menține până în secolul al VII-lea. Dintre cei mai importanți scriitori creştini ai *Răsăritului siriac* îi menționăm, selectiv, pe Meliton de Sardes, Afraat (Afrahat) Persanul, Efrem Sirul, Simion Stâlpnicul, Balai şi Rabula de Edessa[202].

Memoria tradiției spirituale a creştinismului siriac s-a păstrat în cursul Evului Mediu şi în Bisericile latină şi bizantine sub forma traducerilor care au circulat în două corpusuri de scrieri duhovniceşti legate de numele Sf. Efrem Sirul şi Sf. Isaac Sirul. Însă, o imagine veridică a creştinismului siriac al primelor secole – până la scindarea din secolul al V-lea în trei comunități rivale, cunoscute drept comunitățile *melkită, monofizită şi nestoriană* – a început să fie clarificată doar din ultimele decenii ale secolului al XX-lea, printre altele şi datorită descoperirilor de la Qumran şi Nag Hammadi.

Sub raportul geografiei istorice, Siria Orientală – distinctă de Siria Occidentală, elenizată, având capitala la Antiochia – cuprindea Mesopotamia de Nord, teritoriu ce includea, sub raportul istoriei politice, două state, anume Adiabene, cu centrul la Nisibis (Nsibin în siriacă), respectiv Osrohene, cu capitala la Edessa (Orhay în siriacă). Cele două formațiuni politice erau când autonome, când încorporate fie în Imperiul Roman, fie în cel Part ori în succesorul acestuia din urmă, în cel Sassanid[203].

Creştinismul siriac a secolelor care ne interesează a fost o formă specifică de iudeo-creştinism, aflat în simbioză şi, în acelaşi timp, la concurență cu iudaismul puternicei diaspore siriace. La Nisibis s-a aflat prima şcoală iudaică din Orient, cu o altă orientare decât cea a şcolilor rabinice ulterioare din Babilon, respectiv din

---

[201] *Evanghelia după Toma,* ediție bilingvă, traducere din limba coptă, studiu introductiv şi note de Gustavo-Adolfo Loria-Rivel, ediție îngrijită de Ioan-Florin Florescu, Iaşi, Polirom, 2003, pp. 11–12. Loria-Rivel a inserat o dedicație bilingvă, cea de a doua limbă fiind cea coptă: "Dedic această traducere memoriei tatălui meu vitreg, Charles Arthur Coleman" *Marepnoute † nif pionhneneh amin.*

[202] Sfântul Afraat Persanul*, Îndrumări duhovniceşti,* trad. şi prezentare de Pr. Prof. Mihail Gh. Milea, Anastasia, 1998, p. 11.

[203] Ioan I. Ică jr., *Sfântul Efrem, creştinismul siriac şi cealaltă teologie,* în Brock, *op. cit.*, pp, 5–20, la p. 6; cf. Robert Murray, *Symbols of Church and Kingdom. A Study in Early Syriac Tradition,* Cambridge, 1975, pp. 4–37.

Mesopotamia de Sud. Iudaismul sirian a fost puternic influențat de ideile ascetice de marcă şi sorginte eseniană, acesta din urmă cultivând, în coordonatele sale, instituția celibatului permanent, înțeles ca o instituționalizare a abstinenței sexuale, necesară în războiul eshatologic iminent dintre 'fiii luminii' şi 'fiii întunericului'. De altfel, trebuie subliniat faptul că una din caracteristicile creştinismului siriac a fost atracția spre un ascetism care a mers, uneori, până la forme extreme de tip encratic sau gnostic. Natural, a urmat o perioadă în care s-a încercat – şi reuşit – delimitarea de formele gnostice care l-au marcat, de genul marcionismului, bardaisanismului ori maniheismului. Afilierea creştinismului siriac la Biserica universală va veni relativ târziu, reprezentată simbolic prin consacrarea episcopului siriac Palut, la Antiochia Siriei, în jurul lui 200 d. Hr[204].

Creştinii Bisericii siriace vor prelua, adaptând-o minimal, versiunea aramaică a Vechiului Testament făcută probabil pentru convertiții din Adiabene, care a stat la baza aşa-numitei *Peshitta* (Vechiul Testament siriac). În plus, ei vor adopta metodele de exegeză tipice Sinagogii, dominate de *targum*, *midrash* şi *haggada.* În cadrul cultului sinagogal, rabinii traduceau sub formă de parafrază arameică dezvoltată (*targum*), textul Legii sau al Profeților, citit ca pericopă, pe care îl explicau apoi mai liber sub formă de omilie (*midrash*), comentariu în care introduceau elemente narative păstrate în tradiția orală (*haggada*). Din acest motiv, personalități de marcă ai Bisericii siriace, de talia lui Afra(h)at Persanul (270–345) ori Efrem Sirul (307–373) apar ca autentici *midraşişti* creştini. Şcoala creştină siriacă din Nisibis, pe care o va ilustra în special Sf. Efrem Sirul, va avea o organizare similară academiilor iudaice mesopotamiene. În privința Noului Testament, creştinismul siriac – precum am arătat deja, în paginile precedente – a cunoscut şi utilizat o formă proprie, mai precis o versiune armonizată a celor patru *Evanghelii*, la care se adăugau *Faptele Apostolilor* împreună cu *Apostolos* (*corpus*-ul *Epistolelor* pauline, inclusiv cea *către Evrei* şi apocrifa *III Corinteni*), versiune cunoscută ca *Diatessaron*. Inițial, din canonul siriac lipseau *Epistolele* soborniceşti[205] şi *Apocalipsa*[206].

---

[204] Ică, *op. cit.*, p. 7.

[205] *Corpus*-ul *Epistolelor soborniceşti* (sau *catolice* = universale) cuprinde şapte scrisori apostolice: una atribuită lui Iacob, două lui Petru, trei lui Ioan şi una lui

Dimensiunea biblică a creştinismului siriac era cuprinsă într-o viaţă liturgică şi sacramentală profundă şi complexă, centrată pe temele Botezului şi Euharistiei în a căror practică şi interpretare era pus un deosebit accent pe lucrarea Duhului Sfânt *ruah hakodeş,* în aramaică, privit ca singura Persoană Treimică de genul feminin. Principala înflorire a sacramentalismului şi concentrării biblice specifice creştinismului era considerată viaţa spiritual-ascetică, aşa cum o atestă instituţia siriacă a 'fiilor' şi 'fiicelor Legământului' (*bnei/bnat qyama*). Instituţia respectivă era alcătuită din credincioşi care o dată cu Botezul – înţeles ca nuntă, cu alte cuvinte, relaţie exclusivă cu Hristos, Mirele sufletului – luau asupra lor votul unei vieţi de înfrânare şi de ascetism, trăită nu în pustiul anahoreţilor, ci în sânul comunităţii. Liderii acestui gen de vieţuire au fost Sfinţii Afra(h)at Persanul şi Efrem Sirul. În astfel de coordonate, cele mai de seamă trăsături ale spiritualităţii creştine siriace ar fi următoarele: *simbolismul, ascetismul, individualismul* (experienţa personală) şi importanţa acordată imaginilor feminine, mai precis Duhului Sfânt şi Fecioarei Maria[207]. Dintre cele şapte "teme proeminente" specifice Părinţilor siriaci ne rezumăm să le amintim pe cele precum Hristos văzut ca Mire Ceresc, mântuirea realizată de El privită ca tămăduire şi recuperare a Raiului, unitatea dintre "cele trei biserici" (din cer, de pe pământ, din suflet).

Fără a intenţiona o paralelă, amintim că Sf. Ioan Gură de Aur vorbeşte despre cele *trei liturghii*. Prima este *liturghia interioară*, individuală, ce constă din rugăciunile pe care le face fiecare în cămara inimii lui, cămară a inimii ce ţine loc de biserică. Cea de a doua este *Liturghia euharistică*, desfăşurată în biserică în prezenţa obştii credincioşilor, in timp ce a

Iuda. Numite aşa încă de la jumătatea secolului al II-lea d. Hr., ele îşi justifică denumirea deoarece, spre deosebire de Epistolele pauline, se adresează unor cercuri largi, nu atât unor comunităţi locale. Ordinea *Epstolelorr soborniceşti* este dată de enumerarea apostolilor in Noul Testament, mai precis în *Galateni* 2, 9 ca „stâlpi ai Biserici": Iacob, Petru şi Ioan. Iată citatul menţionat: *Şi cunoscând harul ce mi-a fost dat, Iacob şi Chefa* [Petru] *şi Ioan, cei socotiţi a fi stâlpi, mi-au dat mie şi lui Baraba mâna dreaptă în semn de părtăşie, pentru ca noi să binevestim la neamuri* [la străini, la ne-evrei – n. n. C. I], *iar ei la cei tăiaţi împrejur.*

[206] Ică, *op. cit.*, pp. 7–8.

[207] *Ibidem*, p. 8; cf. Roberta C. Bondi, *The Spirituality in Syriac-speaking Christianity*, în B. McGinn, J. Meyendorff (ed.), "Christian Spirituality. Origins to the 12th Century", New York, 1988, pp. 152–161.

treia este *liturghia fratelui*, cea care constă din ajutorul dat aproapelui[208].

Specialiştii în domeniul creştinismului siriac au remarcat echilibrul remarcabil, rezolvat deopotrivă în/prin formule simbolice şi poetice, între polaritățile fundamentale de tip paradoxal ale credinței creştine, care în lumea greacă ori în cea latină riscă sau (numai) frizează derapaje conflictuale. Simbolul, prin caracteristicile sale, permite asocieri surprinzătoare între Rai, Biserică şi Eshaton, precum şi între Adam şi Hristos ori între Eva şi Maria.

În situația în care spiritualitatea creştină siriacă operează cu simboluri, nu cu concepte, acestea (simbolurile) lasă misterul intact şi păstrează pacea pe pământ. Este şi motivul pentru care Sf. Efrem Sirul face apel la cei care operau cu argumente conceptuale şi care, în acest mod, sfâşiau Biserica, să înceteze speculațiile şi să accepte calea unificării interioare prin tăcere, rugăciune şi contemplație[209]. Prin apropierea de concepțiile Sf. Efrem Sirul, acest *Eufrat duhovnicesc* al Bisericii – cum este el numit în imnografia siriacă – cititorul se poate considera un *graba d'alaha* ("om al lui Dumnezeu")[210].

*

O Biblie – indiferent de locul ediției, alfabetul ori limba scrierii – este un reper moral, deopotrivă pentru credinciosul laic şi pentru preot. Iată motivul pentru care, în locul unei (presupus) savante încheieri, am crezut de cuviință aducem o anumită savoare de epocă, o savoare personalizată prin intermediul gândurilor unui preot a cărui parohie – spațiu geografic, temporal şi spiritual – o trecem, deliberat, sub tăcere:

*Toate dorințele lui se îndreptau spre fericirea de a fi preot; se străduia fără încetare să dobândească talentele şi virtuțile necesare acestui post. 'Nu cred să existe pe pământ funcție mai demnă de om – spunea el adesea plin de avânt – decât cea de paroh. A-şi îndruma frații, a le uşura chinurile, a-i alina la necaz; a le încuraja virtuțile; a le indica adevărata folosință a bunurilor lor, a le netezi drumul*

---

[208] Constantin Ittu, *Liturghia după liturghie: aspecte sociale şi sensibilități familiale,* în "Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă *Andrei Şaguna*", I (XXVI), 2000–2001, Sibiu, pp. 263–269.

[209] Ică jr., *op. cit.,* p. 11.

[210] *Ibidem*, p. 20.

*vieții, a ține departe de ei grozăviile mormântului şi a le da blânda nădejde drept însoțitoare atunci când vor coborî în el; acestea sunt îndatoririle unui bun paroh.'… Legea nu poate decât să le pună frâu celor răi din fire şi să mențină ordinea exterioară dar numai păstorilor duhovniceşti le este încredințată ordinea interioară ale cărei detalii scapă întotdeauna legilor*[211].

[211] Dominique Julia, *Preotul,* în Michel Vovelle (ed.), *Omul Luminilor,* Iaşi, Polirom, 2000, pp. 259–286, la p. 259.

# *"La început era Cuvântul" – Biblia Sacra*

*La început era Cuvântul şi Cuvântul era la Dumnezeu şi Dumnezeu era Cuvântul// Toate prin El s-au făcut; şi fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut./ Întru El era viață şi viața era lumina oamenilor* – aflăm încă din primul capitol al *Evangheliei după Ioan* (1, 1, 3–4).

Am ales atât citatul, cât şi titlul expoziției – organizată vineri 8 octombrie 2004, orele 12 în Palatul Brukenthal –, din această *Evanghelie a iubirii*, deoarece ni s-a părut segmentul cel mai potrivit unei astfel de manifestări culturale desfăşurată într-un oraş precum Sibiul: multi-etnic, multi-cultural, multi-religios. O diversitate cu specific propriu, despre care paşoptistul Ştefan Ludwig Roth afirma: *Noi n-am trăit înfrățiți* [cu celelalte națiuni], *ci separați, dar în pace, respectându-ne reciproc*, idee prezentată în manieră proprie de Iuliu Maniu, după Marea Unire, prin sintagma: *să nu devenim din asupriți asupritori*.

Expoziția organizată cu prilejul *Zilei Bibliei în România,* promovată de Societatea Biblică Interconfesională[212], organizație care îşi propune să răspândească mesajul Sf. Scripturi în cele mai diverse segmente sociale, profesionale ori de alt tip ale populației. Scopul promovării este acela de a încerca sau de a găsi soluții bazate pe spusa şi înțelepciunea biblică la conflictele ori la sursele de

---

[212] La Societatea Biblică Interconfesională au aderat 12 Biserici din România: Biserica Ortodoxă Română, Biserica Evanghelică Luterană C. A. , Biserica Adventistă de Ziua a Şaptea, Biserica Reformat-Calvină, Biserica Penticostală, Biserica Luterană CASP, Biserica Baptistă, Biserica Unitariană, Biserica Armeană, Biserica Baptistă Maghiară, Vicariatul Ortodox Sârb, Vicariatul Ortodox Ucrainean.

conflict de la acest început de veac şi de mileniu.

*

Organizată în Palatul Brukenthal, agrementată fiind de tablouri cu subiecte religioase, deopotrivă vetero- şi neo-testamentare, expoziția de Biblii din colecțiile Bibliotecii Brukenthal ne trimite cu gândul la epoca fondatorului muzeului, la atmosfera timpului său. O epocă, cea a Luminilor, în care – susțineau contemporanii – lumina nu trebuia să cadă numai pe reprezentările spirituale ale veacului, ci să pătrundă, în general, în toate domeniile comportamentului uman. Dar, Iluminismul, ca orice curent, trebuia să țină seama de datele unei epoci istorice, uneori (deseori) contradictorii. Umanismul trebuia să țină seama de Biserică, de forța acesteia, de reprezentările ei religioase, chiar dacă filosofia a început să ocupe un tot mai mult spațiu în sfera intelectuală, în timp ce ştiințele au luat locul speculațiilor mistice. Tocmai acest cadru spiritual ne permite să presupunem că atunci când baronul von Brukenthal a plecat pe drumul cel fără de întoarcere şi sfârşit, în aprilie 1803, se prea poate să fi gândit că n-a trecut în *neființă*, ci a trecut *dincolo.*

*

Datorită faptului că fondatorul muzeului nostru şi-a desfăşurat activitatea în plin secol al XVIII-lea, am selectat cărțile sacre expuse pe criteriul cronologic, de aşa manieră încât ele să fie cuprinse în arcul cronologic al secolelor XVII–XIX.

Spre exemplu, am expus o Biblie în ebraică (Leipzig 1740) şi am făcut-o cu gândul la faptul că Vechiul Testament a fost scris în această limbă. Prima literă a alfabetului ebraic, *alăf,* este mută şi este aşa – susțin exegeții – deoarece prima obligație a omului religios este aceea de a-l căuta pe Dumnezeu, iar aceasta se face prin tăcere.

În ce priveşte exemplarele Sf. Scripturi în greacă, în greacă şi latină ori numai în latină (Vulgata), ele agrementează toate cele trei saloane; spre exemplu, numai în salonul central sunt două ediții greceşti, apărute la Leipzig. În salonul în care avem o ediție latină, Vulgata, este expus şi tabloul reprezentându-l pe Sf. Ieronim, autorul traducerii, al Vulgatei. În întreaga expoziție, Bibliilor în limbile clasice li se adaugă exponate în română – Biblia de la Sibiu, 1856–

68 şi cea de la Blaj, din 1795 –, alături de care pot fi întâlnite exemplare în germană, maghiară şi franceză.

Prezentăm publicului un Nou Testament (Leyden, 1717) în latină şi siriacă (sau siriană veche), aceasta din urmă fiind o limbă vie între secolele III şi VIII, după care a fost înlocuită de arabă. De atunci şi până azi, siriaca a rămas limbă de cult în Biserica cu acelaşi nume, Biserică a cărei canon se deosebeşte oarecum de cel al Bisericilor "europene" (calcedoniene), în sensul că ea cuprinde cele patru Evanghelii într-o formă proprie, Faptele Apostolilor, Epistolele pauline, dar nici pe cele soborniceşti şi nici Apocalipsa. Şi pentru a fi tacâmul complet, sub raport cronologic, expunem şi o Biblie în limba arabă, apăruta în Londra anului 1850. Dar metropola de pe Tamisa a fost oraşul editării unei Biblii în limba cimrică sau galeză[213], cea vorbită de locuitorii Țării Galilor. Până în toamna anului 1899 nu se ştia în ce limbă a fost scrisă cartea şi, bineînțeles, nici ce conținea ea. În toamna anului amintit, custodele Muzeului Brukenthal, profesorul Michael Csaki, preocupat să lămurească misterul acestui exemplar, a primit o scrisoare de răspuns de la Universitatea din Viena (corespondența purtându-se în germană), în care i se arăta că este vorba despre un *ordo* (tipic) de hirotonire al episcopilor, preoților şi diaconilor din cadrul Bisericii Anglicane, iar limba în care a fost scris este *Cymrisch* (cimrică sau galeză). Atunci, în pragul dintre secole, cartea a fost considerată a fi o singură unitate de bibliotecă şi a rămas aşa până în deceniile '60 sau 70, când muzeografii (mai probabil muzeografele) Bibliotecii Brukenthal au constatat că este vorba de un coligat, cea de a doua carte fiind o *Carte a Psalmilor*, desigur, tot în galeză şi tot din secolul al XVIII-lea.

Ca medievist şi teolog mi-am dat seama că un tipic de hirotonire, din oricare Biserică ar veni el, nu poate avea în jur de 500 de pagini, motiv pentru care – în vara anului 2004 – am început să parcurg cu atenție o pagină după alta. *Tipicul* în discuție are 88 de pagini, iar spațiul dintre acesta şi *Cartea Psalmilor* (a *Psaltirii*) este ocupat de o *Biblie în galeză*, prima de acest fel existentă ori

---

213 Neştiind galeză, am făcut apel la amabilitatea doamnei Dr. Cristina Neagu de la Christ Church College, Oxford. Într-un extrem de scurt timp am primit răspunsul, mai bine zis traducerea solicitată, efectuată de către Dr. Geraint Jones, de la Wolfson College, de asemenea din Oxford. Le mulțumesc, şi pe această cale, pentru amabilitate şi promptitudine academică.

descoperită până în acest moment în Biblioteca Brukenthal. Sub raport expozițional, acest exemplar al *Sf. Scripturi* este pentru prima dată prezentat publicului cu prilejul expoziției de față, iar sub raportul comunicării științifice, am pregătit o comunicare pe care urmează să o prezint la Sesiunea națională de carte de la Târgovişte (4–6 noiembrie 2004).

În fine, ultimul exemplar asupra căruia dorim să insistăm, fie şi în treacăt, este cel al unui Nou Testament în limba chineză, din 1857, fără să-i cunoaştem locul de editare. În acest moment nu putem preciza dacă este vorba de o carte aparținând Bisericii nestoriene (majoritară printre creştinii de la Soare Răsare) ori este rodul muncii unui grup de misionari europeni.

Desigur, vizitatorii se pot întreba: pentru ce nu am pus Bibliile în ebaică, siriacă şi arabă în aceiaşi vitrină sau în acelaşi salon, din cele trei avute la dispoziție, ca să realizez un spațiu de cultură religioasă semită? N-am făcut-o, ci le-am aşezat în două saloane diferite, unul lateral-stânga, celălalt lateral-dreapta cu gândul la jertfa Mântuitorului, care, de pe Cruce, ne-a îmbrățişat pe toți.

# *La proscomidiar: maginalii la „Biblia Sacra”*

*Mi-aduc aminte, vedeam satul aşezat înadins în jurul bisericii şi cimitirului, adică a lui Dumnezeu şi morţilor. Această împrejurare care numai foarte târziu de tot mi s-a părut foarte semnificativă, ţinea oarecum isonul întregii vieţi, ce se desfăşura în preajma mea... Localizam pe Dumnezeu în spaţiul ritual de după iconostas, de unde îl presimţeam iradiind în lume... La fiecare pas perspectivele se adânceau şi se înălţau... Undeva lângă sat era un sorb; convingerea noastră era că acel noroiu fără fund răspundea de-a dreptul în Iad de unde izvorau şi clăbucii. Trebuie să te transpui în sufletul unui copil care stă tăcut pe marginea sorbului, şi-şi imagina acea dimensiune "fără fund" ca să ghiceşti ce poate însemna pentru om o geografie mitică... Satul era astfel situat în centrul existenţei şi se prelungea prin geografia sa de-a dreptul în mitologie şi metafizică.*

În acest *Discurs de recepţie la Academia Română,* Lucian Blaga – al cărui nume îl poartă Universitatea din Sibiu – a făcut o adevărată introspecţie a spiritualităţii rurale româneşti. O spiritualitate în care *credinciosul trăieşte prin cult, cu morţii săi, cu însuşi Isus. Ceea ce nu înţelege cu mintea, înţelege cu sufletul şi din dorinţa de a exterioriza ceea ce simte, creează, făcând loc larg imaginaţiei şi fanteziei*[214]. Şi astfel, ajungem să constatăm că *lumea ne este, împreună cu timpul, graţie şi judecată*[215].

După o legendă românească – pe care Lucian Blaga a

---

[214] D. Fecioru, *Poporul român şi fenomenul religios,* Bucureşti, 1939, p. 33.

[215] D. Stăniloae, *Ascetica şi mistica sau Teologia vieţii spirituale,* Bucureşti, 1993, p. 160.

cercetat-o, în cadrul preocupărilor sale de psihologia religiei – cerul era, la început, foarte aproape de pământ, încât putea fi atins cu o aruncătură de piatră. Dar cerul a fost murdărit de răutatea oamenilor şi atunci Cel de Sus l-a înălțat. Țăranul român părea aşa de convins de prezența divină în lume, încât îşi închipuia că cerul trebuie să fi fost odată vecin cu omul[216]. Ideea vecinătății dintre cer şi pământ a fost întâlnită de Blaga într-o altă legendă românească, în care se spune că pământul ar fi fost inițial transparent, mai precis până la uciderea lui Abel. După omor, Cain a îngropat trupul fratelui său, care se vedea, însă, din pământ, ca din apă, iar atunci Dumnezeu a întunecat pământul. Viziunea despre pământul transparent este una sofianică[217], iar prin *sofianic,* o determinantă stilistică importantă a Ortodoxiei, Blaga înțelege un anumit sentiment al omului în raport cu transcendența, sentiment grație căruia omul se simte receptacol al unei *transcendențe coborâtoare*[218].

*Localizam pe Dumnezeu în spațiul ritual de după iconostas, de unde îl presimțeam iradiind în lume...* spune Blaga. Or, acest spațiu include şi *proscomidiarul*, unde preotul, pentru a săvârşi rânduiala proscomidiei are nevoie de prescuri. Să-l lăsăm pe Ioan Alexandru să ne vorbească, poetic, despre ele: *Dumineca măicuța în veşmânt cernit/ Cu busuioc în mână şi într-o năframă/ Duce din bruma cât avem de grâu/ O prescură de jertfă la icoană// Atâta-i casa noastră, o vatră în sălaş/ Unde se-ncinge focul şi se coace pâne/ O parte pentru prunci şi alta la altar/ Spre pomenirea numelor străbune// Sfânt obicei, părinții din părinți/ O mână sapă, alta se închină/ Şi Domnul picură din mila lui/ Ulei în graiul lămpii pe colină*[219].

La altar, cum spune poetul, sau, mai precis, la proscomidiar, cum găsim în *Liturghier* şi în *Tipic*, sunt aduse (puse) prescuri de

---

[216] I. Mânzat, *Elemente de psihologia religiei la Lucian Blaga,* în "Revista de filosofie", 2, 1995, pp. 155–61, la p. 160.

[217] Mânzat, *op. cit.,* p. 159.

[218] Perspectiva sofianică a fost declanşată de experiențele spirituale ale asceților ortodocşi de la Muntele Athos. Asceții athoniți, care îşi impun rigori şi penitențe extreme, ajung, datorită meditațiilor şi reculegerilor spirituale, la "experiența lumii taborice". În momentele de extaz mistic ei se simt pătrunşi lăuntric de o lumină suprafirească, cu totul indefinibilă şi inefabilă, neavând nici o analogie în lumea terestră (*Ibidem,* pp. 157–8).

[219] Ioan Alexandru, *Casa părintească,* în "Foaia Diecezană", Caransebeş, S. N., VI, 9–10 (67–68), sept.–oct. 2000, p. 21.

diferite forme, făcute din făină de grâu şi dospite, de regulă cinci, având fiecare întrebuinţarea ei. Pe scurt, din prima prescură se scoate Sf. Agneţ – care se va preface în Sf. Trup al Domnului –, din a doua, părticica pentru Maica Domnului, din a treia, părticele pentru cele *nouă cete* sau grupe de sfinţi, din a patra, miridele pentru credincioşii vii iar din a cincea, miridele pentru morţi[220].

În momentul în care preotul ajunge la prescura numărul cinci, scoate cu sfânta copie părticele mici şi le pune pe sfântul disc la locul rezervat lor, în dreapta sa, toate la un loc. În timpul acesta, preotul se roagă pentru cei trecuţi la viaţa de dincolo, rugă din care, deliberat, spicuim doar fragmente. Cuvintele de început sună astfel: *Pentru pomenirea şi iertarea păcatelor tuturor celor din veac adormiţi întru dreapta credinţă: ale strămoşilor, ale moşilor, ale părinţilor, ale maicilor, ale fraţilor, ale surorilor, ale fiilor şi fiicelor, ale celor dintr-o rudenie şi ale celor dintr-o seminţie cu noi şi ale tuturor celor ce au adormit întru nădejdea învierii şi a vieţii veşnice;* şi continuă tot aşa, ajungând să-i pomenească, în momente sau succesiuni diferite, pe drept-măritorii creştini pe care *tâlharii i-au ucis,* apoi pe cei *sfârşiţi... de palmă, de pumn.* Şi toate acestea pentru *bătrâni, tineri, voinici, copilandri, copii, prunci fără de vreme, parte bărbătească şi femeiască*[221].

Dar împrejurările în care *tâlharii i-au ucis* pe cei pomeniţi de preot*, sfârşiţi* fiind *de palmă* sau *de pumn,* ne pot direcţiona interesul spre un spectru oarecum larg de domenii de interes, de investigaţie. Chiar dacă, la prima vedere, cel justiţiar, pământesc, pare a fi o prioritate, interesul nostru se îndreaptă în altă direcţie: anume, câţi dintre cei ucişi de tâlhari sau de adversarii de o clipă, au fost ucişi cu palma sau pumnul stâng? Când vorbim despre adversarii de-o clipă – nu şi de tâlhari –, ne temem că, de fapt, conflictul a alunecat – poate pe nesimţite – în locul diferenţei, în situaţia în care diferenţa nu este cea care maschează sau îndulceşte conflictul, ci ea se cucereşte deasupra conflictului, fiind *dincolo* şi *alături* de el. În astfel de coordonate, conflictul n-ar fi nimic altceva decât starea morală a

[220] *Tipic Bisericesc,* Bucureşti, 1976, p. 71 şi n. 51. În caz de lipsă, trebuie să fie cel puţin două prescuri – una pentru Sf. Agneţ şi una pentru miride – sau, cum mai este datina în unele părţi, chiar una singură, mai mare, cu cinci cornuri sau părţi. În cazul în care nu sunt prescuri, se poate folosi o pâine dospită, pe care preotul încrie cu copia semnul Crucii şi iniţialele *Is, Hs, Ni* şi *Ka*, în locul peceţii.

[221] *Liturghier,* Bucureşti, 1995, pp. 105–107.

diferenței, iar agresiunea devine cel mai tocit dintre limbaje[222].

Încă din prima decadă a secolului XX, specialiştii în domeniu au constatat că ideea superiorității mâinii drepte este universală. Ea a caracterizat gândirea primitivă ca atare şi formează baza clasificărilor dualiste care se extind la întreaga lume. Acest gen de clasificări, pornite de la categorii binare, precum dreapta-stânga, sus-jos, zi-noapte, bărbat-femeie s.a.m.d. au fost analizate de o serie întreagă de antropologi, iar concluziile lor arată, în mare, că diviziunea dualistă *face mai mult decât să clasifice: ea oferă o ierarhie a categoriilo*r[223].

Datele de care dispune azi ştiința, arată că disparitatea funcțională dintre mâna dreaptă şi cea stângă se bazează, de fapt, pe supradezvoltarea, prin specializare, a emisferei stângi a creierului, în situația în care cele două emisfere sunt cuplate invers la cele două jumătăți – *luate* sau privite pe verticală – ale corpului uman, cu excepția nărilor. În atare situație, emisfera stângă – repetăm, supradezvoltată, supraspecializată – comandă partea dreaptă a corpului şi, implicit, mâna dreaptă, în vreme ce emisfera dreaptă, mai puțin specializată, comandă jumătatea stângă a corpului, inclusiv mâna stângă. Numai la animale cele două emisfere ale creierului se află într-un echilibru perfect, echilibru sau situație în care ele (animalele) nu pot dezvolta criterii pentru o *conştiință ierarhică binară*[224].

Emisfera stângă s-a specializat în funcțiile limbajului, în timp ce numai la 5% din populația mondială funcțiile emisferei stângi sunt preluate de cea dreaptă, de aşa manieră încât să poată folosi mai bine mâna stângă. Procentul indivizilor care conservă echilibrul celor două emisfere, al ambidextrilor, este şi mai redus[225].

Aceste descoperiri neurofiziologice fundamentale ne permit să afirmăm că dominația universală a mâinii drepte a determinat şi la nivelul faptelor pe care le-am avut în vedere ca procentul celor ucişi de adversari *stângaci* să fie net inferior celor ce au căzut victime unor tâlhari ori adversari *dreptaci*, fără a ne hazarda în aprecieri

---

[222] R. Barthes, *Plăcerea textului,* Cluj, 1994, p. 25.
[223] R. Needham (ed.), *Right and Left: Essays on Dual Symbolic Classification,* Chicago, 1973, pp. 3–31; *Idem, Symbolic Classification*, Santa Monica (Cal.), 1979, pp. 9 şi 78.
[224] I. P. Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului,* Bucureşti, 1995, p. 42.
[225] *Ibidem,* p. 43.

privind frecvența sau procentajul unor asemenea fapte.

Ne-am străduit, în rândurile de mai sus, să prezentăm nu doar un subiect, o temă, una singură, ci să ne apropiem pluralitatea unor unghiuri de vedere, unghiuri care constituie acțiunea, şi care îşi acordă „instrumentele” după o anumită tehnică, anume după cea a contrapunctului.

# *Corespondența principelui Constantin I. Karadja cu Michael Csaki şi Rudolf Spek, custozi ai Muzeului Brukenthal*

În colecția de manuscrise a Bibliotecii Brukenthal se găsesc două seturi de corespondență între principele Constantin Karadja (1889–1950), bibliofil şi colecționar de aleasă ținută, şi custozii Muzeului Brukenthal, Michael Csaki (1858–1927; custode 1892–1927), respectiv Rudolf Spek (custode 1927–1948). Corespondența cu cei doi nu a văzut, până în acest moment, în totalitate, lumina tiparului în limba română[226].

Constantin I. Karadja – descendent al domnitorului Țării Româneşti Ion Gheorghe Karadja (1745–1844, domnitor între 1812–1818)[227] – s-a născut la Haga, în 24 noiembrie 1889, în incinta legației turce al cărui titular era tatăl său, Ioan Karadja. Tânărul, pe numele său complet Constantin Jean Lars Anthony Demetrius, rămas orfan de tată la cinci ani, şi-a făcut studiile liceale la Cambridge, iar cele universitare, în drept, la Inn Temple[228]. În 1910, tânărul se

---

226 Numai corespondența Constantin I. Karadja – Michael Csaki a văzut lumina tiparului până în acest moment, în versiunea germană: Gudrun-Liane Ittu, *Briefe des Prinzen Constantin C. Karadja (1889–1950) an Michael Csaki (1858–1927), Kustos des Brukenthalmuseums*, în „In honorem Gernot Nussbächer", Braşov, Foton, 2004, pp. 435-444.

227 Într-o dispoziție din 1819, Poarta a nominalizat familiile fanariote „îndreptățite" să acceadă la tronul Țării Româneşti: Moruzi, Ipsilanti, Caradja, Suțu (Georgeta Penelea-Filitti, Lia Brad-Chisacof, *Comorile unei arhive.* Fondurile Constantin I. Karadja, Editura Demiurg, 1996, p. 36, n. 29).

228 *Ibidem,* p. 18.

întâlneşte cu Ştefan Aristarchi, logofăt al Patriarhiei de la Constantinopol, aflat la Therapia, pentru a lucra în biblioteca acestuia. De la proprietatea familială de la Bovigny, din Belgia, Karadja încearcă să-şi facă relații în societatea constantinopolitană, iar în această direcție, o rudă prin alianță aflată la Stockholm – care avea o cumnată căsătorită cu un Caradja[229] la Atena – îl pune în legătură cu ministrul spaniol Prat de Mantonillal, căsătorit cu o Suțu. "Conexiunea suedeză" îi oferă posibilitatea principelui Karadja să fie cooptat în cadrul Societății de Antropologie şi Geografie din Suedia. Vlăstarul domnesc vine pentru prima dată în România în 1916, îndreptându-se spre moşia Grumăzeşti (Neamț), ca, deja din 1920 să intre în serviciul diplomatic românesc, în calitate de consul la Budapesta. În anul 1927 intră în serviciul tehnic al finanțelor consulare – reprezentând, în această calitate, România la Conferința economică internațională de la Geneva –, ca, în acelaşi an, să treacă la direcția politică a Ministerului. În această ultimă calitate ocupă, rând pe rând, postul de consul general la Stockholm, Oslo, Copenhaga şi în capitala germană, Berlin, unde a funcționat între 1931 şi 1942[230].

În tot acest spațiu temporal se conturează atât preocupările sale istorice, cât şi cele privind trecutul familiei sale. În acelaşi timp, principele adună o bibliotecă de mare preț pe care, din cauza repetatelor mutări, o avea împărțită între Grumăzeşti, Londra, Bovigny şi Stockholm[231]. De altfel, activitatea de bibliofil şi de fin cunoscător în mirificul domeniu al cărții europene i-au creat

---

[229] Ortografia numelui de familie a cunoscut două variante, mai precis *Caradja* şi *Karadja*, acesta din urmă fiind ramura „turcească” din care descinde bibliofilul şi epistolierul care ne interesează (*Ibidem,* p. 6).

[230] *Ibidem*, pp. 18–19.

[231] Documentele din arhiva prințului Constantin I. Karadja au făcut obiectul unor studii pe care le menționăm mai jos, fără a avea pretenția că prezentarea noastră este exhaustivă: Dan Simonescu, *Un mare bibliolog român: Constantin I. Karadja (1889–1950),* în „Analele Universității Bucureşti. Limbă şi literatură română”, XX, nr. 1–2/ 1971 (şi extras); Adriana Ştefănescu-Mitu, *Constantin I. Karadja (1889–1950), bibliofil şi bibliolog. Noi contribuții,* în „Biblioteca şi cercetarea”, X, 1985, Cluj, pp. 274–291; Elena-Maria Schatz, *Incunabule,* Bucureşti, 1995, 266 p.; Georgeta Penelea-Filitti, Lia Brad-Chisacof, *Comorile unei arhive.* Fondurile Constantin I. Karadja, Editura Demiurg, 1996, 296 p. (Penelea-Filitti, Brad-Chisacof, *op. cit.,* p. 5).

nobilului Karadja o solidă reputaţie în domeniu. Personalităţi de talia lui Charles Diehl, Ion Bianu, Sven Hedin şi Fridjolf Nansen, ultimii doi exploratori, Nicolae Iorga, Mihail Manoilescu, Artur Gorovei, poartă corespondenţă cu ilustrul diplomat şi distinsul bibliofil[232]. Eruditul a cunoscut consacrarea prin accederea la statutul de membru corespondent al Academiei Române, statut pierdut în 1948, dar recuperat post-mortem, în 1990[233].

Nu putem vorbi despre Michael Csaki şi despre activitatea sa fără a menţiona, în context, situaţia Muzeului Brukenthal în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Muzeul, cunoscut în epocă, mai ales pentru biblioteca şi pentru pinacoteca sa, a participat cu unele lucrări de artă la expoziţia organizată cu prilejul inaugurării clădirii Academiei de Artă din Viena[234]. La câţiva ani după eveniment, mai precis în august 1881, curatoriul muzeului îi adresează o invitaţie lui Karl Schellein, directorul Şcolii de Restaurare din Viena, spre a veni să cerceteze galeria şi să restaureze unele tablouri. Profesorul vienez onorează invitaţia în chiar acel an – când restaurează un număr de tablouri, pe parcursul a zece zile, începând cu 3 septembrie – şi revine în Sibiu în anul următor spre a stabili lucrările ce urmau a fi

[232] *Ibidem*, p. 20.

[233] *Ibidem*, pp. 20–21.

[234] Gudrun-Liane Ittu, *Muzeul Brukenthal de la constituirea colecţiilor până în zilele noastre,* Sibiu, Forumul Democrat al Germanilor din România, 2000, p. 49. De fapt, printr-o scrisoare sosită la 27 februarie 1875, Muzeul Brukenthal a fost invitat să participe cu mai multe tablouri la expoziţia organizată cu ocazia inaugurării noii clădiri a Academiei de Artă din capitala Imperiului, eveniment stabilit iniţial pentru 1876, amânat însă pentru 15 martie 1877. Într-o primă etapă, curatoriul Muzeului Brukenthal a evitat să onoreze invitaţia şi numai la intervenţia consilierului aulic von Friedenfels a decis să expedieze la Viena, la 24 februarie 1877, opt tablouri din Şcolile austriacă, germană şi italiană. Este vorba de opere ale pictorilor Anton Faistenberger, Franz Canton, Gabriel Canton, Paul Troger, Franz Grafenstein, J. G. Auerbach şi a unuia din familia Bibiena (*Bidem*, p. 49, n. 78; cf. *Geschäftsprotokoll des Kustos,* vol. 55, Biblioteca Brukenthal, ms – însemnările din 27 februarie 1875, 20 aprilie 1876 şi 13 februarie 1877). Toate aceste informaţii se regăsesc în Gudrun-Liane Ittu, *Geschichte des Brukenthalmuseums von den Anfängen bis 1948,* Űbersetzung aus dem Rumänischen mit Vorwort, Bildteil und Ergänzungen der Autorin herausgegeben von Hermann Fabini, Hermannstadt, Monumenta Verlag, 2003, pp. 45–56.

transportate la Viena în vederea restaurării[235]. Karl Schellein are merite la atribuirea a numeroase lucrări din galeria de artă Brukenthal, în consilierea conducerii muzeului în legătură cu reorganizarea pinacotecii, precum şi în editarea catalogului acesteia[236]. Moartea subită a ilustrului profesor vienez a dus la întreruperea lucrărilor de restaurare din muzeul sud-transilvan. Însă, ca şi consecință a aprecierii dată de Schellein pinacotecii Brukenthal, curatoriul a decis angajarea unui custode, cunoscător în ale artelor, care să se ocupe numai de această colecție. La scurt timp după luarea deciziei, la 28 noiembrie 1892, a fost angajat, cu statutul de custode-adjunct, profesorul de liceu Michael Csaki (1858–1927), care, în perioada studenției sale de la Viena şi Leipzig, a audiat şi cursuri de istoria artelor. În 1895, Csaki va fi avansat la funcția de custode – pe care şi-o va păstra până la moartea sa, survenită în 1927 – şi se va dedica pregătirii primei ediții a catalogului rațional (*raisonné*) al galeriei, publicat în 1901. Lucrarea a fost expediată atât marilor muzee europene, cât şi unor marcante personalități din domeniu.

În anul 1895 a fost invitat la Sibiu profesorul Gerisch, custode la Academia de Artă din Viena, pentru a continua munca începută de Schellein. Colaborarea custodelui vienez cu Muzeul Brukenthal a durat până în 1907 – ultima sa vizită aici fiind făcută în 21 septembrie –, când i s-a solicitat verdictul în legătură cu restaurarea unor altare poliptice din bisericile evanghelice transilvane. În toată această perioadă – arăta Csaki în prefața primei ediții a catalogului rațional – *profesorul s-a achitat de munca dificilă pe care a preluat-o cu dăruire, conştiinciozitate şi măiestrie*[237].

Dar profesorul Michael Csaki nu s-a ocupat doar de colecțiile de artă ale Muzeului Brukenthal, preocupările sale fiind vaste şi variate. Îl întâlnim, în 1899, purtând corespondență cu Biblioteca Universității din Viena asupra unei cărți din secolul al XVIII-lea

[235] *Ibidem*, p. 49, n. 79; cf. *Geschäftsprotokoll des Kustos,* vol. 74, Biblioteca Brukenthal, ms – însemnările din august şi 3 septembrie 1881, respectiv din 25 iulie 1882.
[236] Noua ediție, sub îngrijirea lui Karl Schellein a apărut în 1882, cu reeditări în 1884, 1889 şi 1893.
[237] G.-L. Ittu, *op. cit*., p. 51.

existentă în fondurile Bibliotecii Brukenthal[238], carte scrisă într-o limbă necunoscută. De acolo, de pe malurile *Dunării albastre*, custodele sibian primeşte răspuns că este vorba de o carte religioasă scrisă în *Cymrisch,* adică în galeză ori cimrică, limba locuitorilor Țării Galilor[239]. Exemplele ar putea continua, dar ne mărginim a semnala, pentru început, existența dialogului epistolar între principele român de sorginte fanariotă, Constantin I. Karadja şi custodele ardelean din Sibiu, sas de felul său.

Corespondența cu profesorul Csaki – corespondență ce se încadrează în perioada 1919–1926 – cuprinde 11 scrisori şi 4 cărți poştale. Principele scrie, în majoritatea cazurilor, în germană şi se scuză pentru faptul că nu stăpâneşte perfect acesta limbă.

Într-o primă scrisoare, nedatată, din *Grumăzeşti, Tg. Neamtz*, Karadja îl roagă pe Csaki să-i trimită un exemplar din Programul Gimnaziului Evanghelic din Sibiu (*ein Exemplar des Programms des Evangelischen Gymnasium Hermannstadt*) pe 1878, cu *Articolul lui Reissenberger despre monedele transilvane,* precum şi câte un exemplar din alte publicații cu caracter numismatic. Destinatarul scrisorii este rugat să socotească toate acele costuri în lei (subliniat în text), urmând a primi banii prin poştă.

În următoarea scrisoare, din 19 decembrie 1919, tot din Grumăzeşti, expeditorul îi mulțumeşte lui Csaki pentru articolul lui Reissenberger, anunțându-l că îi va expedia prin poştă contravaloarea de 9 lei. Din păcate, din exemplarul trimis de custodele sibian lipseşte *Heft 3 Tafel I* („caietul 3, tabelul 1"), motiv pentru care Csaki este rugat să-i trimită paginile lipsă. În aceiaşi scrisoare, custodele este rugat, dacă se poate, să mai trimită, *auf meine Kosten* („pe cheltuiala mea") două exemplare din întreaga serie de timbre maghiare, marcate şi nemarcate, cu ştampilă românească. *Caut timbre pentru colecția fiului meu* explică, spre finalul epistolei, Karadja.

În 31 decembrie 1919, rezidentul de la Grumăzeşti îi mulțumeşte sibianului pentru scrisoarea din 23 ale lunii, *pe care azi*

[238] De altfel, curatoriul a editat un catalog de bibliotecă în trei volume, între 1896 şi 1900: *Katalog der Bibliothek des Baron Brukenthal'sches Museum in Hermannstadt*, Herausgegeben im Auftrage des Curatoriums, Hermannstadt, Erstes Heft, 1896 (A-B/rachelli/); Zweites Heft, 1898 (B/rack/-E/ggs/); Drittes Heft, 1900 (E/gidius/-G/utberleth/).

[239] Vezi *supra* capitolul *O carte religioasă din secolul al XVIII-lea în galeză (cimrică)*.

*am primit-o*, cu acelaşi „transport" sosind şi partea lipsă din articolul cu subiect numismatic. Din păcate, afirmă Karadja, nu a putut expedia banii, deoarece fiind o sumă aşa mică, poşta din Neamț pretinde că nu poate face astfel de operații pentru Transilvania. De aceea, profesorul sibian este rugat să dea o adresă din Bucureşti sau din Regat (*Königreich*) ori, mai bine, *banca Dvoastră din Bucureşti.* Probabil că Michael Csaki s-a interesat la colecționari importanți din Ardeal asupra genului de mărci poştale solicitate, deoarece Karadja îl roagă să cumpere doar acele timbre care sunt uşor de găsit şi care, în total, să nu coste mai mult de 20 lei, fiind vorba de colecția feciorului său. În nici un caz nu s-a gândit la colecții sau serii în valoare de 50.000 de coroane, cum probabil, i-a scris Csaki că a găsit. După semnătura simplă, *Karadja*, urmează un *Post Scriptum*, în care acesta se interesează dacă Muzeul Brukenthal a editat publicații referitoare la *artă oriental-bizantină*, icoane, arhitectură ori argintărie.

Din cartea poştală datată 28 septembrie 1922 aflăm că nobilul de la Grumăzeşti îi solicită *Domnului Director* un exemplar din *Festschrift zur Erinnerung an den 200. Geburtstag des Stifters Samuel von Brukenthal,* fireşte, contra cost. De asemenea, distinsul epistolier îi solicită destinatarului – în termeni manierați – o listă cu publicațiile muzeului, în special pe probleme de numismatică şi istorie (*Auch möchte ich gerne eine Liste der Publikationen des Museums haben, besonders von numismatische oder geschichtliche Publicationen*). După aceasta urmează semnătura şi locul expedierii: *Consul C. J. Karadja/ Tg. Neamtz.*

O a doua carte poştală din Grumăzeşti este nedatată, dar o putem fixa în timp, după ştampila poştei, *13 octombrie 1922*. Scurtă şi la obiect, prin care Karadja mulțumeşte în mod deosebit pentru cartea poştală din 5 a. c. (*Ich danke bestens für die Postkarte vom 5 a.c.*) şi îl roagă pe Michael Csaki să-i trimită următoarele publicații ale muzeului: *Mitteilungen* (Comunicări) *1–3, Lei 12, Kupferstiche* ([catalogul de] gravuri), *Lei 4*, *Gemäldekatalog* (catalogul Pinacotecii), *Lei 12, Katalog der Bibliotek, Lei 12.* [total] *40 Lei*. În încheiere, expeditorul cărții poştale adaugă: *Ich muss noch für Festschrift Lei 12 zahlen* ("Mai trebuie să [vă] plătesc 12 lei pentru *Festschrift* ").

Urmează apoi o scrisoare, a patra, în lista noastră, din Grumăzeşti, 15 octombrie 1922, care este adresată „Domnului custode al Muzeului Baron von Brukenthal [din] Sibiu*”* (*dem Herrn Kustos v. Baron Brukenthalsche Museum Hermannstadt*). Încă din primele rânduri, diplomatul îi mulţumeşte custodelui pentru *Festschrift*-ul pe care tocmai l-a primit. De o corectitudine care pentru mulţi din zilele noastre pare dusă la extrem, dar care ţinea de codul nescris al manierelor de epocă, autorul rândurilor îl anunţă pe sibian că *poimâine* îi va trimite, prin poştă, contravaloarea publicaţiilor solicitate şi ajunse la destinaţie. Din pagina a 7-a a *Festschrift*-ului, consulul a aflat că dublete ale publicaţiilor Muzeului Brukenthal sunt puse la dispoziţia celor interesaţi contra cost. *Cred că printre ele se pot afla şi unele care m-ar interesa...* (*şi incunabule*). *Interesul meu* – scrie mai departe Karadja – *se îndreaptă, în mod special, spre istorie veche, lucrări topografice, călătorii ş.a.m.d.* [precum şi spre] *Statele Dunărene şi Transilvania*. Autorul scrisorii menţionează faptul că pune în plic şi o listă cu lucrările care l-ar interesa, o listă mică (*eine kleine Desideratenliste*) care, din nefericire, nu s-a mai păstrat până azi.

Următoarea scrisoare, tot din Grumăzeşti, Neamţ, este datată *15. oct. 1922*. Citind articolul lui Csaki, din *Festschrift*-ul de mai multe ori amintit în rândurile de mai sus, diplomatul român a găsit, la pagina 30, menţionaţi "câţiva vizitatori ai Muzeului Brukenthal din vremuri vechi" (*einige Besucher des Brukenthalschen Museums in alten Zeiten*). Având o bibliotecă valoroasă, Karadja afirmă că deţine şi alte lucrări în care este menţionat Muzeul Brukenthal. "Din Sestini – spune el – am chiar un dublet şi cu plăcere vă ofer un exemplar la schimb, dacă nu aveţi opera acestuia" (*Von Sestini habe ich sogar Doublett und tausche gern ein Exemplar gegen etwas anders, falls Sie das Werk nicht besitzen*). Iată lista cărţilor în discuţie, cu menţiunea că le prezentăm exact aşa cum le-a scris Constantin Karadja; nu am intervenit in grafia numelor şi nu avem de gând s-o facem nici pe parcursul paginilor următoare:

(1780) D. Sestini. *Viaggio Curioso Scientifico-Antiquario,* Firenze 1815, $8^0$

(1794) Morrit of Rokeby, *Diary* (*în manuscris în colecţia mea*)

(1812) Comte de Lagarde, *Voyage de Moscou a Vienne,* Paris 1824, $8^0$

Comte de Lagarde, *Journey of a Nobleman,* London, 1831, $8^0$

În următoarea scrisoare, din Grumăzeşti, datată 6. 11. 1922, Karadja îi mulțumeşte custodelui Csaki din *Hermannstadt*, mulțumiri la care adaugă două liste de publicații care îl interesează. Prima cuprinde următoarele titluri posibil existente la Muzeul Brukenthal:

| | |
|---|---|
| 1. *Ansichten von Siebenbürgen* 1818 | 10 lei |
| 2. *Ungarisches Magazin,* vol. 4, 1 bucată | 20 lei |
| 3. Seivert, *Nachricht von Siebenbürgen*, | 50 lei |
| | 80 lei. |

Următoarea listă cuprinde publicațiile pe care expeditorul ar fi bucuros să le obțină de la custodele muzeului sibian:

Appony, *Hungaria,* ediția germană

Stürmer, *Skizzen einer Reise nach Konstantinopel* editată de Goluschowski, Pesta, 1817

Ahmed Reseni Efendi, *Türk. Gesandten Berichte von Wien u. Berlin,* Berlin, 1809.

Vernav Rudin, *Phys Mold,* Buda, 1836, $8^0$

Ferro, *Untersuchung der Pestansteckung*…Viena, 1787, „Katalog Brukenthal”, caiet 3, p. 365.

Engel, *Geschichte der Walachei, Mold.*, Halle, 1804, $8^0$

Kurz, *Magasin für Geschichte,* Kronstadt, 1845–46.

Wolf, *Beiträge zu ein stat. Hist. Beschr d. Moldau*, Hermannstadt, 1805, vol. 2, $8^0$ *precum şi alte lucrări despre Valahia şi Moldova, lucrări pe care nu le am în bibliotecă.*

De precizat faptul că dacă am numerotat prima listă iar pe a doua nu, am făcut-o din dorința de a respecta „scrisul” autorului lor.

După zece zile (16. 11. 1922), nobilul din Grumăzeşti îi mulțumeşte lui Csaki – *Herrn Museumsleiter M. Csaki* – atât pentru cărțile sosite *ieri*, cât şi pentru cartea poştală expediată în 10 ale lunii. Pentru cărțile solicitate, bibliofilul şi omul de carte îi anunță pe custodele sibian că *mâine* îi va expedia, prin poştă, 350 lei. În *catalogul de gravuri* al Muzeului Brukenthal[240], la pagina 28, *am găsit o gravură care mă interesează <u>în mod deosebit</u>* [subl. în text] motiv pentru care expeditorul misivei solicită un dublet de la Muzeul

[240] Michael Csaki, *Die Kupferstiche des Baron Brukenthalischen Museum,* Hermannstadt, 1906.

Brukenthal. Era vorba de portretul *principelui Const. Maurocordat (un strămoş de-al meu din partea mamei)*.

În final, urmaşul de Mavrocordaţi revine asupra solicitării de a obţine dubletul respectiv, şi adaugă, *inter alia,* că mai întotdeauna colecţionarii trebuie să dea dovadă de *răbdare şi să aştepte mult până găsesc obiectul căutat.*

Corespondenţa dintre cei doi se „frânge" la sfârşitul anului 1922 şi va fi reluată peste ani buni, în 1926, prin epistola datată *16.2.1926*. În această scrisoare, Karadja îi "vorbeşte" lui Csaki despre o descriere de călătorie a lui E. D. Clarke, care a vizitat Muzeul Brukenthal în 1802. Din descrierea, de altfel, destul de interesantă, lui Karadja i-a(u) reţinut atenţia *Imagini din Londra* de Jan Griffier ([în] *catalogul dvoastră nr. 449*), care, sub raport topografic, par a fi extrem de interesante. *Acelaşi autor scrie, de asemenea, că "Imaginea" dvoastră (nr. 448) reprezintă Windsor-ul.*

*În aceste circumstanţe, cred că ar fi extrem de interesant ca cele două tablouri să fie trimise unei publicaţii englezeşti, cum ar fi, spre exemplu,* "Studio"*, însoţite de câte un text scurt. Ar fi şi un mod de a face publicitate colecţiilor ce le aveţi. Potrivit ar fi ca portretele 342, 351 şi 352 să poată fi identificate în Anglia.* Constantin Karadja îl întreabă pe Michael Csaki dacă tablourile în discuţie au fost fotografiate, iar dacă da, atunci cât costă o fotografie. Fiecare dintre acestea ar fi bine să fie însoţită de o scurtă explicaţie care să cuprindă şi argumentele care l-au determinat pe custodele muzeului să facă atribuirile din catalogul al cărui autor este, *cum ar fi proveninţa* (*de exemplu 351 un general englez* [subl. în text]).

*În cazul în care tablourile n-au fost încă fotografiate* – scrie, în încheiere, expeditorul – *m-ar interesa preţul pe fotografie (format carte poştală). Aici în Neamţ am plătit 80 lei pe bucată, 6 exemplare fiecare, cu garanţie asupra clarităţii fotografice*.

Din Grumăzeştiul zilei de 14 martie 1926 pleacă spre Sibiu o nouă epistolă, în care *seniorul de Neamţ* îi mulţumeşte profesorului sibian pentru fotografiile trimise, fotografii pe care le va expedia la Londra. Probabil că, în acest mod, portretele 351[241] şi 352[242] vor

[241] Michael Csaki, *Führer durch die Gemäldegalerie*, Hermannstadt [Sibiu], 1909, p. 106: *Un general englez,* ulei pe pânză, 111x90 cm. Din descrierea lui Csaki, eşarfa era albastră. Se prea poate ca aşa-zisul *general englez* să fie, de fapt, Ludovic de Palatinat (Ludwig von der Pfalz). Cum tema noastră este alta, nu ne permitem să

putea fi identificate. *Mie mi se pare că doamna seamănă cu regina Maria-Henrietta*[243]. *Voi trimite ambele peisaje*[244] *ale lui Jan Griffier la* "Studio" *împreună cu o notiță.*

În restul scrisorii, Karadja îl anunță pe Csaki despre intenția sa de a-i trimite un extras din Clarke; de asemenea, dacă va mai găsi descrieri de călătorie i le va semnala. Este adevărat că englezul a identificat tabloul cu nr. 448[245] din Galeria de Artă Brukenthal cu o imagine a Windsor-ului, dar *eu cunosc castelul Windsor*, motiv pentru care expeditorul scrisorii poate să confirme că autorul-călător a greşit identificarea.

În ultimul paragraf, epistolierul îi solicită profesorului de la Brukenthal ca, în cazul în care va mai afla dublete având ca subiect călătorii în Principate (*Fürstentümer*) şi Transilvania (*Transsilvanien*), s-ar bucura dacă i le-ar semnala sub formă de oferte. *Eu dețin multe, dar colecția mea nu este completă* – încheie el scrisoarea.

În martie, acelaşi an 1926, mai precis în 26 ale lunii, pleacă o nouă misivă din Grumăzeşti, Neamț, spre burgul sibian, a cărei frază de început este o mulțumire pentru amabila carte poştală (*liebenswürdige Postkarte*). *Vă trimit alăturat răspunsul Domnului*

abordăm, în detaliu, problema atribuirilor. Pentru parfumul epocii, ne îngăduim să adăugăm aici şi varianta originală a catalogului lui Csaki: Baron Brukenthalisches Museum in Hermannstadt, *Führer durch die Gemäldegalerie*. Herausgegeben im Auftrage des Kuratoriums von M. Csaki, Kustos, Sechste Auflage, Hermannstadt, Selbstverlag des Museums, 1909.

242 *Soția unui general englez,* ulei/pânză, 109x88 cm. (*Ibidem*, p. 107, nr. 352). O atribuire ce nu trebuie luată ca sigură, în catalogul menționat.

243 Autorul scrisorii presupunea că este vorba despre soția regelui Angliei Carol I (*1600; rege între 1625 şi 1649), Maria Henrietta (*1609 †1669), fiica şi, totodată, al cincilea copil al regelui Franței Henric al IV-lea (*1553; 1562–1610 rege al Navarrei; 1589–1610 rege al Franței) şi a celei de-a doua sale soții, Maria de Medici (*1573 †1642) (Jiri Louda, Michael MacLagan, *Lines of Succession. Heraldry of the Royal Families of Europe*, London, 1991, table 7 pentru Carol I şi Maria Henrietta; table 68 pentru Henric şi Maria de Medici).

244 Când Karadja scrie „ambele peisaje" el se referă la cele notate în catalogul Csaki sub nr. 448 şi 449, şi despre care vom vorbi mai jos, în notele următoare.

245 Jan Griffier cel Bătrân (1645–1718), *Peisaj englezesc cu castel,* ulei/placă de cupru, 50x38 (*Ibidem,* p. 138, nr. 448). De notat, în context, că următorul tablou din catalogul lui Csaki era *Priveliște din Londra* ulei/placă de cupru, 50x38 (*Ibidem,* p. 138, nr. 449).

*Doctor* ("Herrn Doktor") *James D. Milner*, "Direktor d. National Portrait Gallery*", care sper să reuşească identificarea celor două portrete. Poate sunteţi atât de amabil să răspundeţi direct dacă banda portretului este sau nu roşie şi cum arată decoraţia*[246]. *În cazul în care nimeni din muzeul dvoastră nu scrie englezeşte, anunţaţi-mă, iar eu voi scrie cu plăcere scrisoarea. National Portrait Gallery posedă cea mai bogată colecţie de tablouri vechi englezeşti din câte există. Dacă nici acolo nu se ajunge la un rezultat, atunci, cu siguranţă, nu mai rămâne nici şansă pentru identificare.*

Trecând apoi la un alt subiect, unul tare drag inimii sale, epistolierul princiar solicită *Doubletten* ale unor cărţi pe care fie le-ar cumpăra, fie – în cazul în care aşa ceva nu se poate –, le-ar obţine la schimb. De altfel, el reiterează faptul că pe primul loc sunt cărţile cu subiect de călătorie prin *Transsilvanien, die Walachei und Moldau. Le caut pe următoarele şi îmi doresc mult să le cumpăr* spune autorul scrisorii şi al acestei *Desideraten-Liste*:

Boscovitch**,** *Reise,* Leipzig, 1779

Botero, *Epist...,* Paris, 1586 şi *De Relatione Universalis (mai multe ediţii „circa 1592–1600*”)

Engel, *Geschichte der Wallachei*, Halle, 1804

Gorecius, *Wallachische Kriegsgesch.,* Basel, 1578

Jenne sau Jene, *Reise*, Pesth, 1788 sau Viena 1790

Reichersdorf, *Mold. quae olim. Dacia fuit*, Viena, 1541

*Revista istorică* (Bucureşti), an I sau II, 1–10

Toppeltino, *Origines et Occasus Transilv.,* Viena, 1762

Vârnav, *Phys. Mold.,* Buda, 1834

Wolf, *Beitr. Beschr. v. Mold*., Hermannstadt [Sibiu], 1805

Molnar, *Deutsch-Wallachische Sprachlehre,* Viena, 1788 sau Hermannstadt [Sibiu], 1810

*Magazin f. Gesch., Siebenbürgens,* 1844 şi 1845, partea I, fasc. 1, pp. 99–162 şi fasc. 4.

*Următoarele le am în dublu exemplar* – scrie, în continuare, Karadja – *şi mi-ar face plăcere să vi le ofer la schimb:*

Benkö, *Milcovia,* Viena, 1781

Jackson, *Reise*, Weimar, 1803 "Er fährt auch durch Hermannstadt

[246] Desigur, Karadja se referă la banda decoraţiei; chiar dacă la prima vedere, afirmaţia nu pare prea clară, cei doi epistolieri ştiau cu siguranţă despre ce era vorba.

und besuchte Ihr Museum" (*el a trecut prin Sibiu şi a vizitat muzeul dvoastră*).

Morritt, *Letters,* Londra, 1914 (*a trecut prin Sibiu şi a vizitat muzeul d-voastră*)

Lady Craven, *Letters,* 1789 (*a trecut şi prin Sibiu*)

Macmichael, *Journey*, Londra, 1819

Lagarde, *Voyage*, Paris, 1824 (*a trecut şi prin Sibiu*)

Thornton, *Beschr. d. Moldau u. Wallachei*, Breslau [Wroclaw], 1854.

După formula de încheiere, scurtă şi elegantă, principele se scuză pentru faptul că scrisul în germană este dificil pentru el, adăugând că dacă ar fi fost să scrie în franceză, engleză sau română s-ar fi descurcat mai uşor.

De la adresa din *14 Strada Grigore Alexandrescu, Bukarest*, distinsul bibliofil îi trimite profesorului ardelean o carte poştală datată *10.4.1926*. Mulțumindu-i pentru frumoasa scrisoare primită în chiar cursul zile respective, epistolierul îl anunță pe sibian că îi va expedia *zilele astea* cărțile lui "Morrit şi Thornton". Celelalte două, Macmichael şi Lagarde, fiind rugat de cumnatul său să i le împrumute, i le-a dat pentru câteva zile. În locul lor *vă voi trimite două cărți de Helene Vacaresco* epuizate şi, în consecință, greu de găsit. La acestea, expeditorul îşi propune să mai adauge câteva cărți din biblioteca sa personală. În continuare, textul cărții poştale cuprinde câteva variante de lucru privind schimbul de cărți, fiind vorba de cărți din Biblioteca Constantin Karadja contra cărți şi reviste din Biblioteca Brukenthal. Iată argumentul pentru acestea din urmă: *Vă mulțumesc mult pentru amabila promisiune de a-mi expedia exemplarul din Korrespondenzblatt.*

După ce îşi cere, şi de astă dată, scuze pentru dificultatea de a scrie în germană şi pentru greşelile făcute în această limbă, Karadja îl anunță pe custodele sibian că dacă mai găseşte ceva despre Muzeul Brukenthal îl va anunța cât mai curând posibil.

Următoarea piesă de corespondență este tot o carte poştală, pe care Karadja o trimite opt zile mai târziu, de la aceiaşi adresă din Bucureşti datată *18.4.1926*. Ca de obicei, îi mulțumeşte pentru ceva, în acest caz pentru *rândurile trimise* şi pentru cărțile sosite în ziua respectivă. În continuare, îşi cere scuze pentru faptul de a nu fi expediat cărțile promise, ba chiar aproape a şi uitat că trebuia să le

expedieze. Explicaţia este simplă: *de câteva zile,* lucrează la Secretariatul de Stat al Ministerului de Finanţe şi este extrem de ocupat. *Mâine o să vă trimit cărţile lui Morrit şi Helene Vacarescu*[247]*, iar soţia mea vă va expedia, din Grumăzeşti, cartea lui Thornton*[248] *(dânsa fiind aici dar urmând a se întoarce peste zece zile)*[249].

Prinţul îşi exprimă speranţa ca destinatarul să fie mulţumit de cele două cărţi aflate în stare perfectă (*tadellos*). Cărţile trimise lui de profesorul Csaki i se par deosebite, dar, din păcate, timpul nu-i permite să le savureze. *Păcat* – scrie el în continuare – *că portretul lui Iacob Stamati, din Wolf, a căzut,* dar şi aşa cartea este extrem de interesantă. În rândurile de final expeditorul îşi exprimă speranţa să ajungă la Sibiu în timpul verii şi să-l întâlnească personal pe Michael Csaki.

Ultima piesă de corespondenţă dintre cei doi este o scrisoare, una de scurtimea unei cărţi poştale. Este expediată tot din Bucureşti, de la o nouă adresă – *8 Aleea Regina Maria, Parcul Bonaparte, Bukarest*, şi este datată *1.5.1926*. Chiar din prima frază epistolară aflăm că demnitarul aflat la Bucureşti nu i-a trimis încă lui Csaki cartea lui Thornton. Motivul: soţia sa se află încă în Bucureşti, cu alte cuvinte nu a ajuns la Grumăzeşti, iar servitorii de acolo nu pot fi solicitaţi să facă o astfel de treabă. Soţia sa va pleca *săptămâna aceasta înapoi la Grumăzeşti* şi va trimite cartea respectivă. În finalul scrisorii, principele Karadja işi exprimă speranţa de a-l întâlni pe profesorul Csaki şi de a-i strânge mâna atunci când va ajunge la Sibiu.

*

[247] J. B. D. Morritt of Rokeby, *Descriptive of a Journey in Europe and Asia Minor in the Years 1794–1796,* London, 1914 şi Helene Vacaresco, *Kings and Queens I have known,* London, New York, 1904 au intrat în Biblioteca Brukenthal în 21 aprilie 1926.

[248] Thomas Thornton, *Das türkische Reich in allen seinen Beziehungen* (trad. din engleză de Fr. Herrmann), Hamburg, 1808 a intrat în Biblioteca Brukenthal în 15 mai 1926. Cartea are câteva ex-librisuri princiare, bineînţeles ale donatorului.

[249] Soţia sa, Marcela – căsătoria dintre cei doi având loc în 1916 – era fiica lui Aristide Caradja şi a Matildei Greceanu, fiind ultimul din cei cinci copii ai familiei. (Penelea-Filitti, Chisacof, *op. cit*. p. 23). Marcela Karadja a lucrat eficient în arhive, după cum o dovedeşte comunicarea *Principatele române văzute de un funcţionar turc din veacul al XVIII-lea* (*Ibidem*, p. 30).

Dialogul epistolar reluat în anul 1933, permite principelui Karadja să întâlnească un alt custode (director, de fapt) al Muzeului Brukenthal, mai precis pe Dr. Rudolf Spek, în funcție – cum arătam şi în primele rânduri ale excursului – între 1927 şi 1948. Am găsit, în total, patru scrisori, dintre care prima scrisă în româneşte iar celelalte trei în germană.

După Unirea Ardealului, mai precis în 1921, an ce concorda cu bicentenarul naşterii fondatorului muzeului, baronul Samuel von Brukenthal, Rudolf Spek – reluând o idee mai veche, din 1908, a lui G. A. Schuller – a elaborat un proiect de concentrare a tuturor colecțiilor muzeale şi a bibliotecilor din Sibiu care se aflau în proprietate săsească. Instituțiile în discuție urmau să alcătuiască un institut central, susținut financiar de trei societăți, anume „Societatea Sebastian Hann" (*Sebastian Hann Verein*), „Societatea pentru cultură şi civilizație transilvană" (*Verein für Siebenbürgische Landeskunde*) şi „Societatea pentru ştiințe naturale" (*Naturwissenschaftlichen Verein*)[250]. Proiectul unui institut central nu s-a concretizat, dar procesul de restructurare al Muzeului Brukenthal se afla în desfăşurare[251]. De reținut faptul că Dr. Rudolf Spek va ajunge la conducerea muzeului cu doi ani înaintea declanşării crizei mondiale din anii 1929–1933. În acest interval dificil, mai precis la 7 ianuarie 1930 a fost înființată „Societatea prietenilor muzeului" (*Gesellschaft der Freunde des Baron Brukenthalischen Museum*), o societate inițial afiliată „Societății Sebastian Hann" şi care, de la fondarea ei şi până în 1946, a sprijinit financiar toate acțiunile Muzeului Brukenthal. „Societatea" editează, începând cu 1931, revista *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum* („Studii şi comunicări din Muzeul Brukenthal"). În intervalul 1931–1936, „Studiile şi comunicările" au apărut câte un număr pe an, frecvență care în timpul războiului mondial n-a mai putut fi respectată, ultimul număr fiind cel din 1947[252].

Printre prioritățile „Societății prietenilor muzeului" şi a directoratului lui Rudolf Spek se afla restaurarea palatului

---

[250] Rudolf Speck, *Neue Aufgaben und Richtlinien für unsere Museen,* în „Ostland", an. 3, nr. 17, iunie 1921, pp. 489–495.
[251] G.-L. Ittu, *Muzeul Brukenthal*, p. 59.
[252] *Ibidem*, pp. 61–62.

Brukenthal, edificiu cu o vechime de un secol şi jumătate, care necesita urgente lucrări de restaurare şi de modernizare. Lucrările în discuție au demarat în 1928, înainte de fondarea "Societății prietenilor muzeului" şi au continuat – din păcate într-un ritm lent – până în 1937, perioadă în care au fost rezolvate, cel puțin, problemele de reală urgență. În anul 1938, mai precis pe 3 iunie, Dr. Rudolf Spek, în calitate de custode şi director al muzeului, a supus atenției Presbiteriului Evanghelic un memoriu prin care dorea să convingă forul tutelar, printre altele, de necesitatea regândirii modului de valorificare a patrimoniului muzeal. Proiectul urmărea atât crearea de spații noi pentru expunerea patrimoniului etnografic, cât şi acordarea unei atenții mai mari vieții urbane din vremea baronului von Brukenthal (1721–1803; guvernator al Transilvaniei între 1777–1787). În acest ultim scop s-au readus sălile de recepție din palatul Brukenthal la înfățişarea din vremea baronului, formându-se un *Muzeu al Barocului*[253].

Din momentul izbucnirii celui de al doilea război mondial şi până la debutul lui 1944, Muzeul Brukenthal şi-a desfăşurat activitatea relativ normal, cu schema mărită la trei custozi cu normă întreagă, aprobată încă din 1937. Este adevărat că s-au luat măsuri de protecție, în sensul că, spre exemplu, au fost înlocuite unele tablouri de valoare expuse cu altele de valoare mai redusă, aflate anterior în depozitele muzeale. A luat naştere galeria de război, fiind tipărit şi ghidul pinacotecii, ediția de război. În primăvara anului 1944, din cauza mersului războiului, s-a trecut la împachetarea şi adăpostirea celor mai valoroase piese din patrimoniul muzeal. S-a lucrat preț de zece săptămâni cu 25 de voluntari, iar între 26 aprilie şi 9 mai 1944 au fost transportate şi depuse într-o aripă a bisericii evanghelice din Agnita, 150 de lăzi, în timp ce alte 155 de lăzi au fost adăpostite în subsolurile muzeului, amenajate ca adăposturi antiaeriene[254]. Muzeul Brukenthal a fost naționalizat în 1946, iar în acest caz ne aflăm în fața unui act singular şi atipic, din moment ce decizia s-a bazat pe o lege antonesciană neabrogată la acea dată[255]. În 1948, directorul Muzeului Brukenthal, Dr. Rudolf Spek a pornit pe drumul crucii,

[253] *Ibidem*, pp. 64–65.
[254] *Ibidem*, p. 66.
[255] Actul de naționalizare a fost publicat în *Monitorul Oficial* al Regatului României, seria I, nr. 191/ 19 august 1946, p. 8990 (*Ibidem*, pp. 68–69).

spre Golgota-Gulag comunistă.

Revenind la dialogul epistolar dintre Constantin Karadja şi custodele sibian, menționăm că, în prima epistolă, expediată din Berlin, unde era consul general al României – de la adresa Rauchstrasse 26 –, datată *5/5 1933* şi adresată *Direcțiunii Bibliotecii Muzeului Bruckenthal,* principele Karadja îl anunță pe destinatar că are în lucru o bibliografie *a incunabulelor cari tratează despre țara noastră* şi că doreşte să poată menționa ce exemplare din *tipăriturile străine anterioare anului 1501* (*sau ediții mai recente ale lor*) se găsesc în bibliotecile publice româneşti. În acest sens *aş fi deosebit de recunoscător dacă ați avea amabilitatea a dispune să mi se comunice cari din tipăriturile mai jos menționate se găsesc în bibliotecă D-voastră. Este vorba de diferitele edițiuni ale următoarelor lucrări: Cronica dela Buda din 1473, Schiltberger, Ulrich von Richental, Dracole Waida, Thurocz, Aeneas Silvius in Europam, Aeneas Silvius Hist. Bohemica, Hartmann Schedel (Nürnberg. Kronica), Ptolemaeus.*

Pe lista trimisă, în dreptul unora dintre autorii solicitați, se găsesc nişte mențiuni, scrise de mână, cu titlurile operelor lor, desigur adnotările cuiva din Muzeul Brukenthal, pe care le-am crezut inițial a fi cele ale adjunctului, Dr. Georg Adolf Schuller (1904–1939), *Kustos der Handschriftensammlung*[256] (custode al colecției de manuscrise). Din analiza scrisului ne-am dat seama că ne-am înşelat la prima lectură, scrisul fiind al filosofului Dr. Erwin Reisner – angajat al Muzeului Brukenthal între 15 martie 1928 şi 1 aprilie 1934 – pe care tânărul Emil Cioran îl admira. Scrisoarea de răspuns a directorului Spek – către *Generalkonsul* şi datată 15 mai 1933 – confirmă existența, în colecțiile Bibliotecii Brukenthal, numai a acelor incunabule şi cărți de secol XV al căror titlu a fost scris de mână pe scrisoarea primită din Berlin. Iată-le: *Thurocz, Chronica Hungarorum, 1488*[257], *Aeneas Silvius, Opera quea extant omnia,*

[256] *Idem*, *Geschichte des Brukenthalmuseums*, pp. 66–67.

[257] Victoria Jugăreanu, *Catalogul colecției de incunabule,* Sibiu, Biblioteca Muzeului Brukenthal, 1969, p. 160, nr. 345 pentru Thurocz Johannes, *Chronica Hungariae,* Augsburg, Erhard Ratdolt, 1488 şi *Ibidem*, p. 160, nr. 346 pentru Thurocz Johannes, *Chronica Hungariae,* Bruno (Konrad Stahel & Matth. Preinlein), 1488. Primul exemplar existent în bibliotecă a făcut parte din colecția personală a baronului Samuel von Brukenthal.

*1571, Schedel Hartmann, Nürnberger Kronica, 1493*[258]*, Ptolemaes, Opera omnia latina, 1507*[259].

Bibliofilul princiar îi mulţumeşte directorului Spek pentru răspuns, în scrisoarea din 29 mai, solicitându-i, în acelaşi timp, lămuriri suplimentare referitoare la incunabulele şi cărţile de secol XVI aflate în discuţie. Astfel, doreşte să ştie care ediţie din Thurocz se află în Biblioteca Brukenthal, cea din Brno sau cea din Augsburg, din acelaşi an, 1488. De asemenea nu este lămurit dacă exemplarul din Schedel este în latină ori în germană. În fine, ultima nelămurire priveşte *Chronica Königshoven,* destinatarul dorind să ştie dacă este vorba despre *Bergomensis Supl. Chronicarum* sau nu.

Răspunsurile sosesc în ultima scrisoare pe care o mai avem la dispoziţie, cea din 2 iunie 1933, unde directorul Muzeului Brukenthal răspunde următoarele: ediţia Thurocz existentă în Biblioteca Brukenthal este cea de la Augsburg[260]. Altfel spus, din cele două exemplare existente azi în colecţiile bibliotecii, cel de al doilea nu ajunsese în patrimoniul acesteia la data corespondenţei, 2 iunie 1933. În Biblioteca Brukenthal se găseşte exemplarul în latină al Cronicii lui Schedel. *În ce priveşte Chronica despre care aţi întrebat, noi avem numai cea a lui J. Ph. Bergomensis: Opus preclarum supplementum chronicarum vulgo appelatum. Liber I–XV, Veneţia, 1492*[261]*,* vine şi ultimul răspuns.

În loc de încheiere, ţinem să precizăm că întreaga corespondenţă pe care principele Constantin Karadja o poartă cu cei doi custozi sibieni se încadrează în nişte parametri cronologici, parametri care au, la un capăt, primii ani de existenţă a României Întregite, iar la celălalt, ultimii ani ai crizei economice mondiale. O întreagă epocă, nu numai cu luminile şi umbrele ei, ci şi o generaţie sau generaţii în pragul schimbului, ale căror preocupări – surprinse aici – au fost dintre cele mai nobile spiritual, cu încărcătura de generozitate caracteristică lor.

[258] Jugăreanu, *op. cit.,* p. 135, nr. 274: Schedel Hartmann, *Liber chronicarum,* Nürnberg, Anton Koberger, 1493 (colecţia personală Brukenthal).

[259] Cele două cărţi de sec XVI menţionate în scrisoare fac azi parte din colecţia de carte străină rară a Bibliotecii Brukenthal.

[260] După cum am arătat şi într-o notă de subsol anterioară, ediţia de Augsburg face parte din colecţia personală a baronului Brukenthal.

[261] Iacobus Philippus Bergomensis, *Supplementum chronicarum,* Veneţia, Bernardinus Ricius, 1492 (Jugăreanu, *op. cit.,* p. 96, nr. 187).

# "Celui mai minunat muzeu din patrie"

Titlul de mai sus este, de fapt o dedicație: este dedicația sibianului Georg Alexander Mathéy (George Alexandru Matei), din Atena, martie 1934, pe cartea – donată bibliotecii Muzeului Brukenthal, de el însuşi – intitulată *Georg A. Mathéy*, avându-l ca autor pe Max Osborn[262].

Continuându-ne studiul în arhiva de manuscrise a Bibliotecii Muzeului Brukenthal, am descoperit două scrisori inedite, în limba germană, amândouă din 1934. Prima dintre acestea era adresată de Dr. Rudolf Spek, directorul de atunci al muzeului din Sibiu, lui Georg Alexander Mathéy, *Buchgestalter* şi artist, aflat în acel moment la Atena, iar cea de a doua este răspunsul artistului la epistola custodelui brukenthalian. Prezentăm, în rândurile care urmează, cele două scrisori – fireşte, în traducere românească – după care vom "pleca" în căutarea cărților menționate în ele, nu fără o incursiune prealabilă în viața şi lumea lui Georg Alexander Mathéy.

*

*23 febr. 1934*

*Domnului Prof. Georg Alexander Mathéy*

*Atena*

*Stimate Domnule Profesor*

*Am citit în ziarul berlinez "Deutsche Zukunft" despre expoziția pe care ați deschis-o, de puțin timp, la Atena. Din*

[262] Max Osborn, *Georg A. Mathéy,* mit 32 Tafeln und einem farbigen Titelbild, Leipzig und Berlin, Verlag von Klinkhardt & Biermann, 1929, [colecția] "Junge Kunst", Band 54, 16 p.+ 32 reproduceri.

*frumoasa carte a lui Réné Reyle, care a ajuns printr-o întâmplare favorabilă pe masa noastră de lucru, am văzut că vă aduceți aminte cu plăcere de anii pe care i-ați petrecut în orașul nostru.*

*Deoarece, într-un anumit sens, vă considerăm încă unul de-al nostru, v-am fi îndatorați dacă puteți trimite muzeului nostru un exemplar din lucrarea lui Reyle pentru a o așeza în rafturile bibliotecii acestuia.*

*Eu sper, stimate domnule profesor, că nu veți privi rugămintea noastră ca lipsită de modestie și rămân...*

*Al Dvoastră*
*Director*
*Rudolf Spek.*

*3 martie 1934*

*Prof. Georg A. Mathéy*
*Photiu Patriarchu 29*
*Atena*
*Stimate Domnule Profesor Spek*

*Cu plăcere vă expediez pentru bibliotecă, prin același mesager, un exemplar din lucrarea lui Reyle, la care adaug monografia lui Max Osborn, din colecția "Junge Kunst", deoarece presupun că și aceasta vă lipsește.*

*Dar, în privința faptului că aș putea să mă consider, doar în anume sens "unul de al dvoastră" greșiți. N-am încetat niciodată să am sentimentul aparteneței și deși sunt de mulți ani german, Sibiul este patria mea veșnică și pământul căruia îi datorez tot ce e mai bun.*

*Și în străinătate am subliniat întotdeauna acest aspect – în orice caz eu am considerat-o așa mai mult decât ea pe mine – dar nu sunt nici supărat, nici dezamăgit, deși o recunoaștere din direcția aceasta mi-ar fi făcut cea mai mare plăcere.*

*Între timp, m-am întors la un alt loc de origine și mă bucur că am găsit aici un câmp de acțiune atât de frumos. Pe lângă o mare comandă de realizare a frescelor la Institutul de Cultură Italo-Grecesc, din partea guvernului Italiei, sunt ocupat, în momentul de față, de realizarea schițelor pentru mozaicul din noua biserică germană, care va fi, totodată, un monument în amintirea germanilor căzuți pe pământ grecesc. Sper să am cât de curând posibilitatea să-mi revăd orașul natal și să vă reîntâlnesc cu această ocazie.*

*Cu sufletul al dvoastră devotat*
*Georg A. Mathéy*

*

După toate probabilităţile, familia Mathéy (Matei) a emigrat din Macedonia grecească către începutul secolului al XIX-lea[263]. Stabilită în Sibiu, familia în discuţie s-a ocupat, încă de la început, cu negoţul. George, tatăl personajului nostru s-a căsătorit cu o macedoneancă din Braşov, din familia Liota. În ziua de 13 septembrie 1884 s-a născut George Alexandru (pe care lumea artistică îl va cunoaşte drept Georg Alexander), ultimul lor copil, care mai avea trei surori, două dintre ele numindu-se Lucca şi Hella. Tatăl lor a murit curând, în 1889, lăsându-i orfani în grija bunicului patern, Grigore, proprietarul unui magazin de pânzeturi din Sibiu. După moartea acestui bunic, mama – o fiinţă visătoare înclinată mai degrabă spre poezie decât spre viaţa practică – a lichidat afacerile şi a plecat, împreună cu fiicele ei, după toate probabilităţile la familia din Braşov. Rămas la Sibiu, George Alexandru Mathéy a urmat, începând cu 1895, secţia reală a gimnaziului, cu ajutorul unei burse Gojdu[264]. După absolvirea gimnaziului, în 1903, Mathéy îşi începe studiile de arhitectură la Şcoala Tehnică Superioară din Budapesta. Sistemul învechit de predare, dublat de firea sa artistic-visătoare, l-au făcut pe tânăr să abandoneze şcoala după doar câteva semestre. Încercarea familiei de a-l aduce pe drumul cel bun, încercare concretizată prin trimiterea acestuia la Graz, la Şcoala Superioară de Comerţ (*Handelshochschule*), s-a soldat cu un eşec.

Din acel moment, Mathéy şi-a pus în gând să devină actor, astfel că va însoţi o anonimă trupă de teatru pe parcursul a cinci ani prin diverse oraşe germane. Aceşti *Wanderjahre* se încheie în 1910, an în care tânărul ardelean l-a întâlnit pe Richard Alexander, directorul lui Residenz-Theater din Berlin, care îl angajează. Mathéy

---

[263] Andrei Pintilie, *Un artist român în Germania veacului XX: George Alexandru Mathéy,* în "Studii şi Comunicări", Muzeul Brukenthal, Galeria de Artă, 1, Sibiu, 1978, pp. 61–71, la p. 61; retipărit în Andrei Pintilie, *Ochiul din ureche*, Bucureşti, Meridiane, 2002; cap. „Un artist român în Germania veacului XX: George Alexandru Mathéy ", pp. 95–105. Mai departe, citatele sunt din studiul sus-amintit, nu din cartea menţionată.

[264] *Ibidem*, p. 62; cf. *Analele Fundaţiei Gozsdu,* tom. V, fasc. I, 1900, Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, 1901, p. 26; *Ibidem,* tom. V, fasc. III, 1902, 1903, p. 20.

a interpretat la Berlin mai ales roluri în piese franţuzeşti, făcând, de asemenea, regie şi scenografie. În această instituţie l-a cunoscut Peter Behrens, faimosul arhitect chemat cu trei ani înainte de la Düsseldorf la Berlin de Emil Rathenau, ca arhitect şi designer al uzinelor de echipament electric A.E.G. Se pare că Behrens a apreciat mult realizările tânărului pictor[265]. El l-a îndemnat, de altfel, pe talentatul transilvănean să urmeze cursurile de la *Unterrichtsanstalt des Berliner Kunstgewerbemuseums*, ceea ce va face începând din 1911.

În 1913 lui Mathéy i s-a făcut dor de casă şi, favorizat de împrejurări încă neelucidate pe deplin, a deschis două expoziţii, cu aceleaşi lucrări, la Sibiu şi Bucureşti. La data de 3 octombrie 1913, în presa de limbă germană din bătrânul burg ardelenesc era anunţată expoziţia *cunoscutului pictor şi grafician din Germania, Georg Alexander Mathéy – de altfel născut in Sibiu* – care *la începutul săptămânii viitoare* urma să-şi deschidă expoziţia în *pavilionul patinoarului din oraş*[266]. În 8 octombrie, din acelaşi ziar, *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt,* aflăm că *anunţata expoziţie a pictorului şi graficianului Georg Alexander Mathéy se va deschide duminică, în 12 ale acestei luni, la ora 10 dimineaţa în pavilionul de patinaj*[267]. Ziarul amintit s-a ocupat aproape întreaga lună octombrie de expoziţia tânărului sibian, vorbitor de germană, de sorginte macedoniană şi cu studii de specialitate în Germania, articolele fiindu-i favorabile[268]. Din numărul pe 22 octombrie 1913 al ziarului amintit aflăm că pictorul şi graficianul organizează ghidaje (de fapt, ghidaje gen conferinţe) în cadrul expoziţiei, cu tema *Scop şi ţintă în arta aplicată modernă,* conferinţe care se ţin joi şi vineri la orele 12, şi sâmbăta la 11. Anunţurile repetate din presă au ca scop, atât invitarea amatorilor de frumos la expoziţie, cât şi atenţionarea lor că expoziţia nu poate fi prelungită dincolo de data anunţată a închiderii, 26 octombrie, din cauza faptului că lucrările urmează să plece spre Bucureşti, pentru o nouă expoziţie[269]. Presa a acordat spaţii ghidajelor tip conferinţă, fie spre a menţiona efectuarea primului, fie

[265] Osborn, *op. cit.,* p. 6.
[266] *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt,* 12082, 3 oct. 1913, p. 6.
[267] *Ibidem*, 12086, 8 oct., 1913, p. 5.
[268] Mai întâlnim articole în *Ibidem*, 12090, 13 oct, p. 6, *Ibidem*, 12095, 18 oct., p. 6.
[269] *Ibidem*, 12098, 22 oct., p. 5.

pentru a le anunța pe ultimile două[270].

De altfel şi prestigioasa revistă de cultură din Braşov, *Die Karpathen*, prin pana artistului şi istoricului de artă Hermann Konnerth are cuvinte elogioase la adresa tânărului pictor şi grafician sibian. În acelaşi număr al publicației sunt reproduse trei peisaje în ulei şi trei lucrări de grafică utilitară[271].

Octavian C. Tăslăuanu, om de cultură activ şi prompt – care a scris, în 1907, despre un alt *exilat,* despre Brâncuşi – i-a închinat lui Mathéy un lung articol biografic şi a ilustrat un întreg număr din *Luceafărul* cu reproduceri după tablourile sale[272]. Iată un fragment din articolul lui Tăslăuanu: *Într-o zi de Octombrie ne-am pomenit cu un tânăr neamț, care abia o rupea româneşte, că ne invită la o expoziție de pictură, de arte grafice şi de reclame artistice, aranjată în pavilionul de patinaj... Aici, la Sibiu, s-a prezentat ca un pictor german, dar stând de vorbă cu el am simțit că în sufletul lui a rămas român. A primit, fără să se gândească mult, propunerea ce i-am făcut-o de a aranja o expoziție la Bucureşti. Voiam să vadă capitala Românismului să se convingă că avem şi noi arta noastră, că sunt străduințe serioase de a crea o artă industrială românească. Voiam să se trezească în sufletul lui mândria de român şi dorința de a-şi cuceri un loc în arta românească. În Bucureşti a fost primit cu simpatie şi bunăvoință. La Casa Şcoalelor a aranjat, la repezeală, o mică expoziție, rămânând ca, în ianuarie 1914, să aduc la Bucureşti toate lucrările lui şi să le expună la Ateneu*[273].

În perioada în care a stat la Sibiu, Mathéy a pictat un peisaj – *una dintre cele mai bune pânze ale expoziției* afirmă Tăslăuanu – la Viştea, în Țara Făgăraşului, intitulat *Cădere de apă din Carpați*[274].

Din cauza unor probleme urgente, care-i reclamau prezența în Germania, Georg Alexander Mathéy a plecat fără a-şi mai putea lua tabourile[275]. *Încă din anul 1913, când el mai păstra legăturile cu*

[270] *Ibidem*, 12100, 24 oct., p. 5.

[271] Dr. H[ermann] K[onnerth], *Unsere Bilder*, în “Die Karpathen”, 7 Jg., H. 6, 15 dec. 1913, p. 187.

[272] Octavian C. Tăslăuanu, *Pictorul Gheorghe A. Matheiu*, în "Luceafărul", nr. 23, 1913, pp. 715–718.

[273] *Ibidem*, pp. 717–718.

[274] Pictura a fost reprodusă în *op. cit.*, p. 716.

[275] Pintilie, *op. cit.,* p. 64; cf. Em. Bucuța, *Zilele de primire ale cărții la Lipsca*, în "Gândirea", Anul VII, Nr. 6, iunie 1927, pp. 224–227.

*Sibiul* – spune Emanoil Bucuța – *a făcut câteva încercări de conlucrare* [cu editurile româneşti]. *Am văzut o xilografie de chenar pentru "Luceafărul", foarte expresiv, cu vrejul puternic împletit al tipăriturilor noastre vechi, mai ales brâncoveneşti. Cred că a compus tot atunci şi o copertă pentru "Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice".* În scurtul răstimp petrecut de artistul sibian la Bucureşti, acesta a mai lucrat, în lemn, un *ex-libris* pentru Ion Minulescu şi a desenat coperta volumului *Când pleacă berzele,* copertă pe care Minulescu a uitat să i-o mai ceară[276].

Revenit la Berlin în ajunul războiului, Mathéy a avut şansa să-l întâlnească pe cel care îi va deschide perspective noi, mai precis pe profesorul Emil Rudolf Weiss, personalitate deosebită, desenator de litere şi *Buchgestalter.* El a fost, de astfel, primul artist care a dat semnalul abandonării *Jugendstil*-ului în artele grafice. Weiss a fost creatorul unor litere noi care s-au bucurat de mare prețuire, printre cele mai cunoscute fiind *Gotik Weiss* şi *Weiss Fraktur*, cele din urmă ajungând a fi imediat selecționate de casa de editură *Tempel* pentru edițiile de clasici germani.

Termenul *Buchgestalter* – cel care configurează o carte – nu poate fi aplicat decât artistului german, artist care avea, printre atribuțiile sale în acest domeniu, datoria de a selecta formatul, hârtia, litera. La toate aceste atribuții se mai adăugau tehnoredactarea, desenarea coperții şi a ilustrației, supravegherea tipăririi – totul după o concepție unitară[277].

Se cuvine să menționăm aici faptul că, între 1905 şi 1945 inițiativa pentru noi tipuri de litere a venit în primul rând de la designeri, lucru nou, dacă ținem seama că înainte obiceiul era ca producătorul de litere să le comande. Neexistând ceva de genul *diviziunii muncii,* factorul determinant s-a dovedit a fi principiul personalității, oricare dintre designeri având posibilitatea să modifice tipuri tradiționale de litere în concordanță cu propriul gust[278].

Grafica de carte îi defineşte cel mai bine personalitatea lui Georg Alexander Mathéy, îl distanțează de modele şi îi permite să se exprime larg. În anii răboiului, *Buchgestalter*-ul nostru colaborează la revista *Wieland* în calitate de redactor nu doar ca autor de texte, ci

---

[276] Pintilie, *op. cit.,* p. 64, n. 12.
[277] *Ibidem*, p. 65.
[278] *Ibidem*, p. 65, n. 15.

şi grafician şi paginator. Între 1921 şi 1928, el activează ca profesor, chemat prin contract particular, la *Staatliche Akademie für Buchgewerbe and Graphik* din Leipzig, capitala industriei de carte din Germania acelor timpuri. În 1921 a apărut la editura Insel, din acelaşi oraş, o ediție a Bibliei cu zece xilogravuri de Mathéy, dedicată de acesta lui Oskar Kokoschka[279].

Exotismul şi tendințele neo-Rococo sunt caracteristice epocii în care a trăit G. A. Mathéy, iar dacă lăsăm de-o parte aura exotică care o dobândise pentru el atât Transilvania natală, cât şi Grecia străbunilor săi, primul contact al acestuia cu exotismul a fost, după toate probabilitățile, coperta şi desenul foii de titlu pentru antologia de poezie indiană *Die indische Harfe,* operă a poetului neo-romantic, dramaturg, nuvelist, eseist şi autor al unor antologii de lirică orientală Hans Bethge. În acelaşi an 1920, Mathéy ajunge la un punct important în cariera sa artistică prin realizarea gravurilor în metal, şase la număr, pentru cartea aceluiaşi autor neo-romantic, intitulată *Statuila*[280].

De fapt, Orientul era pentru Mathéy, ca şi pentru toți cei îndrăgostiți de acea lume, *nu doar o regiune, nici un concept geografic.* El era *patria tinereții sufleteşti, situată în acelaşi timp peste tot şi nicăieri*, constituind, în acelaşi timp, *confuzia tuturor timpurilor*[281]. Tocmai acest tărâm de basm este splendid redat de Mathéy pe una dintre cele mai frumoase coperți concepute de el pentru *Das Buch vom Tee* ("Cartea ceaiului"), de Kakuzo Okakura (Leipzig, Insel Verlag, 1922). Culorile ireale, acordul lor cald şi rece sub astrul care răsare şi umple cerul cu reverberații aprinse, cu Flora care păşeşte cu grație peste stânci, trupurile grațioase ale perechilor, toate sunt întrupări de-o clipă ivite sub o mână inspirată. Ilustrațiile pentru acest volum au fost realizate în litografie, procedeu delicat şi deloc comod, deoarece imprimarea ilustrației nu se poate face, ca în cazul xilogravurii, în acelaşi timp cu textul.

De reținut sunt, de asemenea, micile vignete de la sfârşitul capitolelor, vignete compuse din motive predilecte ale artelor

---

[279] *Ibidem*, pp. 65–66. În cartea lui Max Osborn, *op. cit.*, este reprodusă planşa *Închinarea magilor* [pl. 14].

[280] *Ibidem*, pp. 66–67.

[281] *Ibidem*, p. 69; cf. Ernst. Robert Curtius, *Essais sur la littérature europénne*, Paris, Grasset, 1954, p. 201.

decorative interbelice: evantaiul, florile – ghirlande sau buchete – coşul cu fructe, cartea închisă ori deschisă, fructul – piersica, para, strugurele – cu menţiunea că fiecare element, redus la o pată de culoare strălucitoare dar cu marginile difuze, intră într-o compoziţie diferită, concepută dinamic, cu gust pentru dezechilibru şi iregulalitate.

Toată viaţa sa de peripatetic, cu fuga sa de plictiseală, dragostea pentru frumos, care trădează o natură senzuală, dorinţa competiţiei în domenii artistice diverse, toate acestea par să stea sub semnul mesajului lui Goethe: *trăieste-ţi clipa!*

*

Prima carte menţionată în corespondenţa dintre Dr. Rudolf Spek şi Georg Alexander Mathéy este, după cum am arătat deja, cea a lui Max Osborn, intitulată *Georg A. Mathéy*, apărută la editura Klinkhard & Biermann din Leipzig şi Berlin în anul 1929. Din paginile acesteia aflăm o serie de amănunte despre viaţa lui Georg Alxander Mathéy, de la data precisă a naşterii – Sibiu, 13 septembrie 1884 –, la etapele desfăşurării şi desăvârşirii sale ca artist. *După tată avea sânge grecesc în vine* – scrie Osborn – *dar a crescut într-un mediu german în oraşul plin de viaţă de la nord de Pasul Turnu Roşu*[282].

Copilul a crescut, într-adevăr, într-un mediu cultural german, cel al Sibiului sfârşitului de secol XIX, dar n-a crescut rupt de mediul înconjurător sud-translivan de o polifonie culturală şi religioasă de invidiat. Întâlnim în carte o pagină – numai o pagină, nu mai mult – de o sensibilitate uluitoare despre viaţa românilor din Mărginimea Sibiului. Textul german este împănat cu vorbe româneşti: *stâna; der cioban mit seinen Schafen* ("ciobanul cu oile sale"). *Den Kopf gegen die Sonne geneigt, ist er ganz versunken in ein Morgenlied, das er auf seiner Hirtenflöte, der fluiera, spielt* ("Capul aplecat spre soare este total absorbit de cântecul dimineţii pe care-l zice din fluier"); *die doina, das Lied der Sehnsucht* ("doina, cântecul de dor").

În continuarea paginilor de text rămase, Osborn abordează etapele evoluţiei artistului, etape şi sincope pe care noi le-am prezentat în paginile anterioare, motiv pentru care nu mai revenim la ele.

[282] Osborn, *op. cit.,* p. 3.

Cea de a doua carte despre care am pomenit la începutul studiului nostru îl are autor, după cum am arătat, pe René Reyle, poartă titlul *Der Maler Georg Alexander Mathéy* şi a apărut în Atena anului 1939, în limba germană la [editura] Verlag des Studios. Cartea cuprinde cinci capitole cu douăsprezece pagini de text propriu-zis, nouă ilustrații (reproduceri după operele artistului) o listă a lucrărilor lui Mathéy în perioada anilor 1920–1933, precum şi o bibliografie care cuprinde următoarele titluri:

Max Osborn, *Georg A. Mathéy*, Sammlung "Junge Kunst", Klinkhardt u. Biermann Verlag, Berlin, 1929

Joachim Kirchner, *Der Buchkünstler Georg A. Mathéy*, E. A. Seemann Verlag, Leipzig, 1925 (epuizată)

[în greceşte] René Reyle, *Georgios A. Mathéy*, Ekdosis Stuntio, Athine, 1933.

Pe ultima pagină întâlnim următoarele informații care atestă caracterul bibliofil al cărții: *Eseul lui René Reyle despre Georg Alexander Mathéy a fost scris în vara anului 1933 şi a apărut în luna decembrie a aceluiaşi an. Textul a fost editat cu scrierea cicerograd litera Anker-Medieval, layout-ul şi tipărirea au fost executate la tipografia von Meissner şi Cargaduris din Atena. Hârtia este un produs grecesc, clişeele au fost realizate de Evanghelos Chalkiopulos din Atena. Tirajul cuprinde 300 de exemplare numerotate de mână. Concomitent cu aceasta a apărut şi o ediție grecească având acelaşi tiraj. Acest exemplar poartă numărul* [scris de mână] **148**.

# *Viitorul unei biblioteci – biblioteca viitorului: marginalii la Simpozionul Internațional de la Salzburg, „Bibliotecile în secolul XXI”*[283]

Bibliotecile se află în fața unei imense provocări, în cel mai bun sens al cuvântului, prin diversificarea şi înnoirea naturii surselor de informare şi documentare, diversificare şi modernizare care nu a cunoscut egal în istorie. Cele mai diverse aspecte privind biblioteca viitorului au fost abordate la Seminarul Internațional de la Salzburg, având ca temă *Bibliotecile în secolul XXI*, seminar ce s-a desfăşurat în celebrul Schloss Leopoldskron, între 23 şi 30 octombrie 2004.

Credem că, la început, s-ar cuveni să „spunem” câteva cuvinte despre locul şi, mai ales, despre ambientul în care s-au desfăşurat lucrările seminarului. Comanditarul castelului Leopoldskron, a fost principele episcop de Salzburg, Leopold Anton Freiherr von Firmian (1679–1744), descendent al unei vechi familii tiroleze cu rădăcini (sau strămoşi) care ajung până în 1185. Călugărul benedictin de origine scoțiană, Bernhard Stuart este privit ca principalul realizator al bijuteriei arhitectonice în discuție, castelul devenind proprietate familială von Firmian în 1736.

---

[283] Ultima informație apăruta în presa internațională de specialitate despre seminarul în discuție, cu alte cuvinte, cu puțin timp înainte de a preda cartea aceasta la editură, este cea a lui Leigh Montgomery, *Libraries' mission, future discussed at International seminar,* în „News Library News”, Vol. 27, Nr. 2/Winter 2005, pp. 1, 5 şi 17.

Iubitor de artă şi frumos, principele arhiepiscop a intrat în istorie şi ca autorul expulzării a mai mult de 22 000 de protestanți din eparhia de Salzburg, decizie care a ruinat, deopotrivă, economia ținutului, prestigiul personal al înaltului ierarh catolic, precum şi situația familiei sale. Din dorința de a reabilita statutul familial afectat, principele arhiepiscop a comandat ridicarea castelului din apropierea oraşului său de rezidență. O lege specială a transformat proprietatea într-o posesiune inalienabilă a familiei Firmian, coordonate în care, la moartea principelui arhiepiscop – în mai 1744 –, moştenitorul care şi-a intrat în drepturi a fost nepotul acestuia, contele Laktanz Firmian. După trecerea la cele veşnice, trupul înaltului cleric a fot înmormântat – mai târziu, în acelaşi an – în catedrala din Salzburg, doar inima rămânându-i în discretul „cavou" de sub pardoseala capelei castelului.

Contele Laktanz, noul proprietar – colecționar şi artist, el însuşi –, a îmbogățit castelul cu cea mai mare colecție de pictură din istoria acestuia, printre nume figurând personalități de talia lui Rembrandt, Rubens, Dürer ori Tizian. De altminteri, contele a fost unul dintre primii sponsori ai lui Leopold Mozart şi ai fiului său, Wolfgang Amadeus.

După moartea lui Laktanz, survenită în 1786, fiul său a început să vândă piese valoroase din colecția de pictură, iar castelul a intrat într-un con de umbră, dacă nu chiar în declin. În 1837, Leopoldskron a fost vândut lui George Zierer, proprietarul unei „galerii de vânătoare" din oraş, care a jefuit colecțiile, scoțând din castel tot ce (mai) era valoros în materie de pictură, sculptură ori de gravură. Pe parcursul celui de al XIX-lea secol, *Schloss*-ul a trecut prin mai multe mâini, printre care cele ale lui Ludovic I, regele Bavariei, ale bancherului Carl Spängler, ba chiar şi prin mâinile a doi chelneri care şi-au propus să transforme reşedința nobiliară în hotel.

În 1918, castelul, care ajunsese aproape o ruină, a fost cumpărat de celebrul regizor teatral Max Reinhardt, co-fondatorul Festivalului de la Salzburg. Reinhardt şi-a folosit întreaga energie şi întreg talentul creativ în vederea restaurării „imobilului", astfel că, împreună cu artiştii salzburghezi a reuşit să restaureze scara principală a castelului, marele salon şi salonul de marmură. Biblioteca şi salonul venețian sunt realizări proprii ale artistului, ca şi decorațiile altor saloane. Pe scurt, în perioada Max Reinhardt, Schloss Leopoldskron a devenit un loc privilegiat de întâlnire pentru

artişti, actori, scriitori, compozitori din Europa şi nu numai. Sfârşitul „erei Reinhardt" a coincis cu ascensiunea nazismului. În 1938, pe când Reinhardt se afla şi lucra la Hollywood, castelul a fost confiscat de statul național-socialist, ca fiind „proprietate evreiască", iar celebrul om de artă nu s-a mai putut întoarce niciodată la locu-i îndrăgit. Max Reinhardt a murit la New York, în 1943, şi în chiar anul morții sale, el i-a scris soției, actrița austriacă Helene Thimig: *Am trăit la Leopoldskron optsprezece ani, cu adevărat am trăit, aducându-l la viață... L-am iubit întotdeauna într-un mod solemn, niciodată banal. Au fost anii mei cei mai frumoşi, cei mai prolifici şi mai maturi... L-am pierdut* [castelul] *fără să mă lamentez. Am pierdut tot ce am investit în el.*[284]

După război, mai precis în 1945, Schloss-ul a fost returnat familiei ultimului proprietar, iar în 1946 Helene Thimig a oferit reşedința unui număr de trei vizionari americani, părinții *de facto* ai viitorului „Salzburg Seminar". Prima sesiune a respectivei întruniri s-a desfăşurat în vara lui 1947, iar succesul acesteia i-a determinat pe cei trei fondatori, Clemens Heller, Scott Elledge şi Richard Campbell să caute fonduri pentru a organiza şi cea de-a doua sesiune a Seminarului de la Salzburg, cea din vara lui 1948. De atunci şi până astăzi, cele peste 400 de sesiuni ale Seminarului – având cele mai diverse teme, una dintre acestea fiind cea privind bibliotecile – au fost frecventate de mai bine de 22.000 de participanți, în calitate de *fellows*[285]. Nu este lipsit de importanță faptul că celebrul film *Sunetul muzicii* a fost turnat la Schloss Leopoldskron, în 1965, cu precizarea că filmările în interior au fost interzise pe toată perioada desfăşurării Seminarului. De asemenea, nu trebuie omisă biblioteca acestui castel, bibliotecă ce se mândrea în trecut cu operele lui Goethe, opere cărora li s-au adăugat, în ultimele decade, cărți din domenii precum politica internațională, sociologie, tehnologie[286].

*

Am avut privilegiul de a fi selectat, în calitate de *fellow* al

---

[284] www.salzburgseminar.org.
[285] *Ibidem*.
[286] Ultima donație de carte din România pentru Schloss Leopoldskron a fost făcută de subsemnatul, în primele zile ale Seminarului, fiind vorba de Gudrun-Liane Ittu, *Geschichte des Brukenthalmuseums,* Monumenta Verlag Sibiu/ Hermannstadt, 2003.

acestei întruniri mondiale de elită din lumea bibliotecilor şi a bibliotecarilor, întrunire care ne-a permis întâlnirea cu o serie de personalități din domeniu din cele mai diverse părți ale globului[287]. Participanții au reprezentat cele mai diverse tipuri de biblioteci, de la cele naționale şi publice, la cele academice, speciale ori muzeale. Timpul petrecut împreună ne-a transformat din cincizeci şi opt de participanți, veniți din douăzeci şi opt de țări, vorbitori a douăzeci şi nouă de limbi diferite, ne-a transformat, spuneam, în cincizeci şi opt de prieteni cu speranțe, preocupări şi năzuințe comune. O *guerilă de bibliotecari* – cum plastic s-a exprimat una dintre participante – *ale căror drumuri s-au întâlnit la Seminarul de la Salzburg cu un scop comun, acela de a îndeplini misiunea bibliotecilor, ca instituții de moştenire activă şi ca elemente ale dezvoltării sociale în secolul XXI*[288].

O remarcabilă sinergie s-a creat printre participanți – *fellows* şi profesori, deopotrivă – în perioada unei săptămâni, acelei săptămâni, cât a durat seminarul. Practic, atunci când vorbim despre eficiența şi rezultatele Seminarului de la Salzburg – un adevărat *drum al Damascului,* ca să păstrez plastica exprimare a unei bibliotecare-soții de pastor[289] –, trebuie să facem trimitere atât la importanța şi valoarea contribuțiilor personale, cât şi la strategiile adoptate ori la învățămintele pe care le-am tras.

Barbara Semonche (The Park Library at the Univerity of Noth Carolina Chapel Hill) arăta, după încheierea lucrărilor seminarului, câte a aflat dincolo de/ în afara orelor de curs: *de la o directoare de*

---

[287] Că statutul de *fellow* la Salzburg Seminar nu presupune sau nu înseamnă un statut derizoriu este dovedit (şi) de ultimele veşti primite de la organizatori, care, pe pagina de web updatată 21 decembrie 2004, ne anunță următoarele: Mari Pangestu, *fellow* al Sesiunii 367/1999 (*Costurile şi beneficiile unui sistem de piață liberă*) a fost numit Ministru al Comerțului în noul Guvern indonezian; Wilfrido Villacorta, *fellow* în Sesiunea 388/1999 (*Susținerea democrației în lumea modernă*) a fost numit „recent” Secretar General Adjunct al ASEAN; M. Aman Wirakartakusumah, *fellow*, activ la Salzburg Seminar între 1999 şi 2004 a fost desemnat, Ambasadorul Indoneziei la UNESCO (www.salzburgseminar.org [mailto: eview@salzburgseminar.org], 21 Dec. 2004, 12:38; Subject: News From the Salzburg Seminar).

[288] Dale Peters, *Salzburg Seminar Session 422: Libraries in the 21st Century* [raport, 2004].

[289] Leone Tiemensma, *Salzburg Seminar Program session 422: Libraries in the 21st Century* – Report back [2004].

*bibliotecă din Egipt am aflat că în limba sa nu există cuvânt* [*echivalent*] *pentru „profesional”. De la o bibliotecară din Vietnam am aflat că vârsta obligatorie de pensionare pentru femei este de 55 de ani, iar pentru bărbați, 60. Unul dintre fellows din China mi-a dezvăluit sistemul de promovare din țara sa*[290].

Munca în cadrul lucrărilor Seminarului a fost intensă, participanții – profesori şi *fellows*, deopotrivă – concentrându-şi atenția asupra metodelor de lucru în anii ce vin, asupra strategiilor de urmat, a încercărilor pe care viitorul le va rezerva, precum şi asupra cazurilor particulare din arii sau zone geografice şi culturale distincte.

Toate aceste strategii, toate aceste învățăminte au permis să fie definit noul rol al bibliotecarului, titular al unui nou set de competențe, dublate de o serie de calități personale, nevalorificate până acum, lucruri ce nu se învață îndeobşte în şcoală. Planificarea unei /unor/ strategii, cunoştințe de IT, capacitatea de colaborare, leadership colaborativ, precum şi abilitatea, capacitatea de a măsura impactul, nu doar randamentul muncii sunt imperativele secolului XXI în domeniu .

În termeni generali, *noul* nu este o modă, ci este o valoare, temelie a oricărei critici. De altfel, evaluarea noastră despre lume nu mai depinde, cel puțin direct, ca la Nietzsche, de opoziția dintre *nobil* şi *josnic*, ci de aceea dintre Vechi şi Nou, în situația în care *erotica noului* a apărut încă din secolul al XVIII-lea. Pentru a scăpa de alienarea societății secolului al XXI-lea, nu există decât un singur mijloc, *fuga înainte*, în ale cărei coordonate orice limbaj vechi este imediat compromis, iar orice limbaj devine vechi de îndată ce este repetat[291]. Spre pildă, limbajul encratic – produs şi răspândit sub protecția puterii – este în chip statutar un limbaj de repetiție. În schimb, *Noul este desfătarea,* iar în coordonatele acestea, cuvintele lui Freud par nimerite: *la adult, noutatea constituie întotdeauna condiția desfătării*[292].

Cu toate acestea, nu trebuie să ne scape faptul că repetarea, sub raport religios, presupune încercarea – sau una din căile – de

---

[290] Montgomery, *op. cit.,* p. 5.
[291] Roland Barthes, *Plăcerea textului*, trad. de Marian Papahagi, Postfață de Ion Pop, Cluj, Echinox, 1994, p. 64.
[292] *Ibidem*, pp. 64–65.

apropiere de Divin. În schimb, forma bastardă a culturii de masă este aşa-numita *repetare ruşinoasă*, sub care se repetă conținuturile, schemele ideologice, ştergerea contradicțiilor, dar se variază formele superficiale: noi fapte, noi imagini, noi trimiteri, dar întotdeauna acelaşi sens. *Stereotipul* este cuvântul repetat, în afara oricărei magii sau entuziasm, ca şi cum ar fi natural, ca şi cum de fiecare dată devine adecvat pentru rațiuni diferite, ca şi cum a imita ar putea să nu mai fie simțit ca o imitație; cuvântul sfruntat, care pretinde consistență şi-şi ignoră propria insistență[293].

Fraza este ierarhică, ea implică supuneri, subordonări, reaşezări interne. De aici apare caracterul ei încheiat; cum ar putea rămâne deschisă o ierarhie? De altfel, plăcerea frazei este foarte culturală. Artefactul creat de retori, gramaticieni, lingvişti, maeştri, scriitori părinți, acest artefact este mimat într-un mod mai mult ori mai puțin ludic. Ne slujim de un obiect excepțional, al cărui paradox a fost bine subliniat de lingvistică: structurat în chip imuabil şi cu toate acestea infinit reînnoibil: ca în jocul de şah[294].

Dacă ar fi să ne imaginăm o estetică a plăcerii textuale – într-o bibliotecă sau în afara ei – ar trebui să ne gândim, printre altele, la *scriitura cu voce tare*. Această scriitură vocală (care nu este defel vorbirea) nu se practică, dar fără îndoială ar fi recomandabilă, fie şi numai dacă ne ducem cu gândul retorica Antichității clasice în care *grăuntele vocii* – amestec de timbru şi limbaj – este materia unei arte[295].

*

Informația dintr-o bibliotecă se baza, până mai ieri, exclusiv pe existența cărților (nume generic incluzând cele mai diverse publicații, de la reviste la cărțile propriu-zise). În schimb, la început de secol XXI, informația oferită de/ găsită în bibliotecă – oricare ar fi această bibliotecă, doar să fie una a viitorului – este informația digitală. O schimbare aduce cu sine alta sau altele, astfel că modificările naturii surselor de informație au ca şi consecință redefinirea atribuțiilor muzeografilor din biblioteci ori a bibliotecarilor.

[293] *Ibidem*, p. 66–67.
[294] *Ibidem*, pp. 79–80.
[295] *Ibidem*, p. 104.

Nu de puține ori discuțiile – din chiar țările dezvoltate – privind "bibliotecile electronice" au alunecat spre două extremități, spre două poziții, una simplist-optimistă, cealaltă extrem-pesimistă. Aderenții primei atitudini îşi imaginează un viitor în care informația, de orice natură ar fi ea, fi-va disponibilă pentru oricine, oriunde, în orice moment prin simpla atingere a unei taste. Numai că viziunea aceasta hiperoptimistă este contrabalansată de realitate, de banalul de zi cu zi, de *fetidul cotidian* (Andrei Pleşu). Adepții opțiunii extem-pesimistă susțin că o bibliotecă virtuală, în adevăratul sens al cuvântului, este o utopie, un lucru irealizabil. Din motive care nu țin de subiectul propus pentru această lucrare, pesimiştii au reuşit să-i atragă de partea lor pe cei care se întreabă dacă se cuvine – sub raport moral, al drepturilor de autor s.a.m.d. – ca informația electronică să preceadă informația (aceiaşi informație) din cartea publicată. Este preferabil, desigur, ca să fie găsită o cale de mijloc, în aşa fel încât nu neapărat toată lumea să fie mulțumită (asta ar fi o utopie!), ci să fie identificate punctele comune, discutate cele în litigiu şi eliminate cele care, de departe, sunt de nerezolvat.

Istoria a arătat de nenumărate ori că o (nouă) descoperire a ajuns, cel puțin în faza sa de început, în conflict cu lumea în care a apărut, a bulversat vechea ordine. Spre exemplu, de la sfârşitul secolului al XII-lea şi până în secolul al XIII-lea, în Europa Occidentală a avut loc, în domeniul cromaticii, o *revoluție albastră*[296]. Înaintea perioadei menționate, albastrul era considerat, în mentalul colectiv medieval al timpului, drept un negru de tip particular, la fel ca verdele. Mai mult, azurul, care nu reprezenta nimic pentru omul carolingian, a devenit peste secole o *valoare* şi va deveni *culoarea* regalității franceze. *Revoluția albastră* avut consecințe dintre cele mai dramatice şi, totodată, paradoxale, căci ruinarea unor întregi bresle meşteşugăreşti şi ghilde negustoreşti din Alsacia, spre pildă, a făcut ca diavolii să fie pictați în *albastru* pe vitraliile catedralei din Strassbourg[297].

*

*Paradigma cărții*: de la bun început trebuie precizat că

[296] Constantin Ittu, *Elite şi putere în Europa heraldică a secolelor XII–XVI,* Sibiu, Editura Universității "Lucian Blaga", 2004, p. 117.
[297] *Ibidem*, p. 118.

segmentele categoriale care vor fi întâlnite în rândurile şi în paginile care urmează sunt rezultatul unui valoros aflux de informații de profil obținute în cadrul lucrărilor în plen şi pe grupe de lucru (workshop-uri) în cadrul Seminarului Internațional de la Salzburg menționat încă de la primele rânduri.

Dacă vorbim despre caracteristicile generale ale unei biblioteci, ei bine, biblioteca este – sau constituie – interfața între cititorul solicitant de informație şi informația propriu-zisă, existentă în bibliotecă sub forma de materiale edite şi inedite. De la sine înțeles, din categoria materialelor edite fac parte cărțile, revistele (în sensul general al termenului), publicațiile de specialitate cu răspândire redusă datorită gradului ridicat de specificitate al acestora, ziarele, efemeridele etc. În categoria materialelor inedite pot fi cuprinse manuscrisele, corespondența (olografă, dactilo), corespondență ce nu a văzut încă lumina tiparului ş.a.m.d.

Desigur, nu putem exclude din context atribuțiile bibliotecarilor cu precizarea că în categoria "bibliotecari" intră, firesc şi muzeografii care lucrează în biblioteci-secții ale unor muzee, precum toate categoriile de adiacente. În linii generale, atribuțiile bibliotecarilor ar fi următoarele: 1) să colecționeze materialul specific bibliotecii/-lor (prin donații, achiziții, schimb interbibliotecar intern şi extern etc.); 2) să înregistreze în registrele de inventar, să organizeze şi să aranjeze judicios în depozit(e) materialul respectiv, pe colecții şi/sau în funcție de anumite criterii, specifice fiecărei biblioteci (aranjare topografică, pe mărimi sau cote etc.); 3) să ofere cititorilor care vin în bibliotecă materialul existent în colecții, în funcție de solicitări.

*Colecționarea şi prezervarea materialelor de bibliotecă*: după cum bine se ştie cea mai mare provocare pentru bibliotecarii din toate timpurile a fost colecționarea de material specific pentru biblioteci. Într-o anumită fază, nu neapărat incipientă, manuscrisele şi mai apoi cărțile erau rare şi, prin acesta, valoroase. Într-un fel, unitățile de bibliotecă ale secolelor anterioare au fost privite ca imagini ale puterii şi bogăției, prin valoarea lor şi prin sublinierea statutului social al posesorului, al posesorilor. Manuscrisele, la început, cărțile, mai târziu, au dus la fixarea în scris a ideilor epocilor respective, dar şi la răspândirea ideilor, ideologiilor – religioase sau nu – etc. pe cele mai diverse arii de civilizație. Scrisul era privit ca ceva magic pentru omul iliterat. Este şi motivul pentru care, în

Biserica Apusului, spre exemplu, s-a insistat mai degrabă pe binomul *carte-imagine* decât pe dihotomia acestora. În epistola sa către episcopul Serenus de Marsilia, în jurul anului 600, papa Grigore cel Mare „zice”: *căci ceea ce procură cuvântul scris oamenilor care citesc, pictura le dăruieşte analfabeţilor* („idiotis”) *care o privesc, fiindcă aceşti ignoranţi văd ce trebuie să imite; picturile sunt lectura celor care nu ştiu literele, astfel încât ţin loc de lectură…*[298]

Desigur, şi azi cartea reprezintă puterea unui simbol, cel al culturii, iar biblioteca ar trebui privită drept locul ales, de înaltă ţinută unde iniţiaţii caută calmul şi liniştea necesară lecturii, informaţiei, reflecţiei, scrisului. Cartea poate fi privită nu numai în parametri, în coordonate laice, ci religioase. Tora, Biblia, Coranul, ca să nu citez decât Cărţile Sfinte ale celor trei religii monoteiste ale lumii, sunt citite – în funcţie de şcolile teologice care fac, dirijează sau sugerează lectura lor –, în mod literal, simbolic, mistic, alegoric. Păstrându-ne pe linia literaturii teologice, cartea a putut inspira teamă secole de-a rândul, când era considerată drept conţinând idei eretice. Ca şi consecinţă, actul de violenţă se desfăşura atât asupra cărţii (ardere), cât şi asupra posesorului (ardere pe rug).

În zilele noastre, iniţiatul, fie el iubitor de carte ori bibliotecar, întâmpină alte probleme. Cartea nu mai este de foarte mult timp o raritate. E drept, pasiunea colecţionarilor îi duce pe aceştia – la propriu ori la figurat – peste mări şi ţări spre a colecţiona titluri rare ori volume preţioase. Dar, în general, cartea curentă, cum este ea numită, devine accesibilă, dacă nu fizic, cel puţin microfilmată sau xerocopiată. Astfel, informaţia este mai uşor de găsit, de „accesat” şi de utilizat. Problema bibliotecarului de la sfârşitul secolului al XX-lea şi începutul secolului al XXI-lea nu mai este aceea de a *achiziţiona* – eventual în urma unor strădanii deosebite –, ci de *selecta*, în situaţia în care azi se publică *râuri de cărţi*. Dacă, în regimurile totalitate, statul decidea care cărţi erau dizerabile şi care nu erau dizerabile de a rămâne în rafturile bibliotecilor, astăzi, bibliotecarul *selectează*, cum am spus, din

[298] Alain Besançon, *Imaginea interzisă. Istoria intelectuală a iconoclasmului de la Platon la Kandisnky*, trad. din franceză de Monica Antochi, Bucureşti, 1996, p. 162; cf. Grigore cel Mare, *Epistola XIII. Ad Serenum Massiliensem episcopum* (P. L., vol. LXXXVII, col. 1128–1130).

noianul de titluri, acelea care sunt compatibile cu profilul instituției în care acesta lucrează.

*Bibliotecarul* pare a fi – în coordonatele trecutului şi, parțial, în cele ale prezentului – omul care îşi ia „numele” de la instituția în care lucrează. Bibliotecarul este privit a fi, mai mult sau mai puțin, persoana care *stăpâneşte* informația existentă în bibliotecă, el fiind şi *gardianul* acesteia. Cititorul, consumatorul de informație are nevoie de bibliotecar pentru a avea acces la materialul informațional care îi este necesar. De aici şi percepția că omul care lucrează în bibliotecă este şi *posesorul*, *stăpânul* informației – realitate falsă, de altminteri. Pe de altă parte, solicitările bibliotecarilor, adresate cititorilor, de a aduce cărțile împrumutate – solicitare extrem de îndreptățită, de altfel – transmit mesajul că *proprietarul* (biblioteca) solicită returnarea bunurilor sale. Este aproape o banalitate pentru utilizatorii de informație familiarizați cu bibliotecile să afirmăm că o carte nu poate fi decât „în posesia” (nu în proprietatea) unui singur cititor, pe tot parcursul timpului pe care acesta îl acordă citirii cărții respective.

Biblioteca viitorului, cea informatizată schimbă parametri existenți, cunoscuți până acum. Informațiile digitalizate nu există într-un mod tangibil, ca o carte sau ca un album de artă, nici nu pot fi depozitate într-unul sau în altul dintre depozitele unei biblioteci. Informația este altfel depozitată, electronic, şi poate fi accesată de mai mulți – chiar de foarte mulți – solicitatori în acelaşi timp. Citită sau printată, informația se află, în acelaşi timp, „la locul ei”, în memoria calculatorului, şi în posesia cititorului, fie le student, profesor, cercetător sau pasionat pensionar. În plus, nimeni nu cere returnarea ei. Din toate aceste motive dispare una dintre obligațiile bibliotecarului, aceea de a monitoriza parcursul, traseul cărților: dus, adus, păstrarea acestora în depozite.

*

Când Randall C. Jimerson, preşedintele Societății Americane a Arhiviştilor, a auzit de planul celor de la Google de a informatiza Bodleian Library din Oxford, precum unele din bibliotecile de vârf ale Statele Unite, s-a întrebat: *la ce s-au gândit?*[299]

Randall Jimerson are dubii, temeri, nelămuriri, fireşti, în

[299] Felicia R. Lee, *Questions and Praise for Google Web Library,* în „The New York Times“, 18 dec. 2004.

ultimă instanță. Cine va face selecția materialului? Cum va fi organizată munca spre a fi evitate repetările, pentru a selecta excepțiile? Oare, după încheierea operațiunii, vor uita utilizatorii Google cum să țină în mână o carte sau cum s-o răsfoiască? Fi-vor ei străini de farmecul unei căutări, unei cercetări îndelungate, minuțioase, răbdătoare, cu finalitate „târzie”, ca „pe vremuri”?

În schimb, mulți dintre cercetătorii şi bibliotecarii intervievați de publicațiile americane de mare circulație au găsit extrem de interesantă şi de tentantă inițiativa Google de a digitaliza colecțiile existente la Oxford University, University of Michigan, Stanford şi pe cele existente la New York Public Library. Proiectul va arunca în aer zidurile ce despart bibliotecile între ele – ca să folosim expresia plastică a lui Paul Duguid, specialist în informatică la University of California, Berkeley. La rându-i, David Nasaw, istoric new yorkez susține că oportunitățile oferite de folosirea unor cuvinte-cheie pentru identificarea şi, respectiv, pentru regăsirea cărților, documentelor, a informațiilor, scutesc timp, energie şi fonduri în munca de cercetare în timp ce rezultatele acestei munci sunt mai rapide.

Indiscutabil, nimeni nu pune problema dispariției bibliotecilor, din contră, rolul lor devine important în cu totul alte coordonate, fiind „asaltate” de mult mai multă lume care, însă, nu are obligația – nici posibilitatea, e adevărat – de a frecventa respectabilele instituții în mod fizic, prin prezență biologică.

Desigur, o serie de întrebări se ridică în noile coordonate, în noul *framework*, cum ar spune anglo-saxonii. Spre exemplu, mulți îşi pun problema cum vor reuşi studenții să se descurce în imensul păienjeniş al Internetului, ei care sunt la început de drum în găsirea, selectarea şi folosirea bibliografiei de specialitate. Firesc, a doua întrebare îi vizează pe bibliotecari: în ce măsură se schimbă nu numai atribuțiile, ci şi rolul acestora într-o lume în care accesul la informație este cu mult mai vast decât şi-ar fi închipuit cineva până nu demult. Cum vor reuşi bibliotecile – dacă vor reuşi – să inter-colaboreze spre a evita redundanțele.

Google şi-a propus să informatizeze atât cele opt milioane de cărți de la Stanford, cât şi cele şapte milioane de la Michigan. În schimb, proiectul pentru Harvard presupune o fază de început în care vor fi trecute pe suport magnetic numai 400.000 de volume. Scanarea colecțiilor Bibliotecii Bodleian din Oxford se va rezuma la

un număr nespecificat de cărți apărute înainte de 1900, iar colaborarea cu New York Public Library vizează, într-o fază inițială, obiectele confecționate din material fragil, dar nu toate, ci doar acelea care sunt cel mai mult solicitate de cercetători[300].

*Toate acestea vor ține trează imaginația oamenilor într-un mod nemaipomenit* – susține Kate Wittenberg director la Electronic Publishing Initiative, Columbia University – *dar dacă este bine sau rău nu poate fi* [aflate aici] *nici întrebarea şi nici răspunsul*[301]. La sfârşitul anului 2004, Kate Wittenberg a finalizat un studiu de trei ani care a vizat un număr de 1233 studenți de pe întreg cuprinsul Statelor Unite. Rezultatele la care a ajuns arată că bibliografia electronică constituie, în acest moment, principala sursă folosită de studenții de peste Ocean in lucrările lor. *Noi am fost învățați* – afirmă cercetătoarea – *că bibliotecile te ajută să formulezi întrebări şi tot ele îți oferă răspunsurile. Ce ne facem într-o lume virtuală, cine va face lucrurile acestea?* Dar tot ea aduce exemple liniştitoare. Astfel, tema (de licență, de doctorat ori de cercetare) *schimbări climaterice* atinge atât domeniul geografiei, cât şi pe cel al ştiințelor politice. Având la dispoziție informație virtuală, cel implicat în tema respectivă poate să navigheze de la un domeniu la altul, poate să treacă de la o carte la alta, în vreme ce *în lumea materială, cărțile privitoare la cele două domenii se află în două clădiri distincte la Columbia Univerity*.

Autoarea studiului afirmă, pe bună dreptate, că o cercetare serioasă nu se poate face fără „parcurgerea” unor documente originale aflate în muzee şi arhive. Continuându-i parcă ideea, Robert Danton, profesor de istorie la Princeton, autor al unui volum privind istoria cărții, afirmă că atât legătura unei cărți, cât şi calitatea hârtiei acesteia spun multe unui ochi experimentat, atât despre epoca apariției acesteia, cât şi despre editor ori despre gradul de audiență din vremea aceea. De aceea *ne facem o părere greşită dacă ne imaginăm că folosind motorul de căutare Google vom avea la picioarele noastre toate datele care caracterizează un studiu serios* – adaugă el.

Aşa cum televizorul nu a înlocuit radioul, tot aşa internetul nu va elimina lectura unei cărți (*plăcerea textului* – Roland Barthes)

---

[300] *Idem*.
[301] *Idem*.

spune Paul LeClerc[302], preşedintele şi directorul executiv de la New York Public Library, bibliotecă ce a avut în 2003 nici mai mult nici mai puţin de 13 milioane de cititori virtuali şi fizici, lucru imposibil înainte de informatizare.

Carol Brey-Casiano, preşedinta Asociaţiei Americane a Bibliotecilor, atrage atenţia supra faptului că într-un viitor mai mult sau mai puţin apropiat, bibliotecile locale vor reflecta sau vor răspunde intereselor regionale de informare, şi se vor orienta tot mai puţin spre bibliografie de interes general, naţional ori mondial, situaţie în care bibliotecarul unei astfel de instituţii va fi mai puternic integrat în colectivitatea locală. În ţările dezvoltate s-a şi ajuns la o astfel de orientare, căci – arăta dânsa – *oamenii vin la mine şi-mi spun: am încercat pe Google şi am primit 40.000 de trimiteri la întrebarea mea. Ce mă fac?*

Privind lucrurile şi altfel, nu de puţine ori se ajunge la situaţii de genul celei de mai sus şi datorită (din cauza) faptului că, pentru unii, cartea nu există decât în format electronic, după cum afirmă Paul Courant, preşedintele pe probleme academice al Universităţii Michigan. Subalternii domniei sale sunt oarecum îngrijoraţi de perspectiva informatizării totale, susţinând că, în acest fel, specificul colecţiilor Universităţii Michigan se poate pierde. În schimb, distinsul profesor crede că informaţiile găsite pe Google îi va determina pe cititori să vină la bibliotecă pentru a aprofunda căutările, dacă nu neapărat cercetările, context în care bibliotecarii îşi vor păstra atribuţiile „moştenite” din perioada anterioară epocii numită a „bibliotecii viitorului”.

*

Trecem de la sistemul american şi performanţele acestuia, de neatins în multe regiuni ale Europei şi ale lumii, la unele aspecte necesare, reale şi accesibile în multe zone de pe Terra, inclusiv în zona noastră.

În primul rând, pentru a informatiza o bibliotecă – vorbesc de pe poziţia unui cercetător din domeniul ştiinţelor umaniste, nu a unui specialist în informatică – avem nevoie de nişte elemente de referinţă, cu statut de puncte de sprijin în munca noastră. Desigur, se

---

302 Paul LeClerc a prezentat, la Salzburg Seminar, Session 422, tema *Biblioteca publică reflectată în bibliotecarul secolului XXI*.

poate ridica următoarea întrebare: pentru ce principii îndrumătoare? Pentru simplul fapt că multe instituții – ne referim, strict, la cele de cultură – îşi propun informatizarea colecțiilor, dar nu au posibilitatea să o facă din lipsă de experiență, precum şi din cauza inexistenței unui personal calificat în domeniu. Din cauzele enumerate mai sus, se pune serios problema realizării ori a elaborării unui (să-i zicem) „ghid practic”, ca instrument pentru implementarea proiectelor de informatizare.

S-a vorbit – în diverse întruniri de profil – despre *democratizarea informației,* altfel spus, al liberului acces la aceasta, cei care au ridicat problema fiind conştienți de necesitatea conservării/prezervării patrimoniului local, național, zonal etc. Este bine să se spună, chiar să se repete, în contextul dat, că niciodată informatizarea *nu* va înlocui prezervarea patrimoniului[303]. Accesul la informație merge, în noile coordonate, dincolo de accesul la tehnologie, fiind vorba despre management modern, capacități imobiliare (laborator de informatică etc), contacte sociale[304].

Ca şi consecință a informatizării unei biblioteci, se schimbă şi modul de (de)servire al cititorilor. În primul rând, întâlnim un *e-curatorship*, nu vechiul sistem de gestiune/gestionar de bibliotecă. Informațiile virtuale pot ajunge în cele mai îndepărtate locuri, aceasta însemnând atât transmiterea de informații „peste mări şi țări”, cât şi accesul celor aflați în locuri aflate la mare distanță de zone puternic sau dens locuite. Desigur, astfel de „manevre” sunt posibile –vor fi posibile – numai atunci când o bibliotecă are şi o echipă de specialişti în domeniu, capabilă sau, cel puțin, aptă să managerieze atât „conținutul” (colecțiile informatizate), cât şi pagina de web a(le) unei biblioteci.

Prezervarea digitală constituie un alt element important al unei biblioteci a viitorului. Una din priorități ar fi – în concordanță cu materialul citat – separarea conținutului informațional al unei biblioteci de informațiile media (de mass-media). La acestea se vor adăuga noile provocări – unele dintre acestea încă neştiute – la care

---

[303] Dale Peters, *Digitalisation and digital preservation*, în „Seminar of the Preservation of Paper and Photographs in Museums, Archives and Libraries”, Grahamstown, South Africa, 8–12 aprilie, 2002, pp. 2–3.

[304] *Ibidem*, p. 10; autoarea ne trimite, la http://www.library.cornell.edu/preservation/tutorial.

va fi supus tezaurul informațional al unei astfel de instituții de cultură. Dintre cele știute, menționăm doar necesitatea păstrării integrității și autenticității datelor, în situația în care acestea sunt (vor fi) supuse unui proces de deteriorare, mai ales dacă dotarea tehnologică nu va ține pasul cu progresele în domeniu[305].

Problema, fiind extrem de serioasă, a făcut obiectul unei rezoluții UNESCO, intitulată *Digital Preservation*, rezoluție propusă de Conferința directorilor de biblioteci naționale (SDNL), la Haga, în iunie 2001[306]. În concordanță cu cerințele organizației mondiale, în *Research Libraries Group Draft* se afirmă: *o organizație* [pentru noi *instituție* – s. n. C. I.] *are atât responsabilitatea de a păstra și conserva pe termen lung patrimoniul resurselor digitale, cât și pe aceea de a le face disponibile comunităților umane [peste timp și independent de evoluția mijloacelor tehnologice]*[307].

*

*Qui potest? Cum este posibil* să facem apel la un atât de mare fond informațional dintr-o bibliotecă virtuală fără să ne rătăcim. Și când vorbim de rătăcire, nu avem neapărat în minte șuvoiul propriu-zis de date din care chiar nu mai poți să ieși decât cu greu, ceea ce este, într-adevăr, o problemă, ci la altceva. Cum poate cineva să mai ajungă să și sistematizeze tot ceea ce a parcurs, a citit, a selectat. Soluții nu sunt, iar gândul ne duce, la Antichitatea clasică. Dacă ar fi să-i luăm drept model pe Nepos, Plutarh, Varro, Suetoniu ori pe alții asemenea lor, constatăm că ei, istorici și biografi, deopotrivă, nu au propriu-zis, o metodă științifică de apreciere a *surselor* pe care-și bazează reconstituirea. Biografiile, istoriile scrise de ei sunt evenimențiale și psihologice, mai apropiate de *ficțiunea literară* decât de istorie. *Spiritul critic* nu le lipsește, dar e așa zicând spontan, ca un fel de *bun simț*, care le permite să pună la îndoială ori să accepte informația furnizată de lacunarele documente pe care le posedă[308].

---

[305] *Ibidem*, p. 31.

[306] Titlul original, pe pagina web a organizației este: *UNESCO draft resolution on preservation of digital heritage* (*Idem*).

[307] *Ibidem*, p. 34: http://www.rlg.org/longterm/attributes01.pdf

[308] Nicolae Manolescu, *Cum am învățat să citesc literatura*, în „România literară”, Anul XXXIV, Nr. 21, 30 mai–5 iunie 2001, p. 1.

Biografiile lui Nepos şi Plutarh oferă esențialul pentru orice *lectură critică*: faptul de a înțelege că ficțiunea nu conține criterii ferme de adevăr, că ea poate fi plină de contradicții, ei bine, acest *pluralism hermeneutic* îi permite cititorului (cercetător sau nu) să aibă o părere proprie. „Un critic *in nuce* are absolută trebuință de o astfel de încurajare, altfel abandonează, copleşit de cohorta celor care s-au pronunțat înaintea lui. Şi trebuie să fie sigur că *lanțul de interpretări* [s.n.–C.I.] are atât de multe verigi, încât, oricând, poate să-i adauge *veriga personală* [s.n.–C.I.]. O lectură care s-ar bloca, la un moment dat, când adevărul ar fi rostit definitiv şi irevocabil, nu este una critică. Biografii vechi mi-au insuflat colosala iluzie că interpretarea unei opere nu e apanajul nimănui şi că nu are sfârşit”. Cine nu găseşte în el forța de a lua de bună iluzia cu pricina, nu va deveni niciodată cercetător critic al informațiilor, indiferent dacă sunt scoase din cărți sau de pe internet. Va rămâne „un cititor, defensiv şi timid, zdrobit de prestigiul judecăților de dinaintea lui[309]”.

[309] *Idem*.